

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYALBİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (SİYASET BİLİMİ)
ANABİLİM DALI

AKP'NİN MİLLET ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜLENT ÖZÇELİK

Ankara-2013

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYALBİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI

AKP'NİN MİLLET ANLAYIŞI

BÜLENT ÖZÇELİK

Tez Danışmanı: Prof. Dr. FİLİZ ZABCI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../200...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	13
AKP'NİN MİLLET ANLAYIŞININ TARİHSEL VE KAVRAMSAL GELİŞİMİ	13
A. MİLLİ GÖRÜŞ HAREKETİ'NİN MİLLET ANLAYIŞI	15
1. Milli Nizam Partisi: İlk İşaret Fişegi	20
2. Milli Selamet Partisi: İktidar Olanagi ve Kimlik Beyanı	25
3. Refah Partisi: Bir Ara Durak	28
B. TÜRK SAĞININ MİLLET ANLAYIŞI ve AKP'YE MİRASI	36
C. YENİDEN MİLLİ MÜCADELE: "Yaşasın Millet, Kahrolsun Millet Düşmanları"	42
D. DİN VE MİLLİYETÇİLİK	46
1. Dinden Millete: İki Kutsallık Arasında	46
2. İslam ve Millet: Ümmetin Milletle İmtihanı	49
3. İslamcı Milliyetçilik: "Tanrı Dağı Kadar Türk, Hira Dağı Kadar Müslüman"	56
II. BÖLÜM	59
AKP'NİN MİLLET ANLAYIŞININ İÇ POLİTİKADAKİ UNSURLARI	59
A. KAPSAYICI HEGEMONİK MİLLET ANLAYIŞI	60
1. Hegemonya Tesisi ve Kapsayıcılık	61
2. Hegemonyadan Otoriteye Geçiş: "Tek Millet" Söylemi	66
B. OTORİTER-DIŞLAYICI DÖNÜŞÜM	70
C. EKONOMİ POLİTİKALARIYLA UYUMLU MİLLİYETÇİLİK	75
1. Güvenli, İstikrarlı Millet	76
2. Milletın "Efendisi" Değil "Hizmetkarı" Olmak	79
3. "Neo-Liberal Milliyetçilik"	81
D. SÜNNİ MÜSLÜMANLIK ve TÜRKLÜK: Milletın Kutsallığı ve Tarihselliğı	86
1. Sünni Müslümanlık: Kutsallık İşlevi	87
2. Türklük: Milletın "Etnik" Referansı	89
E. MİLLET ANLAYIŞININ SORUNLU ALANLARI: KÜRTLER, ALEVİLER	91
1. Kürtlerle "İslam Kardeşliğı"	93
2. "Herkesten Çok Alevi Olmak": AKP'nin Alevi Sorunu	100

III. BÖLÜM	107
AKP’NİN MİLLET ANLAYIŞININ DIŞ POLİTİKADAKİ UNSURLARI	107
A. ULUSLARARASI HEGEMONYA PROJELERİYLE UYUMLU MİLLİYETÇİLİK	110
1. Uluslararası Hegemonya ile Uyumlu “Model Ülke”	111
2. Komşularla Sıfır Sorun	117
B. STRATEJİK DERİNLİKLİ MİLLET VE AKTİF DIŞ POLİTİKA	122
C. YENİ-OSMANLILIK	126
SONUÇ	133
KAYNAKÇA	139
ÖZET	154
ABSTRACT	155

KISALTMALAR

- AB: Avrupa Birliği
ABD: Amerika Birleşik Devletleri
AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi
Akt: Aktaran
ANAP: Anavatan Partisi
A.g.e.: Adı Geçen Eser
A.g.m.: Adı Geçen Makale
BBP: Büyük Birlik Partisi
BDP: Barış ve Demokrasi Partisi
BOP: Büyük Ortadoğu Projesi
CHP: Cumhuriyet Halk Partisi
DSP: Demokratik Sol Parti
DTK: Demokratik Toplum Kongresi
DYP: Doğru Yıl Partisi
FP: Fazilet Partisi
IDP: Islahatçı Demokrasi Partisi
KMD: Komünizmle Mücadele Dernekleri
MÇP: Milliyetçi Çalışma Partisi
MGH: Milli Görüş Hareketi
MHP: Milliyetçi Hareket Partisi
MNP: Milli Nizam Partisi
MSP: Milli Selamet Partisi
MÜSİAD: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
NATO: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
RP: Refah Partisi
SP: Saadet Partisi
YMM: Yeniden Milli Mücadele

GİRİŞ

Turgut Özal tarafından “İcraatın İçinden” adıyla başlatılan ve Bülent Ecevit döneminde “Ulusa Sesleniş” adını alan, başbakan tarafından hükümetlerin icraatlarını anlatmak için aylık olarak devlet televizyonu TRT’de yayınlanan konuşmaların adı, Recep Tayyip Erdoğan döneminde, 2013 yılı başlarında “Millete Hizmet Yolunda” olarak değiştirildi.¹ Bu değişiklik basit bir isim değişikliği olarak ele alınabilecekse de, bu uygulamanın, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) temel siyasal yönelimlerinden izler taşıdığını düşünüyoruz. Söz konusu sembolik değişiklik, bu tezin de konusu olan, AKP’nin yeni dönemdeki politikaları için geliştirdiği “millet” anlayışıyla da uyumludur.

Recep Tayyip Erdoğan, AKP’nin siyasetini anlatmaya çalışırken, şu ifadeyi kullanır: “Milletin vücut dilini kendi siyaset dilimiz haline getirdik, böyle yürümeye devam edeceğiz.”² Bu programdaki isim değişikliğinde de izlerini gördüğümüz

¹ “Artık Tarihe Karıştı”, www.hurriyet.com.tr/gundem/22489063.asp (Erişim Tarihi: 27.06.2013).

² Akdoğan, Yalçın (2004); **Ak Parti ve Muhafazakar Demokrasi**, Alfa Yayınları, İstanbul, s. 139.

üzere, AKP döneminde, “ulustan millete” bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşüm, AKP döneminde Türkiye’deki iktidarın, “millet” ve “milliyetçilik” anlayışına dair temel bir dönüşümdür.

AKP iktidarları dönemi, Türkiye tarihi açısından özel bir dönüşüm ve inşa dönemidir. Bu dönemde bir yandan siyasal, toplumsal, ekonomik dönüşüm çerçevesinde pek çok gelişme yaşanırken, diğer yandan kapsamlı toplumsal dönüşümler açısından ihtiyaç duyulan, iç politikaya ve dış politikaya dair ideolojik açılımlar da geliştirilmektedir. Bu ideolojik açılımlar, Türkiye’deki egemenlik mekanizmalarına kısmi bir meydan okuma görünümündeyken, asıl olarak bu mekanizmaları onarma işlevi gören bir içerik taşımaktadır. AKP iktidarında yeni yüzyılın “yeni resmi devlet ideolojisi” inşa edilmek istenmektedir. Yeni ideolojik hegemonya çabası, “geçmiş”le süreklilikler ve kopuşlar halinde bir ilişkiye sahiptir.

“Yeni resmi ideoloji”nin en önemli unsurlarından biri de yeni bir “Millet” anlayışıdır. Bu millet anlayışı, 1970’lerden günümüze Türkiye siyasetinde olan Milli Görüş hareketi çerçevesinde ortaya çıkan siyasal İslamcılığın etkilerini önemli oranda taşımaktadır. Türkiye’deki siyasal İslamcı hareket de milliyetçi etki dikkate alınmadan değerlendirildiğinde eksik bir değerlendirmeye tabi tutulmuş olur. Mert’e göre, “Türkiye İslamcılığında milliyetçilik, her zaman son kertede belirleyici olmuştur.”³ Diğer yandan AKP döneminde geliştirilen ve önemli bir siyasal argüman olarak Erdoğan tarafından yoğun bir şekilde kullanılan millet anlayışı, pek çok yeni özellik taşımaktadır. Tarihsel bağlamda, Türkiye’deki siyasal İslamcılığın mirası anlamında süreklilikler olsa da, aynı zamanda yeni bir durumu ve yönelimi ifade etmektedir.

³ Mert, Nuray (2004); “Türkiye İslamcılığına Tarihsel Bir Bakış”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt: 6- İslamcılık**, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 415.

AKP, Türkiye’de sistemin yaşadığı hegemonik krize bir çözüm bulunması sürecinde ortaya çıkmıştır:

Bir hegemonya projesi olarak AKP, iktidar bloğunu oluşturan sınıfların geleneksel partilerinin temsil yeteneklerini giderek yitirdikleri bir ortamda, kendisinin uluslararası ölçekte ABD emperyalizminin 11 Eylül sonrası Ortadoğu tasarımlarında üstleneceği aktif rolle de ilişkili olarak, egemen sınıflar açısından krizin tamamen ortadan kalkmasına olmasa da sürdürülebilir kılınmasına imkan veren bir “organik çözüm” olarak doğdu.⁴

1990’lar boyunca yaşanan koalisyon iktidarları dönemindeki istikrarsızlıklar ve son olarak 2001 ekonomik krizinin de doğurduğu yönetemezlik, sistem açısından yeni bir parti ile aşılmaya çalışılmıştır. “AKP’nin, ülkenin yakın geçmişinde yaşamış olduğu çok yoğun bir meşruluk ve katılma krizlerinin akabinde vücut bulduğu görülmektedir.”⁵ Bu dönemde Kürt sorununda yoğunlaşan çatışmalar ve bu çatışmaların, toplumsal sonuçları, tek partinin hükümet kurma çoğunluğuna sahip olamaması sonucu doğan koalisyon hükümetleri, ordunun 28 Şubat ile de ortaya çıkan siyasal alana olan müdahalesi, siyasal krizi beslemiştir. Bu durum, Türkiye’nin temel sorunları konusunda çözümsüzlüğün katlanarak devam etmesine neden olmuştur.

2001 ekonomik krizinin yarattığı etkiler, siyasal alanın dağılmasına ve toplumsal anlamda bir arayışın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kriz ortamı, toplumsal güvensizliği artırırken, bunun seçimlere yansımaları, 2002’de birçok partinin siyaset sahnesinin dışında bırakılması şeklinde olmuştur. AKP, ulusal ve uluslararası bağlamda, özellikle ilk iktidar olduğu dönemde bir hegemonya tesisine

⁴ Yıldırım, Deniz (2010); “AKP ve Neoliberal Popülizm”, Uzgel ve Duru (Der.), **AKP Kitabı/Bir Dönüşümün Bilançosu**, içinde, Phoenix Yayınevi, Ankara, s. 70.

⁵ Fedayi, Cemal (2004); “AKP’nin Siyasal Kimliği Üzerine: Kimlik Arkadan Gelsin”, **Muhafazkar Düşünce Sayı: 1**, Yaz 2004, s. 150.

yönelmiştir. 2007 yılındaki ikinci iktidar döneminden başlayarak bu hegemonya eğilimi yerini, otoriter bir karaktere bırakacaktır.

14 Ağustos 2001’de kurulan AKP, yüksek bir oy oranıyla iktidara olmak için kısa sayılabilecek bir süre sonra, 3 Kasım 2002 seçimlerinde iktidara gelmiştir. Bu seçimlerde yüzde 34,28⁶ oranında oy alan parti, bu yüksek sayılabilecek oy oranını, vatandaşların “istikrar” özlemiyle açıklamaya çalışacaktır. Başbakan, istikrarı bir seçim konuşmasında şöyle vurgulayacaktır: “Sevgili kardeşlerim; ne varsa istikrarda var, ne varsa güvende var. İstikrarın olduğu ülkeye dünya gelir, güvenin olduğu ülkeye dünya gelir. Bunların olmadığı yere kimse gelmez.”⁷ AKP’nin istikrar söylemi, hem iç politikada hem dış politikada yaşanan sorunların çözülmek istendiği iddiasını taşır. “Türkiye, demokrasisi, ekonomisi ve insan haklarına saygılı tutumuyla bulunduğu bölgede bir istikrar unsurudur.”⁸ Bu istikrar yeni ideolojik araçlara ihtiyaç duyacaktır. Diğer yandan bu istikrarın devamı, AKP açısından ulusal ve bölgesel anlamda yeni politikaların geliştirilmesine bağlıdır. İstikrar iddiası ve Türkiye’nin içeride ve dışarıda sorunlarını çözerek “büyük Türkiye” olarak yoluna devam etmesi söylemi, özellikle ilk yıllarda, 90’ların siyasal istikrarsızlığını ve AKP iktidarının hemen öncesindeki ekonomik krizi yaşayan Türkiye toplumunda ciddi bir karşılık bulmuştur, hala da bulmaya devam etmektedir. İstikrar söylemi ve partinin tüm topluma seslenmesi, özellikle ilk yıllarda kapsayıcı bir “millet” kavrayışı gerektirecektir.

AKP’nin geliştirmeye çalıştığı millet anlayışı bir yandan iç politikada, kökleşmiş sorunları çözecek şekilde işlevli olacak, diğer yandan içeride sorunların

⁶ http://tr.wikipedia.org/wiki/2002_Türkiye_genel_seçimleri (Erişim Tarihi, 26.06.2013).

⁷ 3 Mayıs 2011, İstanbul Mitingi, www.akparti.org.tr, (Erişim tarihi: 16.11.2013).

⁸ Ak Parti (2002); “Dış Politika Bölümü”, **Ak Parti Programı**, Ak Parti Yayını, Ankara, s. 674.

çözülmesiyle, “millet” olarak dış politikada daha aktif bir rol sağlayacaktır. Bu millet anlayışının uluslararası güçlerin ve AKP’nin bizzat kendisinin bölgesel ve uluslararası hegemonik projeleriyle uyumlu olması hesaplanmaktadır.

Söz konusu millet anlayışının içerideki yansıması, AKP’nin özellikle ilk yıllarında yaygın bir şekilde geliştirdiği, merkez partisi olma, kapsayıcı olma iddialarıyla uyumludur. Bu kapsayıcılık zamanla parti tarafından geliştirilen bir millet anlayışını dayatmaya, merkez partisi olma ise, sadece kendi siyasal çizgisini biricikleştirme, farklı siyasetleri, toplumsal hareketleri, muhalefeti baskı altına alma anlayışına dönüşecektir. Gezi Parkı olayları sonrasında pek çok ilde mitingler düzenleyen Başbakan, bu mitinglere katılanları “milli irade”, “millet” olarak gösterirken, muhalif pozisyonları ise millete karşı, millet düşmanı, milli iradeye saygı göstermeyen, heretik unsurlar, popüler hale gelen bir kelime olarak da “çapulcular” şeklinde nitelmiştir. Tanıl Bora’ya göre bu süreçte “Başbakan kendisine bir millet seçmektedir.”⁹

AKP’nin “millet”i, İslam-Türk eksenli bir seyir izlemektedir. Daha önceki resmi ideoloji olarak milliyetçiliğin yerini, Sünni-İslami öğelerin daha çok ön plana çıktığı, Alevilerin, solcuların, muhalif grupların bu millet statüsü içinde yer almadığı yeni bir “millet” anlayışı almıştır. Bu milliyetçilik anlayışı, ilk dönemlerdeki kapsayıcı niteliklerinin aksine İslam ve Türk öğeleriyle otoriter ve dışlayıcı bir yapının unsurlarını taşımaktadır. Türk Sağ’ının yeni temsilcisi olarak AKP, ilk dönemlerinde liberal kesimlerin de desteğini alan açık bir politika izleme

⁹ Bora, Tanıl (2013); “Başbakan Kendisine Bir Millet Seçiyor”, www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=967&makale=Ba%FEbakan%20Kendine%20Bir%20Millet%20Se%E7iyor (Erişim Tarihi: 27.06.2013).

iddiasından, “aslı”na dönerek, İslamcılığın ve Türkçülüğün sembolik, tarihsel, kutsal değerlerini taşıma yoluna girecektir.

AKP’nin siyaseti, kendisiyle uyumlu bir ekonomi-politika ve yeni sermayedarlar yaratmıştır. Uzgel’in de vurguladığı gibi, “AKP yalnızca İslam ve demokrasi arasında değil, İslam ile neoliberalizm arasındaki buluşmayı da temsil etmektedir.”¹⁰ Bu dönemde İslami sermaye kesimleri çok fazla genişleyecek, pek çok devlet ihalesi bu gruplara verilecek, önemli bürokratik kadrolar çoğunlukla İslamcı grupların ve özellikle Fethullah Gülen hareketinin “hizmet”ine sunulacaktır.¹¹

Gülen Hareketi gibi pek çok İslami referanslı hareket, AKP döneminde, büyük bir genişleme ve yayılma imkanı bulacaktır. Örneğin, Başbakan’ın yakınları arasında yer alan pek çok kişi medya patronu olacak ya da AKP’nin siyasal çizgisiyle uyumlu olan medya kuruluşlarının önü açılacaktır.

Recep Tayyip Erdoğan, Müslüman kesimler içinde kendisine muhalefet eden “Anti-Kapitalist Müslümanlar”, “Devrimci Müslümanlar” gibi grupları da bu millet kavrayışının dışında bırakacaktır. Bu gruplar içerisinde özellikle Gezi Parkı direnişine destek veren İslamcı muhalif İhsan Eliaçık gibi isimler, hükümet yanlısı medyanın yoğun saldırısına uğrayacaklardır.

¹⁰ Uzgel, İlhan (2010); “AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü”, Uzgel ve Duru (Der.), **AKP Kitabı/Bir Dönüşümün Bilançosu**, içinde, Phoenix Yayınevi, Ankara, s. 24.

¹¹ Tezimizin hazırlanması döneminde, AKP ve Fethullah Gülen Hareketi arasında 7 Şubat 2012’de Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarı Hakan Fidan’ın şüpheli sıfatıyla ifadeye çağırılması ile kamuoyuna yansıdığı düşünülen çatışma, dersanelerin kapatılmasına yönelik tartışmalar nedeniyle hız kazandı. 17 Aralık 2013’te üç bakanın çocuklarının da bir yolsuzluk operasyonu ile gözaltına alınmalarıyla iki grup arasındaki çatışma, her gün karşı hamlelerle boyutlanarak, tüm sıcaklığıyla devam ediyor. “7 Şubat krizi”nin sonrasındaki süreçte, AKP’nin, iktidar ortağı olarak görülen Fethullah Gülen Hareketi’ne karşı bir tasfiye operasyonu başlattığı konusu yoğun bir şekilde tartışıldı. Tartışmanın gelişimi ve olası yönelimleri konusunda, Orhan Gazi Ertekin’in **Radikal** Gazetesi’nin 24 Kasım 2013 tarihli nüshasında yer alan “Bu Daha Başlangıç” başlıklı makalesine bakılabilir.

http://www.radikal.com.tr/radikal2/bu_daha_baslangic-1162319

Yukarıda da özetlendiği gibi, AKP'nin millet anlayışı, iç politikanın pek çok alanında yansımaları bulmaktadır. AKP'nin ilk dönemlerindeki geniş millet anlayışının aksine, günümüzde bu millet anlayışının iç politikadaki görünümü, toplumsal düzeyde muhafazakar bir yaşam tarzının dayatılması, Sünni-İslam'ın temel eğilimlerinin tüm topluma benimsetilmeye çalışılması olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan bu eğilim, ekonomi politikalarının daha rahat işlemesi açısından kullanışlı kılınmaktadır.

Söz konusu Millet anlayışı dış politikadaki gelişmelere de tümüyle sirayet etmektedir. 1 Mayıs 2009'da TBMM dışından Dışişleri Bakanı olarak atanan Ahmet Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*¹² adıyla ilk baskısı 2001 yılında yapılan kitabı, AKP'nin geliştirmek istediği millet anlayışının uluslararası politikadaki hedefleri bağlamında büyük önem taşımaktadır. Bu kitap, çalışmamız sırasında da yoğun olarak kullanılacak bir belge niteliğindedir. Ahmet Davutoğlu, 58. 59. ve 60. Hükümetler döneminde Başbakan danışmanlığı, Abdullah Gül'ün dışişleri bakanı olduğu dönemde ona dış politika başdanışmanlığı yapmıştır. Yani AKP iktidarının başından bu yana dış politikada önemli bir kişilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden Millet anlayışının dış politikadaki görünümü konusunda tayin edici bir etkiye sahiptir.

AKP, iktidarının özellikle ilk yıllarında, ABD ve uluslararası sermaye güçlerinin bölge politikalarıyla uyum içinde olmuştur. Kendi komşuları ile olan ilişkilerinde de bu uyum politikasının izleri vardır. Özellikle Suriye ve İran ile olan ilişkiler bu politikaların bir yansımaları taşıyor. Uluslararası güçler açısından da radikal

¹² Davutoğlu, Ahmet (2010); **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul.

İslamcı akımların gelişmesini engellemeye yönelik uzun süreli hedeflerinde, AKP gibi “ılımlı” partiler, desteklenecek odaklar olarak görülmüştür.

Diğer yandan AKP siyasetinin dış politikadaki önemli bir yansıması da “aktif politika” iddiasıdır. Davutoğlu, Türkiye’nin stratejik konumunu değerlendirmesi ve “aktif dış politika” izlemesi bakımından insan (millet) faktörüne sürekli vurgu yaptığı kitabında, etkin bir dış politika için içeride yaşanacak bir fikri birliğe dikkat çekecektir:

Bir ülkenin stratejik açılımındaki en hassas ve önemli unsur, sistemin merkezindeki siyasi irade ile toplumun donanımlı sivil unsuru arasındaki meşruiyet ilişkisidir. İçinde bulunduğumuz dönemde sıkça kullanılan deyimlerle ifade edilirse, derin devletin derin milletle buluştuğu noktadır. Millet derinliğine ulaşamamış ve o derinlikte ortak değerler sisteminden kaynaklanan bir ruh bütünlüğü sağlayamamış bir devletin derinliği kaba güç haline gelmekten başka bir sonuç doğuramaz.¹³

Davutoğlu, Osmanlı Devleti’nin “tarihi ve jeopolitik zemininde doğmuş bulunan ve o mirası devralan Türkiye’nin savunmasını sadece sahip olduğu sınırlar içinde düşünmesi ve planlamasının imkansız”¹⁴ olduğunu belirtip, aktif ve bölgesel projeleri olan bir dış politika önerirken, diğer yandan bunun için “Türk toplumu” açısından da bir “kendini yeniden tanımlama çabası”nın gerekliliğine dikkat çekmektedir: “Türkiye’deki hakim siyasi elitin ülkeye biçtiği sistem içi periferik rol Türk Toplumunun gerçeklerine, tarihi birikimine ve gelecekle ilgili ideal ve beklentilerine uygun düşmemektedir. Türk toplumu bütünü ile kendini yeniden tanımlama çabası içerisinde.”¹⁵

Bu yeniden tanımlama süreci içeride bir toplumsal inşayı ve buna karşılık gelecek iddialı bir dış politikayı gerektirecektir. AKP’nin milleti, iç politikada

¹³ A.g.e., s. 37.

¹⁴ A.g.e., s. 41.

¹⁵ A.g.e., s. 91.

bütünlüğünü sağlayarak, dış politikada daha etkili olacak bir millettir. Davutoğlu'nun AKP iktidarının başından bu yana dış politikadaki etkisi ve AKP'nin bölgedeki siyasal iddiaları birlikte değerlendirildiğinde, yeni Millet anlayışının uluslararası politika açısından tayin edici bir rolü olduğu görülmektedir.

AKP, uluslararası kapitalist sistemin dönüştürüp kendi Pazar alanına katmaya çalıştığı Ortadoğu bölgesi için “model ülke” olma iddiasını ortaya koyacaktır. Stratejik Derinlik'ten alınan referansla Osmanlıya da göndermelerde bulunan bu anlayış, bir yandan millet anlayışı için aranan tarihsel göndermeleri karşılarken, diğer yandan bu millet anlayışının yayılmacı, hegemonik ve uluslararası sermayenin planları açısından işlevsel yanlarını da ortaya koymaktadır. AKP'nin Alevileri kapsamayan, “kapsayıcı” millet anlayışının yansımaları, özellikle bölgeye ilişkin politikalarda ortaya çıkan Şii karşıtlığında kendisini göstermektedir. Başbakan, Şiilik üzerinden yaptığı konuşmalarda, dış politikada sağlamaya çalıştığı avantajlar için, içerideki Sünni kitlenin rızasını almak yolunda hareket edecektir. Davutoğlu da dış politikaya imkanlar sağlayacak “iç siyasal yenilenme”nin önemini şu şekilde açıklayacaktır:

Türkiye, ancak ve ancak zengin tarihi birikimini, jeopolitik ve jeoekonomik imkanlarını etkin ve tutarlı bir iç siyasi yenilenme ile birleştirebildiği takdirde gelecek yüzyılda uluslararası konumunu güçlendirme ve kendi etki alanını oluşturma imkanına sahip olabilir.¹⁶

Son dönemlerde, Gezi eylemleriyle gelişen süreçte AKP'de ve Erdoğan'da “millet”e yönelik yeni ve daha güçlü bir vurguya tanık olduk. Bu nedenle, 2013 Haziran ayında Gezi Parkı'nın yerine alışveriş merkezi ve Topçu Kışlası yapılmasında ortaya çıkan tutum AKP'nin millet anlayışını anlamamız açısından

¹⁶ A.g.e., s. 41.

büyük önem taşımaktadır.¹⁷ Bu eylemler henüz devam ederken Başbakan onlarca miting düzenledi ve bu eylemlerde sokağa çıkanlara karşı “çapulcu”, “marjinal”, “provakatör” gibi ifadeler kullandı. Başbakanın karşısında onu dinleyenler ise gerçek Millet’ti; Milli irade oradaydı.

Gezi Parkı’nda iktidar tarafından yapılmaya çalışılan alışveriş merkezi, Rezidans ve Topçu Kışlası projelerinin bir arada anılması, AKP’nin millet anlayışına dair yaptığımız belirlemenin bir görünümünü yansıtmaktadır. Bir yandan “zamanın ruhu”yla uyumlu şekilde her coğrafi mekan, kapitalist ekonomi için kullanışlı bir araç haline getirilirken, diğer yandan hem Neo-Osmanlıcı, sağcı çizginin diriltilmesi, hem de yerine getirilmek istenen projeye “kutsal” koranak sağlaması anlamında tarihsel bir hesaplaşma güncel bir olaya taşınmaktadır. Burada Topçu Kışlası bu amaçla seçilmiştir. 1909’daki 31 Mart Olayı, şimdi Gezi Parkı’nın bulunduğu yerde yer alan Topçu Kışlası’nda başlamıştı. Padişahın yönetimi meclisle paylaştığı II. Meşrutiyet yönetimine karşı yapılan, asker ve din adamlarının katıldığı bu olaylar, ülkenin şeriata göre yönetilmesine yönelik bir hareketti. Bu süreçte Topçu Kışlası’nda yoğun direnişler yaşanmıştı. Kansu, Topçu Kışlası’nın yeniden yapılmak istenmesine yönelik girişimin “ideolojik bir amacı olduğunu düşünmediğini” söylerken, “eğer böyle bir durum varsa bu mutlakiyetçiliği simgeler ki bu durum çok vahimdir”¹⁸ değerlendirmesini yapacaktır.

¹⁷ Gezi Parkı olayları sürecinde hükümetin olaylara karşı tutumunun tezimiz açısından önemli bir gösterge olduğunu düşünüyoruz. Bu anlamda ikinci bölümde işlenecek “Otoriter-Dışlayıcı” özellik Gezi olayları sürecinde, belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Gezi olaylarının tezimiz açısından taşıdığı anlam, Sonuç bölümünde konuya yoğunlaşarak ele alınacaktır.

¹⁸Oktay, Selçuk (2013); “Topçu Kışlası’nın Tarihi Anlamı”, <http://www.dw.de/topcu-kislasinin-tarih-i-anlami/a-16879025> (Erişim Tarihi: 26.11.2013).

Yukarıda belirtilen çerçevede, bu tez çalışmasında, AKP'nin Millet anlayışı incelenecek ve bu anlayışı oluşturan temel unsurlar ele alınacaktır. AKP, Türkiye'nin yaşadığı ekonomik ve siyasal krize çözüm olarak iktidara gelmiş ve gerek ülke içinde, gerekse bölgesel ve uluslararası düzlemde yeni yönelimler yaratmaya çalışmıştır. AKP'nin bu yönelimleri gerçekleştirmek için geliştirdiği siyasette, "millet" kavramı işlevsel bir konum edinmiştir. Bu tezde, yeni dönemin yeni siyasetinde Millet'in ne anlama geldiğini anlamaya çalışacağız.

Çalışmamızı şu sorular eşliğinde geliştirmeye çalışacağız: 1. AKP'nin millet anlayışı, nedir ve tarihsel gelişimi bağlamında nasıl ortaya çıkmıştır? 2. AKP neden yeni bir millet anlayışı geliştirmeye ihtiyaç duymuştur? 3. Bu yeni millet anlayışının iç politikadaki unsurları nelerdir? 4. Millet anlayışının uluslararası siyaset bağlamında nasıl bir işlerliği vardır ve bu millet anlayışının dış politikadaki unsurları nelerdir? 5. AKP'nin millet anlayışı için kullandığı, dinsel, milliyetçi tarihsel ve kutsal araçlar ne anlama gelmektedir? 6. AKP'nin millet anlayışının hegemonik niteliği nedir? 7. Dinsel ve milliyetçi öğeler millet anlayışı açısından nasıl bir işleve sahiptir? 8. AKP'nin hegemonik millet anlayışı nasıl otoriter bir karaktere bürünmüştür? Bu otoriter-dışlayıcı anlayışın göstergeleri nelerdir?

Tezimiz Giriş ve Sonuç kısımları dışında, üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümde AKP'nin millet anlayışının tarihsel ve kavramsal kökenlerine bakılacaktır. Burada AKP'nin kendisini de doğuran Türkiye'deki siyasal İslamcı hareket içerisinde millet kavramının gelişimine yer vereceğiz. İkinci Bölümde, AKP'nin millet anlayışının iç politikadaki unsurları incelenecektir. Üçüncü Bölümde ise AKP'nin millet anlayışının dış politikadaki unsurları incelenecektir.

Bu çalışmada, tezleri temellendirmede kullanılan veriler olarak, öncelikle, AKP'nin temel parti belgeleri, seçim belgeleri, bildirimleri incelenecektir. Recep Tayyip Erdoğan AKP'nin siyasetinde ve onun millet anlayışının oluşumunda en önemli faktörlerden biridir. O yüzden tez çalışmamızda Recep Tayyip Erdoğan'ın konuşmalarına, yazılarına ve açıklamalarına özel bir yer verilecektir. AKP'nin de içinden çıktığı Milli Görüş Hareketi'nin (MGH) lideri Necmettin Erbakan'dır. Erbakan'ın yazıları, konuşmaları ve MGH çerçevesinde kurulan partilerin temel metinleri de inceleme alanımızı oluşturacaktır. Yukarıda da değinilen bir kaynak olarak, Ahmet Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik* kitabı yine AKP'nin millet anlayışının uluslararası politikadaki yansıması için önemli fikirler vermektedir. AKP'nin millet anlayışı, bizce, Türk siyasal yaşamı açısından tayin edici bir niteliğe sahip olsa da, yeterince akademik ilgiyle karşılaşmamıştır. Bu konuda, tezimizin yazım sürecinde Türkçe baskısı da yayımlanan *Müslüman Milliyetçiliği ve Yeni Türkler*¹⁹ kitabı, nadir akademik çalışmalardandır. Tezimiz boyunca bu kaynaktan da yararlanılacaktır.

¹⁹ White, Jenny (2013); Çev: Fuat Güllüpinar ve Coşkun Taştan, İletişim Yayınları, İstanbul.

I. BÖLÜM

AKP'NİN MİLLET ANLAYIŞININ TARİHSEL VE KAVRAMSAL GELİŞİMİ

AKP'nin millet anlayışının gelişiminde pek çok tarihsel ve kavramsal olgunun etkisi bulunmaktadır. Bunların başında Milli Görüş Hareketi gelir. Diğer yandan Türk sağ geleneği de AKP'nin millet anlayışının gelişimi bağlamında önemli bir miras oluşturur. Bu anlamda 1980'ler ve 1990'lardaki merkez sağ partiler düşünsel ve "cisimsel" olarak AKP'ye taşınmıştır. AKP'nin dinsel milliyetçiliği din ve millet arasındaki ilişkiyi ele almamızı zaruri kılar. Bu yüzden, AKP'nin millet anlayışının kavramsal gelişimi de bu bölümde incelenecektir.

Recep Tayyip Erdoğan, "Milli Görüş gömleğini 28 Şubat'ta çıkardık"²⁰ demiş olsa da, özellikle günümüze kadar yansıyan eğilimler düşünüldüğünde, AKP de, MGH'nin temel siyasal eğilimleri üzerinden oluşmuştur. Bu durum, tezimizin konusu olarak millet anlayışı bağlamında bakıldığında daha belirgin bir şekilde ortaya çıkacaktır. AKP'nin millet anlayışının MGH'den ciddi bir şekilde farklılık

²⁰ "Milli Görüş Gömleğini 28 Şubat'ta çıkardık", **Akşam**, 14.08.2003.

gösterdiğine yönelik iddialar ise çoğunlukla AKP'nin ilk dönemlerindeki kapsayıcı söyleme gönderme yaparlar: “AKP, farklılıkları kabul ederek oluşturulması gereken yurttaşlık bilincinden söz ederken, milliyetçilik kavrayışındaki yeniliği ortaya koymaktadır.”²¹ Buna benzer ifadelerin yer aldığı metinler, çoğunlukla AKP iktidarının ilk yıllarına ait değerlendirmeler içermektedir.

14 Ağustos 2001'de kurulan parti, yaklaşık 16 ay sonra 3 Kasım 2002'de yapılan seçimlerde yüzde 34,29²² gibi, yeni bir parti için yüksek olarak görülebilecek bir oy oranıyla iktidar oldu. Bu durum, AKP'nin yeni kurulsada da geçmişten önemli bir mirası devraldığını gösteriyor. AKP'nin tarihsel kökenleri, yukarıda da anlatıldığı gibi, MGH'ye dayanır. Bu anlamda AKP'nin millet anlayışının tarihsel gelişiminde de, MGH'nin önemli bir etkisi vardır.

MGH'den bağımsız olarak, genelde İslamcı hareket, Türkiye'de Türk kimliğinin çok da uzağında durmamıştır, yapmaya çalıştıkları, “seküler milliyetçilik modeline karşı, milleti dinsel bir cemaat olarak kurgulayan bir milliyetçilik”²³ anlayışının geliştirilmesidir.²⁴

AKP'nin millet anlayışının tarihsel kökenlerine baktığımızda, 3 temel geleneği inceleyeceğiz. Bunlardan birincisi, Milli Görüş Hareketi'dir. AKP her ne kadar kuruluşunda Milli Görüş Gömleği'ni çıkardığı iddiasıyla ortaya çıksada, gelenek olarak Milli Görüş çerçevesinde oluşmuş bir partidir. Türköne'ye göre, “Ak Parti,

²¹ Şen, Serdar (2004); **AKP Milli Görüşçü mü?/Parti Programlarında Milli Görüş**, Nokta Kitap, İstanbul, s. 366.

²² <http://www.akparti.org.tr/site/secimler/2002-genel-secim> (Erişim Tarihi: 31.07.2013).

²³ Ateş, Kazım (2010); **Yurttaşlığın Kıyısında Aleviler**, Phoenix Yayınevi, Ankara, s. 199.

²⁴ Türkiye'deki İslami hareketlerin siyasal gelişimi ve hareketliliği konusunda, Ruşen Çakır'ın **Ayet ve Slogan/Türkiye'de İslami Oluşumlar** (Metis Kitap, 2012) kitabı açıklayıcı bilgiler içermektedir. Diğer yandan İslamcılığın fikri gelişimi konusunda kişiler ve düşünceler üzerinden geniş bir inceleme olarak İsmail Kara'nın **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi, Metinler-Kişiler, Cilt: I-II** (Dergah Yayınları, 2012) çalışması, en temel kaynaklardan biridir.

Milli Görüş geleneğinin evrilerek gelişmiş son halidir.”²⁵ İkinci bir gelenek olarak Türkiye sağ siyasetinin millet anlayışının AKP’deki görünümü incelenmeye çalışılacaktır. AKP özellikle ilk kurulduğu yıllarda farklı kesimleri barındıran bir “merkez” partisi iddiasında bulunsa da esas olarak, özellikle son yıllardaki siyasetiyle, Türkiye siyasetinin sağ kesiminin en büyük siyasal temsilcisi olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda, Türk sağının millet anlayışından AKP’ye yansıyanlar ikinci bir gelenek olarak önem taşıyor. Ele alacağımız son hareket ise 1960’ların sonunda ortaya çıkan ve 70’ler boyunca sağın belli kesimlerinde etkin olan Yeniden Milli Mücadele Hareketi’dir. Bu hareketin temel tezleri ile AKP’nin söylemleri arasında önemli benzerlikler görmekteyiz. Bu hareketten pek çok kişi hala AKP içinde siyaset yapmakta ya da AKP’ye yakın medya kuruluşlarında çalışmaktadır. Bu da harekete yer vermemizin önemli bir nedenidir. Son bölümde de bu millet anlayışının kavramsal gelişimi din ve millet arasındaki buluşma ve çatışmalar zemininde ele alınacaktır.

A. MİLLİ GÖRÜŞ HAREKETİ’NİN MİLLET ANLAYIŞI

Milli Görüş Hareketi, Türkiye siyasetinde İslami referansların siyasal temsilde yerini alması anlamında, günümüze kadar etkili olan bir harekettir. Bu hareket pek çok fikir akımı parti ve yayın organını ortaya çıkarmıştır. MGH çerçevesinde ortaya çıkan partiler, pragmatik siyasetleri için işlevsel olduğunu düşündükleri dinsel referanslara başvurmuşlardır ve bu çoğu zaman işe yaramıştır. İslam dinine yapılan vurgu ile siyasal, ekonomik, toplumsal meselelerdeki pragmatizm, bu harekette yoğun bir karşılıklı ilişki içerecektir. Bu karşılıklı ilişki AKP döneminde de işlerlik

²⁵ Türköne, Mümtaz (2013); Doğum İle Ölüm Arasında İslamcılık, Kapı Yayınları, İstanbul, s. 84.

sağlayacaktır. Çiğdem'e göre, Türkiye siyasetinde büyük oranda MGH ile temsil edilmeye başlanan siyasal İslamcılık:

...asında toplumsal olanla düşünsel olan arasındaki bir dengeyi, dinselliğin takviyesi amacıyla kurma ve koruma hareketidir. Bir başka deyişle, eğer Türkiye'de siyasal bir İslamcılıktan söz edilecekse, burada kaçınılmaz olarak toplumsal talepler ve düşünsel yönelimler arasında, büyük oranda muhafazakar bir uzlaşımı temsil eden bir hareketten söz etmek gerekecektir.²⁶

Tek parti döneminin son bulmasıyla birlikte gelişen ortamda pek çok farklı fikir gibi, muhafazakar kesimler de yayılıp serpilme olanağı buldu. Bu süreç, 1960'larda solun olduğu gibi sağın da farklı kesimlerinin önünü açtı. MGH, 1960'ların sonlarından itibaren ortaya çıkmıştır ve Türkiye'deki siyasal İslamcıların parlamenter mücadelesi, genel olarak bu hareket çevresinde oluşan partilerle siyasal alana yansımıştır. MGH'de başlangıcından itibaren, Necmettin Erbakan en önemli ve belirleyici siyasal figürdür. Erbakan'ın kendisi de Türk sağı içerisinde siyaset yapma çabasındadır.

Bu dönemde sağ akımların gelişimi içinde, Bora'ya göre, "MSP geleneği söz konusu milliyetçi-muhafazakar nebulanın içinden çıktı ve 70'lerin siyasal ortamında esaas itibarıyla o nebulanın bir parçası olmayı sürdürdü."²⁷ Burada ortaya çıkan kadrolar, çoğunlukla Demokrat Parti'de temsil olanağı bulamayan bir eğilimi temsil ediyorlardı. Siyasal İslamcıların parlamenter mücadelesi pek çok farklı kesim tarafından desteklenirken, Gülalp'e göre "MNP-MSP'nin tabanını büyük ölçüde tarikatlarla bağlı muhafazakar kesimler ile bu taşralı, küçük ölçekli iş sahipleri oluşturuyordu."²⁸ Bu sınıfsal eğilim, AKP'nin kuruluşuna değin önemli bir faktör

²⁶ Çiğdem, Ahmet (2004); "İslamcılık ve Türkiye Üzerine Bazı Notlar", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt: 6, İslamcılık**, s. 28.

²⁷ Bora, Tanıl (2009); **Türk Sağının Üç Hali**, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 131.

²⁸ Gülalp, Haldun (2003) **Kimlikler Siyaseti/Türkiye'de Siyasal İslamın Temelleri**, Metis Kitap, İstanbul, s. 45.

olarak Türk siyasal hayatında yerini alacaktır. Hatta AKP'nin tek başına iktidarı, taşralı küçük iş sahiplerinin büyümesi ve siyasal temsili olarak da adlandırılacaktır.

Milli Görüş Hareketi, ismindeki “milli” vurgusunda da görüleceği gibi, Türk sağında millete dair yeni bir anlayışın siyasal temsil alanına taşınmasını temsil eder. “Buradaki milli sıfatı dünyevi/ulusal olmaktan ziyade dinsel/ümmeççi bir vurgu taşır.”²⁹ Milli kelimesi, yerli çağrışımı yapması bağlamında onu kullanan hareketlere korunaklı bir alan sağlamaktadır. Türkiye'deki sağ akımların hemen hemen tümü için bu durum geçerlidir. İslamcı ya da Türk milliyetçisi kökenlerden geliyor olsalar da, siyasal propaganda araçlarının, yayınlarının, partilerinin başına, “milli” sıfatının konması bu eğilimlerin yönelimini ortaya koymaktadır.

Milli sözcüğü, MGH hareketi açısından dini, İslami bir içeriğe sahiptir. Lewis'e göre, “Türkçedeki biçimi olan millet sözcüğü ile daha yaygın olarak bildiğimiz millet sözcüğü Kur'an Arapçasında ve Aramca kökenli bir sözcük olup özgün olarak... bir sözcüğe ya da kutsallık atfedilmiş bir kitaba inanarak bir araya gelmiş insanların oluşturduğu topluluk”³⁰ şeklinde bir etimolojik anlama sahiptir. MGH bağlamında bu etimolojik anlam sahiplenilirken, diğer yandan “millet” Osmanlı vurgusu ile de kullanılır. Osmanlı'da “sözcüğün ağır basan yanı etnik değil, dinsel boyutudur.”³¹ İslami çevrelerde de milletin dini yol olarak anlaşılması eğilimi vardır. Yavuz da Milli Görüş için “milli”nin anlamını şöyle açıklar:

MSP'nin liderlerinin ve sözcülerinin her fırsatta kullandığı “milli” sözcüğünü hiç çekinmeden “dini” sözcüğüyle değiştirebilirsiniz. Adındaki “milli” sözcüğünü bile MNP'den beri “dini” olarak görmek mümkündür. “Dini” sözcüğünü kullanmak yasalara aykırı

²⁹ Çakır, Ruşen (2004); “Milli Görüş Hareketi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt: 6 İslamcılık**, s. 544.

³⁰ Lewis, Bernard (2007); **İslam’ın Siyasal Söylemi**, Çev: Ünsal Oskay, Phoenix Yayınevi, Ankara, s. 64.

³¹ A.g.e., s. 64.

düştüğü için kendi deyimleri ile “suret-i haktan” görünerek “hile-i ser’iyye” yoluna saparak “milli” sözcüğünü bol bol kullanıyorlar.³²

Necmettin Erbakan 1975 yılında basılan Milli Görüş adlı bir broşürde Milli Görüş’ün temel ilkelerini açıklar. Burada bizi daha yakından ilgilendirdiği kısımlara değineceğiz: “Tarihimiz şan ve şerefle doludur. Milletimiz bütün tarihi boyunca hakkı ve adaleti temsil etmiştir”.³³ Burada, millet anlayışının tarihe yaptığı güzelleyici vurgu yer alır. Makbul milletin tarihte bir dönem mutlaka güzel işler yapmış olması gerekmektedir. Osmanlı tarihine önemli göndermelerin yapıldığı metin, Kurtuluş Savaşı dönemi ile devam eder: “Çanakkale ve İstiklal harplerimiz, bütün tereddide rağmen inandığı zaman bu milletin yine ne büyük harikalar gösterebileceğine dair yakın tarihimizin açık şaheserleri ve milletimizin hayatiyetini kaybetmediğini ortaya koyan bariz ve kuvvetli delillerdir.” Osmanlı, bir bütün olarak baştan sona sahiplenilirken, Erbakan, devamında, Cumhuriyet tarihi boyunca iktidar olan partilerin yaptıklarını eleştirecektir. Tek parti dönemi zaten MGH’nin temel eleştiri noktalarındandır. “Maddi alan”da CHP ve DP dönemlerine dönük eleştiriler geliştiren Erbakan, “Manevi alan”da da, “yaratılışında en üstün ahlak ve faziletle mündemiç” milletimizin “ahlaki bakımdan fitratına aykırı tezahürler”le³⁴ karşı karşıya bulunduğunu ifade edecektir. Ona göre, “İdealist olan ahlakçı ve maneviyatçı olan milletimiz, fitratına aykırı olarak zorla materyalist yapılmak istenmekte”, bu da “bir kısım gençliğin milli değerlerden uzaklaşarak anarşist olmasına”³⁵ neden olmaktadır. Erbakan, tarihine olumlu göndermeler yaptığı millet için, ahlaki yargıyı milli değerlerden uzaklaşan nesilleri düzeltmek üzerinden kurmak istemektedir. O

³² Yavuz, Fehmi, Akt. Teazis Christos (2010); **İkincilerin Cumhuriyeti/Adalet ve Kalkına Partisi**, Mızrak Yayınları, İstanbul, s. 53-54.

³³ Erbakan, Necmettin (1975); **Milli Görüş**, Dergah Yayınları, İstanbul, s. 18.

³⁴ A.g.e., s. 23.

³⁵ A.g.e., s. 23.

dönem, Milli Görüş dışında Liberal Görüş'ün de bulunduğunu vurgulayan Erbakan pek çok “maddi” ve “manevi” soruna değinmektedir. Erbakan’a göre sayılan maddi ve manevi dertlerden kurtulmanın yolu, Milli Görüş ile mümkündür.

MGH çerçevesindeki siyasal partileri Türkiye sağındaki siyasi partilerden ayıran asıl temel kaynak, İslami referansların etkisidir. Bu eğilim hareket çerçevesinde oluşan partilerin Türk sağı içerisinde değerlendirilmesini sorunlu hale getirmez. MGH’de özgün olan İslami vurgunun Türk sağ siyasetinin siyasal mücadelesine, bir daha çıkmamak ve ileride ülke siyasetinde etkili olacak şekilde girmiş olmasıdır. White, “İslam ve milliyetçilik arasında bağ kurmuş olan Milli Görüş”ün “Türklük, Türk kanı ve Türk tarihiyle ilgili ırkçı şovenist” bir eğilime sahip olduğunu iddia edecektir.³⁶

Bu belirleme abartılı gibi görünse de, adında da “milli” tanımlaması olan hareket, Türk sağıının bir kolu olarak kendine has bir milliyetçilik anlayışı geliştirecektir. Bu anlayış, Türkiye’deki milliyetçi hareketin ana gövdesi olarak MHP’nin anlayışıyla farklılıklar taşısa da, pek çok ortak nokta da barındıracaktır. Diğer yandan Türkiye Sağıında İslamcılık ve Türk milliyetçiliği birbirini tümüyle dışlayan ve karşısına alan siyasetleri, bazı “marjinal” eğilimler dışında geliştirmemişlerdir. Çoğunlukla, çatışıyor gibi görünse de birbirini ve toplumsal anlamda sağcılığı besleyen eğilimler olarak gelişmişlerdir. Bu durum örneğin seçim ittifakları şeklinde ortaya çıkabilmiştir.³⁷ Yani, MGH çerçevesindeki partiler milliyetçi düşünceye uzak değillerdir ve kendi millet ve milliyetçilik anlayışlarını geliştirmişlerdir. “Milli Görüş partileri her zaman milliyetçi partiler olmuştur ama

³⁶ White, Jenny (2013), s. 70.

³⁷ 1991 Genel Seçimleri’ne, RP, IDP ve MÇP, ittifak yaparak, RP çatısı altında girmiş %16,88 oy almıştır. www.konrad.org.tr/secim/ayrinti.php?yil_id=11 (Erişim Tarihi: 17.11.2013).

radikallerin massedilemesinin ardından, kendi milliyetçiliklerini vurgulamakla daha ümmetçi talepleri karşılamak arasında kararsız bir şekilde yalpalıyorlardı.”³⁸

AKP’ye kadar olan MGH partileri Türkiye sağ siyasetinde İslamcı etkinin ortaya çıkmasında önemli bir role sahip oldu. Bu durum, Türkiye sağındaki bir eğilim olarak İslamcı hareketin millet anlayışına da yansiyacaktır. “İslami hareketin geleneksel ana gövdesinde, dinin asli önemde hatta kurucu etken sayıldığı bir Türk milliyetçiliği telakkisinin rahatlıkla kabul göreceğini söyleyebiliriz.”³⁹ Bu anlayış, pek çok tarihsel öğeyi, millet kavrayışının bir parçası yapacak, bu tarihsel öğelere geri dönüş çoğunlukla, İslami büyük devletlerdense, Osmanlı ve Selçuklu gibi Türk devletlerine olacaktır. “Milli Görüş, Türkiye’nin Osmanlı-Müslüman mirasını, modern bir dini-etik Türk kimliği inşa etmek için”⁴⁰ kullanacaktır. Bu durum fazla değişmeden günümüze kadar devam etmekte, MGH’nin oluşturduğu millet anlayışı, AKP’nin siyasi söyleminde de nüve olarak yer almaktadır. Bu nedenle, AKP’yi incelemeden önce, MGH çerçevesinde kurulan partilerin millet anlayışı ve bunların AKP’ye bıraktığı mirası ele almak gerekmektedir.

1. Milli Nizam Partisi: İlk İşaret Fişegi

MGH geleneğinin ilk siyasal partisi Milli Nizam Partisi (MNP) 26 Ocak 1970’te kuruldu. Partinin kurucuları arasında, 1950’lerde Demokrat Parti, 1960’larda da Adalet Partisi içerisinde siyaset yapan kişiler de bulunuyordu. Farklı İslami kesimler de MNP içerisinde yer aldı. Bunlar arasında, “hem kendisi de Nakşibendi kökenli olan – Said Nursi’nin müritleri, hem de Nakşibendi tarikatının ‘ana gövdesi’

³⁸ Tuğal, Cihan (2011); **Pasif Devrim/İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi**, Çev: Ferit Burak Aydar, Koç Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. 106.

³⁹ Bora (2009); s. 132.

⁴⁰ White, a.g.e., s. 70.

rol oynar.”⁴¹ Bu kişilerin söylemlerindeki İslami referanslar, Demokrat Parti ve Adalet Partisi’nde çok fazla yer bulamamalarına neden oldu. Bu durum İslami vurgulu bu eğilimin kendi siyasal örgütlenmesi yönelimine girmesinde etkili oldu. “MNP ile birlikte, İslami gelenek nihayet kendisini siyasal sistemde kendi kavramlarıyla temsil etmeyi başarıyordu.”⁴²

MGH’de Erbakan’ın kişisel etkisi önemli bir rol oynar. MNP’nin kuruluşunu hazırlayan ve belki de kısmen kolaylaştıran unsurlardan biri de, “Erbakan’ın bizzat kendi lider ve hareket adamı kişiliği”dir.⁴³ Benzer şekilde Recep Tayyip Erdoğan da AKP’nin kuruluşunda “bireysel kader”iyle partinin siyasal geleceğini bir anlamda uyumlulaştırmıştır.

Necmettin Erbakan öncülüğünde 18 kişi tarafından kurulan MNP’yi, genel olarak üç toplumsal katmanın oluşturduğu söylenebilir:

1. Taşra kökenli dindar ailelerden gelip Cumhuriyetin laik eğitim kurumlarında yetişmiş ve genellikle serbest meslekle iştigal eden yeni seçkinler. 2. Taşrada ticaret ve sanayiyle iştigal eden dindar girişimciler. 3. Hem taşra hem büyük kentlerde yaşayan dar gelirli Sünni dindarlar.⁴⁴

MNP’nin kuruluş beyannamesinde “milli”, “millet” kelimeleriyle yapılan vurgular da yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bu durum, MGH eksenli ilk parti olması ve diğer oluşacak partilerin millet anlayışının temel koordinatlarını oluşturması bağlamında önem taşır. Bu yüzden daha geniş bir şekilde ele alınacaktır.

Bütün ara başlıklarda, “Aziz Milletimiz” şeklinde bir seslenmenin yer aldığı Parti Kuruluş Beyannamesi’nde şu ifade yer alır:

⁴¹ Mardin, Şerif (2011); **Türkiye, İslam ve Sekülerizm**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, Çev: Elçin Gen ve Murat Bozluolcay, İstanbul, s. 87.

⁴² Kanra, Bora (2013); **Türkiye’de İslam, Demokrasi ve Diyalog**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 54-55.

⁴³ Yorgancılar, Serkan (2012); **Milli Görüş 1969-1980**, Pınar Yayınları, İstanbul, s. 34.

⁴⁴ Çakır, Ruşen (2004), s. 545.

Bugün; bundan bin sene önce şahlanıp haçlı ordularını göğsünde söndüren, beş yüz sene önce gemileri karadan yürüten, dört yüz sene önce Viyana kapılarını zorlayan, yarım asır önce Çanakkale ve İstiklal Harbimizin şaheserlerini meydana getiren Milli ruh yeniden şahlanıyor, coşuyor ve MİLLİ NİZAM PARTİSİ'ni kuruyor.⁴⁵

Milletin “asırlarca insanlığı meyvalarıyla besleyen” bir ağaca benzetildiği beyannamede, bu ağacın, “son asırlarda içinden kemirilerek çürütülüp devrildiği”, partinin kuruluş gününün aynı zamanda, “çeşitli tesirler altında sadece içinde çekilen milli cevherin mukaddes tohumunun büyük ve gür medeniyet ağacını yeniden meydana getirmek üzere kendi kabuğunu deldiği gün” olduğu belirtilmiştir. “Bugün bu mutlu gündür. Bütün milletimize uğurlu ve hayırlı olsun.”⁴⁶ Burada yer alan ifadeler MGH çerçevesinde ortaya çıkacak partilerin millet anlayışını yansıtmaktadır. Bir yandan tarihe, özellikle Osmanlı tarihine yapılan olumlu vurgu, Kurtuluş Savaşı vurgusu ve diğer yandan yeni bir “şahlanma ihtiyacı.” Burada önem taşıyan diğer bir nokta da, genel olarak Türk sağ siyasetine, özel olarak da MGH'ye sinen “kutsal mazlumluk”⁴⁷ söylemidir. “Kutsal mazlumluk” iddiası, Türk sağının söylemine bir gramer maddesi gibi yerleşecek ve Türk milletinin önemli bir “vasfı” gibi sürekli kullanılacaktır. Bu durum, siyasal İslamcılık açısından da bariz bir şekilde geçerlidir. AKP döneminde de mazlumluk söylemi, iktidar hevesini gölgeleyen bir araç olarak kalacaktır.

Osmanlıya yapılan olumlu vurgu, Kurtuluş Savaşı'na verilen önem, sonrasında Atatürk'e karşı bir pozisyon alınmaması da hareketin geneline sinecektir. Hareketteki daha “uç” kesimler zaman zaman Atatürk'e karşı daha eleştirel tutumlar içerisine

⁴⁵ Aktay, Yasin (Ed.) (2004); “Milli Nizam Partisi Kuruluş Beyannamesi”, **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce, Cilt: 6 İslamcılık**, s. 1097.

⁴⁶ “A.g.e. s. 1097.

⁴⁷ Açıkel, Fethi (1996); “Kutsal Mazlumlukun Psikopatolojisi”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 70, İletişim Yayınları, İstanbul.

girebilseler de, bu hareket, merkeze ve iktidar odağı olmaya oynadığında karşısına “düşman” imgesi olarak Atatürk’ü değil İsmet İnönü’yü koyacaktır. Bu durum özellikle Recep Tayyip Erdoğan tarafından yürütülen güncel tartışmalarda da sürekli göze çarpacaktır.

MNP’nin kuruluşunda bazı radikal akımlarca itirazlar geliştiğini ve İslam ve demokrasi konusunda tartışmalar yaşandığını belirten Yorgancılar’a göre “Bütün bunlara rağmen MNP doğrudan doğruya İslam çıkışlı bir partiydi.”⁴⁸ Bu İslami çıkış, hareketin farklı siyasal propaganda araçlarını kullanmasına engel olmayacaktır. MNP, tarihi referanslarını yoğun bir şekilde kullanmanın yanı sıra, modernlik söylemini de kullanmaya çalışacaktır. Bu parti, “Osmanlıcı, milli bağımsızlıkçı, İslamcı ve modernist yönleri olan bir partiydi.”⁴⁹ Söz konusu vurgular da hareketin geneline yansiyacaktır. Bir yandan geçmiş güzel günlere vurgu yapılırken, diğer yandan “millet”in içinde düştüğü olumsuz durum ve dünyada pek çok gelişmenin olması, hareketin bu yeni gelişmelere uyum sağlama zorunluluğunu gösterecektir. AKP de “millet”e dair ideolojik söylemleriyle, geçmişe olumlu atıflar yaparken, diğer yandan teknolojiyi, bilimi reddetmeyen bir iddia içinde olacak ve bu özelliğiyle MNP’nin kuruluşuyla şekillenmeye başlanan bir geleneği izleyecektir.⁵⁰

MNP Beyannamesi milletin sürekli kutsal bir vurguyla ele alındığı ifadelerle devam eder: “Ey, daima Hak’kını tutmak, iyiyi sağlamak ve kötüyü men etmek

⁴⁸ Yorgancılar, s. 49.

⁴⁹ Çakır, Ruşen (2004); s. 545.

⁵⁰ Bu konuda, Almanya tarihi üzerine bir inceleme olarak Jeffrey Herf’in **Reactionary Modernism** (Cambridge University Press, 1986) kitabına bakılabilir. Bu kitapta, ideolojinin politika üzerindeki etkisini inceleyen Herf, Almanya’da Nazi rejiminin bir yandan Aydınlanma’nın akılcılığını reddederken diğer yandan kendisini teknoloji ile donatması arasındaki paradoksa odaklanacaktır. (Nika Yayınevi’nin 2014 Yayın Programındadır.)

yolunda bulunmak üzere seçilmiş mümtaz ve aziz milletimiz...”⁵¹ Metin boyunca, geçmişe güzelleme yapılırken, Osmanlının son asırlarından itibaren yaşadığı düşünülen gerileme dönemi bir “karanlık dönem” olarak ele alınır.

MNP; Milletimizi karışık ve karanlık devrelerden sonra aydınlığa götürecektir, onu, parlak tarihi yörüngesi üzerine yeniden oturtmak için ateşlenen güçlü füzedir. Bugün bu füzenin ateşlendiği gündür.⁵²

Partinin kuruluşu hem milli şahlanış için önemsenirken, diğer yandan metinlerde sürekli olarak, bu milletin dünyaya da önderlik edeceği yönünde söylemler vardır. Bu durum çoğunlukla, İslam’ın yayılışına Osmanlı İmparatorluğu’nun geniş bir coğrafyada hüküm sürmesine bağlanır. Bu vurgu da bu hareket çerçevesinde ortaya çıkan tüm partiler için geçerlidir. AKP de, ileride göreceğimiz gibi bir “model”, “lider” ülke olma iddiasında bulunacaktır.

Beyanname şöyle son bulur:

Asırlardan beri özlediğin ve beklediğin, kendi ruhunun derinliklerinden gelen ve senin bizatihi kendi öz varlığının mana ve madde sahasında yeniden doğuşundan başka bir şey olmayan Milli Nizam Partisi’nin kuruluşu münasebetiyle sana yaptığımız bu ilk hitabımızı bitirirken, Cenabı Hak’tan Milletimize özlediği huzur, saadet, refah ve selamet dolu Milli Nizamı nasip etmesini dileriz.⁵³

MNP, 70’lerden günümüze bir miras çerçevesinde geliştiğini düşündüğümüz AKP’nin millet anlayışını anlamamız bağlamında ilk çıkış noktasıdır. Bu ilk çıkış, tarihsel referansları, siyasal hedefleri, hevesleri ve acemilikleri bağlamında özel bir önem taşır. Anayasa Mahkemesi, 20 Mayıs 1971’de, partinin “laik devlet niteliğinin ve Atatürk devrimciliğinin korunması prensiplerine aykırı olduğu” gerekçesiyle kapatılmasına karar vermiştir.

⁵¹ Aktay (2004); s. 1098.

⁵² A.g.e., s. 1098.

⁵³ A.g.e., s. 1098.

2. Milli Selamet Partisi: İktidar Olanağı ve Kimlik Beyanı

MNP'nin kapatılmasından sonra, partinin kadroları, 11 Ekim 1972'de Milli Selamet Partisi'ni (MSP) kurdu. MSP, 12 Eylül darbesine kadar Türkiye siyasetinde etkili olacak ve iktidar deneyimi yaşayacak bir partidir. MSP döneminde bir yandan Hareket'in İslami dozu daha fazla belirginlik kazanırken, diğer yandan iktidar deneyimi hareketin merkezde ve iktidarda yer almak için alabileceği riskleri gösterecektir. Çakır'a göre, "Milli Görüşçüler MSP döneminde tebliğ yapıyorlar, insanları doğrudan İslam'a daha doğrusu onun belli bir yorumuna çağırıyorlardı."⁵⁴

Necmettin Erbakan'ın bir MSP Kongresi'nde yaptığı konuşmadan alacağımız şu bölüm, MSP'nin millet anlayışına dair açıklayıcı bir fikir verecektir:

Herhangi bir kimse Malazgirt'te inanının şahlanışını yaşamadan, Kosova'da, Niğbolu'da bir kılıç olup parlamadan, Ulubatlı Hasan olup İstanbul'u fethetmeden, Sultan Fatih olup atını denize süremeden, şanlı orduları ile Avrupa'nın içlerine yürümeden, Seyit çavuş olup 200 kiloluk mermiyi Ya Allah deyip namluya sürmeden, Bir insan Sakarya'nın siperlerine girmeden ve Kıbrıs'ta düşman takibinden geçmeden Milli Selamet'in ne olduğunu anlayamaz.⁵⁵

Bu konuşmadaki Türklerin tarihine yapılan Malazgirt göndermesi, İstanbul'un Fethi üzerinden yapılan Osmanlı yüceltmesi, "Ya Allah" ile yapılan İslami vurgu, Sakarya siperlerindeki Kurtuluş Savaşı hatırlatması ve son olarak Kıbrıs'taki "düşman"lara yapılan gönderme, partinin milliyetçilik anlayışı konusunda önemli veriler sunmaktadır. Milli Görüş Hareketi'ndeki tüm siyasi gruplar, partiler, Türk milliyetçiliğinin tarihsel değerlerine ve İslamiyetin kutsallıklarına vurgu yapmak istediklerinde benzer konuşmalar yapacaklardır. Bu durum günümüzde Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı konuşmalar için de geçerlidir.

⁵⁴ Çakır, Ruşen (2004); s. 547.

⁵⁵ "MSP Kongre Konuşması", Akt. Yorgancılar, s. 171.

MSP, Milli Görüş Hareketi'nin önemli bir iktidar deneyimidir. Bu dönemde Erbakan, parti içinde gelişen muhalefete rağmen bu iktidar deneyimine, hem de partinin siyasal açıdan karşısında gördüğü bir partiyle girişmekten geri durmayacaktır. MSP Manisa Milletvekili ve partinin Genel İdare Kurulu üyesi M. Gündüz Sevilgen, bu süreçte yaşanan tutumları anlattığı kitabında, Erbakan'ın CHP ile olan koalisyona yönelik istekliliğini eleştirmektedir. Erbakan'ın meclis grubunda milletvekillerini “CHP-MSP koalisyonu kuruluncaya kadar bir erken seçimle korkutmaya” çalıştığını belirten Sevilgen'e göre, Erbakan'ın zorlamasıyla “Geriye bir tek çözüm kalıyordu. CHP-MSP koalisyonu...”⁵⁶

Erbakan'ın yine bu dönemde Milliyetçi Cephe hükümeti konusunda yaptığı bir konuşma, millet anlayışına bakış konusunda bize önemli bilgiler sunmaktadır:

Dört parti birleşecek mi diye sual sordular. Biz dört partinin değil, 40 milyonun birleşeceğine inanıyoruz aslında. Yalnız birleşmekten daha mühim olan bir başka nokta vardır. Birleşmek hak yolda olursa kıymetlidir ve faydalıdır... Bunu elbette bu milletin evladı olarak canı gönülden temenni ediyoruz.⁵⁷

MSP de tüm diğer siyasi partiler gibi 12 Eylül darbesinden sonra kapatılmıştır. MSP döneminde, 70'ler boyunca, millet anlayışı bağlamında iki eğilimin ortaya çıktığını düşünüyoruz. Birincisi hareket açısından önem taşıyan, bir iktidar hevesinin belirgin bir arzu ve pratik olarak ortaya çıkmasıdır. Bu iktidar hevesi, AKP'ye de yansiyacak şekilde, iktidar uğruna esneklik, merkezde yer alma kaygısı, geniş bir toplum anlayışı geliştirme yönünde iletilecektir. İkinci eğilim ise, Milliyetçi Cephe Hükümeti'dir. 1974 yılında CHP-MSP

⁵⁶ Sevilgen, M. Gündüz (1980); **MSP'de Dört Yıl**, Yüksel Matbaası, Ankara, s. 54.

⁵⁷ Yorgancılar, s. 300.

koalisonunun bozulmasından sonra, AP-MSP-MHP ve CGP tarafından Milliyetçi Cephe kurulması yönünde çalışmalar olacaktır.

Olivier Roy, İran'daki İslami hareketlerin devrimden sonra içine girdikleri "ulusallaşma" çabalarına değinirken, "bir siyasal açılma arayışının görüldüğü her durumda", iktidar pratiğinin "seçim ittifaklarıyla ve ulusal siyaset oyununun bir parçası olmayla atbaşı" gideceğini vurgular. Türkiye, Ürdün, Kuveyt, Ürdün ve Fas örneklerinde bu durumun yaşandığını belirten Roy'a göre, "Bu oyun az çok açık olduğunda, İslamcılar merkez sağda bir yer edinmekte; dış politikada milliyetçi, iç politikada geridirler (özellikle kadın hakları konusunda)." ⁵⁸ Burada yapılan belirlemeye uygun olarak, MGH'nin sağ siyasetin içerisinde olduğu zaten ortadayken, MSP bunun pratikteki bir yansıması şeklinde ortaya çıkmıştır. MNP'nin kapatılması deneyiminden sonra, bir "ulusallaşma" çabası içerisine girecek olan hareket, MSP'de bu deneyimi de yaşayacaktır. Benzer bir süreç, AKP'yi kuran kadroların, Refah Partisi'nin kapatılması deneyiminden sonra girecekleri eğilimlerde ve siyasal söylemlerinde de kendini gösterecektir. Tarih bu şekilde kendini tekrarlamış gibi görünse de, 70'lerden günümüze siyasal ve toplumsal etkisini ve gücünü büyük oranda artıran siyasal İslamcı çizgi AKP döneminde daha "akıllıca" davranarak, projesini daha geniş bir dönem için ve toplumu kendi siyaseti çerçevesinde inşa etme, kendi "millet"ini ortaya çıkarma yönünde yapacaktır.

Diğer yandan bu dönem bir kimlik beyanını getirmiştir. MSP, iktidar hevesi uğruna girebileceği riskleri gösterirken bir yandan da sağ partilerle

⁵⁸ Roy, Olivier (2003); **Küreselleşen İslam**, Çev: Haldun Bayrı, Metis Kitap, İstanbul, s. 33.

girdiği ittifak süreçlerinde muhafazakar, İslamcı kimliğini ortaya çıkarmıştır. Bu kimlik beyanı konusunda AKP'nin durumu biraz daha farklılık göstermektedir. AKP, eski kimliğinden kurtulmanın yollarını aradığı ilk dönemlerinde kendisine “muhafazakar demokrat” bir kimlik seçecek ve partiyi bu kalıbın içine yerleştirmeye çalışacaktır. “Muhafazakar Demokrat” söylemi partiye pek çok siyasal olanak sağlarken, iktidarının son dönemlerinde parti, siyasal kimliğini muhafazakar yaşam tarzını benimsemekle kalmayıp tüm topluma da giydirmeye çalışan, İslami referanslı, Türk milliyetçiliğine açık bir “millet” anlayışından yana yapmıştır.

12 Eylül'den sonra hareket, kuracakları bir sonraki partiyle geleneğini sürdürmeye devam edecektir.

3. Refah Partisi: Bir Ara Durak

Refah Partisi (RP), MGH hareketinin sürdürücüleri tarafından, 19 Temmuz 1983'te kuruldu. Parti, siyasal İslamcı geleneğin, AKP'ye de taşınan iktidar deneyimleri bakımından önem taşır. AKP'yi kuranlar ve günümüzde de o çerçevede siyasetin içinde yer alanlar çoğunlukla, 80 öncesinde MSP ya da sonrasında Refah Partisi'nde çalışanlardan oluşmaktadırlar. Özellikle 90'lı yıllardaki yerel yönetim deneyimleri, pek çok kadronun yetişmesi ve iktidar pratiği kazanma bağlamında, AKP'ye önemli bir miras bırakmıştır. Günümüzde AKP'nin pek çok yöneticisi bu yerel yönetim deneyimleriyle “pişmişlerdir.” White'a göre:

Refah'ın politik başarısı Türk siyasal hayatında İslam'ın yükselen rolünü yansıtıyordu ve bunun açık göstergeleri İslami okul ve bankaların, İslami ticarethanelerin büyümesi ve kendi örgütlerine, özgün kıyafetlerine ve yayınlarına sahip bir siyasal İslami hareketin ortaya çıkmasıydı.⁵⁹

⁵⁹ White (2013), s. 74.

Bu anlamda RP, AKP'ye her anlamıyla esaslı bir miras bırakmıştır. 90'lar bir yandan koalisyon hükümetlerine, Kürt meselesinde çatışmalara, yoksul insanlar açısından ekonomik olarak pek de olumlu olmayan gelişmelere sahne olurken, AKP'yi yaratan İslamcı taban hareketinin daha derinden bir şekilde geliştiğini görüyoruz. 12 Eylül'ün solun toplumsal etkisini boğduğu siyasal ortamda, yeni nesiller, daha İslamcı ve Kürt meselesindeki çatışmaların da etkisiyle daha Türk milliyetçisi yetişeceklerdir. Bu dönemin, özellikle ilk yıllarında AKP'nin toplumsal meşruiyeti için önemli bir destek olduğunu düşündüğümüz Gülen Hareketi'nin kitleleşmesi açısından da önemli bir boşluk barındırdığını görüyoruz. Bu boşluktan yararlanan ve çoğunlukla pek de ciddi müdahalelerle karşılaşmayan İslamcı gruplar, siyasal ve toplumsal "karmaşa"nın dışında kalarak önemli bir gelişme kaydetme, serpilip yayılma olanağı bulmuşlardır.

RP'den sonra Erbakan taraftarları diğer isimlerle partilerini sürdürseler de yukarıda bahsettiğimiz, 90'lar boyunca biriken miras asıl olarak AKP'ye yansımıştır.

Millet anlayışı bağlamında MNP-MSP geleneğini sürdüren RP, AKP'ye evrilen millet anlayışı konusunda bir ara durak gibidir. AKP'nin millet anlayışında göreceğimiz pek çok öge bu dönemde de zamanla şekillenecektir. Buna, ana akım milliyetçi hareketlerle ilişki, İslami referansların güncel politikada kullanılması, Kürt sorunu bağlamında İslam kardeşliği üzerinden kurulmaya çalışılan bağ örnek verilebilir. MÇP ve diğer sağ partilerle girilen seçim ittifakları, RP'nin millet anlayışının Türk milliyetçisi hareketle olan yakınlığını anlamak bakımından önemlidir. Ayırışan nokta ise, RP'deki İslamcı dozajdır. "RP ve RP'nin çevresindeki İslamcılık, doğru bir millet mefhumunu ve doğru milliyetçiliği hakim kılma iddiasını

taşıyor. Doğrunun referansı elbette İslamdır.”⁶⁰ Burada, İslamcı hareketlerin, milliyetçiliği İslamcı referansları sayesinde daha “doğru” bir çizgiye oturtma gayretlerini gösterir. Böylesi bir milliyetçi eğilimin harekete çok daha fazla olanak sağlaması hesaplanmıştır. Bora’ya göre “doğru milliyetçilik kaygısı, devleti ve toplumu yeniden yapılandırmaya dönüktür ve zımnen de olsa, çağdaş yeniden yapılanma tartışmalarının sorunsalıyla birçok ortak paydası vardır.”⁶¹ Bu eğilim, MNP’den AKP’nin özellikle son yıllardaki siyasetine uzanan bir eğilimin ara ama önemli durağı niteliğindedir. İleride ele alacağımız gibi AKP iktidarı döneminde de topluma ve millete bakış benzer bir “doğru”yu bulmaya yöneliktir. Ama bu dönemde “doğru milliyetçiliği bulma kaygısı” yerini, doğru milliyetçiliği belirleme ve buna uyanları uymayanları tayin etmeye bırakmıştır.

Necmettin Erbakan, Refah Partisi’nin programı niteliğinde hazırladığı *Türkiye’nin Meseleleri ve Çözümleri/Program*⁶² başlıklı metinde, 1975 yılında hazırladığı metne benzer bir şekilde Türkiye’nin sorunlarına yaklaşımını ele almıştır. Bu metinde, önceki metinden farklı olarak, çok daha fazla konu ve başlık ele alınmakta, partinin fikriyatı, pek çok toplumsal sorun bağlamında işlenmektedir. Ancak millet konusundaki vurgularda bir süreklilik mevcuttur. Erbakan, kendi iktidar dönemlerini görmezden gelerek yaptığı geçmiş eleştirisinde, geçmiş iktidarların “milletimizi geri bıraktıklarını” belirtmiştir:⁶³ “İzdirap, gözyaşı ve zulüm getirmişlerdir.” Türkiye’nin meselelerinin çözümünün “bizzat milletin kendi özbenliğine, tarihine, ve inancına uygun kendi Milli Görüş zihniyeti ve Adil Düzen’de” olduğunu vurgulayan Erbakan’a göre “her gün büyük bir hızla millet

⁶⁰ Bora (2009); s. 140.

⁶¹ A.g.e., s. 140-141.

⁶² Erbakan, Necmettin (1991); **Türkiye’nin Meseleleri ve Çözümleri**, Parti Yayını, Ankara.

⁶³ A.g.e., s. 7.

gerçeği görmekte, Refah Partisi bu amaçla hızla gelişmektedir. Milletçe kurtuluşumuz bu şuurulanmanın daha da hızlanması ve bütün milletimizin *Milli Görüş* ve *Adil Düzen* bayrağı altında toplanmasındadır.”⁶⁴

Refah Partisi özellikle örgütlenme çalışmalarıyla, 1980 öncesindeki sol hareketleri andırmaktadır. AKP döneminde de devam ettirilen yoğun mahalle çalışması, Refah Partisi'nin büyük şehirlerdeki muhafazakar kitlelerle kurduğu bağlar açısından büyük önem taşır. White, bu eğilimi, geriye bıraktığı İslamcı miras bağlamında şöyle değerlendirir:

Projelerini yukarıdan aşağıya sadece halkın desteğini almak için getiren, oldukça merkezi yapıya sahip diğer partilerin aksine, Refah, yerel dayanışma ilkesi üzerine inşa edilmişti ve yerel projeleri ve duyarlılıkları parti projesine dahil ediyordu. Refah Partisi'nin kapatılmasına ve parti üyelerinin hapse atılmasına rağmen, kökleşmiş örgütlerin sürece karışması, İslamcı siyaset projesine esneklik ve dayanıklılık kattı.⁶⁵

Parti yine de sadece yoksul kesimleri kapsamaz. Gülalp'e göre “Refah'ın temsil ettiği haliyle İslamcılık, klasik sağ-sol ayrımını karmaşıklaştıran, çok sınıflı bir siyasal hareketti.”⁶⁶

Diğer yandan MGH'deki, kendisini sistemin, merkezin dışında kalanların sesi gibi gösterme söylemi, Refah Partisi'nde de yoğun bir şekilde sürecektir. “Refah gerçekten de kendisini merkeze karşı çevrenin, devlete karşı sivil toplumun partisi olarak sunmuştur.”⁶⁷ Bu durum, partinin yoksul kitlelerle kurduğu ilişkide, yoksullardan yana bir söylemle göze çarpar. Gülalp'e göre, “devletçiliğin ve onun üzerinden yükselen milliyetçilik ve sosyalizm gibi modernleşmeci ideolojilerin krizi

⁶⁴ A.g.e., s. 7.

⁶⁵ White, a.g.e., s. 73.

⁶⁶ Gülalp, s. 42.

⁶⁷ A.g.e., s. 43.

nedeniyle oluşan boşluğu doldurmaya çalışan Refah, milliyetçilik sonrası ve sosyalizm sonrası bir adalet arayışını temsil ediyordu.”⁶⁸

Refah Partisi 1991 seçimlerine Milliyetçi Çalışma Partisi ve İslahatçı Demokrasi Partisi ile yaptığı seçim ittifakıyla girecektir. Bu partinin siyasal yönelimi açısından önemli bir tercihi ortaya koyacaktır. Burada “yeniden sağcılaşmak ve Türk İslamcılığına sığınarak Kürt İslamcılığı ile yolların ayrılması”⁶⁹ tercih edilmiştir. MÇP ile yapılan seçim ittifakı, partinin asıl tercihlerinden birini göstermesi bakımından önem taşır. Türkiye’de İslamcılık ve Türk milliyetçiliği arasındaki ilişki bu ve benzer ittifaklarla yakınlığını gösterecektir. Diğer yandan bu tercih, hareketin Türk milliyetçiliğine açık karakteri açısından büyük önem taşır. Çünkü 1990’lı yıllar Kürt meselesi açısından milliyetçi bloğun etkisinin sorunları büyüttüğü bir dönemdir. Özellikle MHP çevresindeki güçler bu sorununun büyümesinde önemli bir etkide bulunmuşlardır. RP yine de bu ittifaktan geri durmayacaktır. MGH, Türkiye’nin pek çok temel sorununda resmi ideoloji çizgisiyle sorun yaşadığı yönünde bir söylem kullansa da, bu sorunların çözümünde resmi ideolojiyi karşısına alan bir yönelime girmeyi göze alamamıştır. Çakır’a göre;

RP bu seçim ittifakıyla, Kürt sorununda resmi ideolojinin ve devletin kulvarına daha açık bir biçimde girmiş oldu en azından bu kulvardan çıkma beklentilerini boşa çıkarttı. RP’nin milliyetçi olmayan ümmetçi bir İslamcı politika ufkunu kapatması, Türk İslamcıları ile Kürt İslamcıları arasındaki ilişki ve iletişim zeminin de ortadan kaldırmadıysa da en azından alabildiğine tahrip etti.⁷⁰

⁶⁸ A.g.e., s. 55.

⁶⁹ Çakır (2004); s. 548.

⁷⁰ A.g.e., s. 549.

Çakır'ın sözünü ettiği “tahribat”ın etkisinin bahsedildiği derecede olmadığını düşünüyoruz. AKP döneminde de AKP ile çalışmaya açık, Kürt İslamcı bir kesim ortaya çıkmıştır. Bu kesim Kürtlerin çoğunlukta olduğu bazı kentlerde, AKP'nin bölgede örgütlü Kürt siyasal partilerinden daha ciddi bir başarı yakalamalarını sağlamaktadır. AKP, Bakanlar Kurulu başta olmak üzere, pek çok devlet kurumunda İslamcı eğilimler taşıyan Kürtlere yer vermiştir. Bu da İslamcı etkinin, devlet olanakları da kullanıldığında önemli bir toparlayıcı görev göreceğini göstermektedir.

MGH partileri açısından yoksullardan yana bir söylem, partinin toplumun geniş kesimleriyle buluşmasında önemli bir olanak sağlamıştır. Bu durum, Özal döneminde, siyasal kriz kısmen “aşılırken” büyüyen ekonomik sıkıntılar yaşayan kitlelere ulaşmak bağlamında da kullanılmıştır. Hareket, tarihi boyunca bu anlamda çeşitli propaganda araçları ve programlar ileri sürecektir. 12 Eylül sonrasında solun büyük oranda “koparılan” toplumsal bağlarının yarattığı boşluğu doldurmak bağlamında, Refah Partisi ciddi bir çaba harcayacaktır. Refah Partisi, 80'lerin sonunda bu alanı “adil düzen” iddiasıyla doldurmaya çalışacaktır. Erbakan tarafından yoğun bir şekilde kullanılan Adil Düzen sloganı, bir gruba hazırlatılan “Adil Ekonomik Düzen” kitapçığından adını alır. Bu kitapçık ve slogan, Milli Görüş Hareketi'nin alt sınıflardan insanlara yönelik söylemlerinde önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Bu kitapçıkta, günümüz ekonomik düzeninin, “köle düzeni” olduğu ve “milyonlarca insanı, geçim sıkıntısı, açlık, sefalet, işsizlik ve gerikalmışlığa mahkum ederek ezdiği” belirtilirken; “milli”ci vurgu burada emperyalizm ve siyonizm karşıtlığı üzerinden yapılmaya çalışılmaktadır: “...bunların hakkını haksız olarak

ellerinden alıp emperyalizme, dünya siyonizmine ve onların işbirlikçisi ufak mutlu bir azınlığa aktarmaktadır.”⁷¹

Adil düzende cisimleşen siyasal İslamcılığın ezilenlerden yana görünen muhalif söylemi, çoğu zaman bu ekonomik sorunlardan “batı”, “siyonizm” gibi milli olmayan unsurları ve bunların içerideki işbirlikçilerini sorumlu tutmaktadır. Burada yoksulluğun temel toplumsal-ekonomik nedenlerine eğilmektense, “millet”in ebedi düşmanları asıl suçluymuş gibi sunulacaktır. Bu siyasal program, bu anlamıyla millet anlayışının yansımalarını taşır. Bu söylem, AKP döneminde yaşanan Gezi Olayları’nda, “millete karşı faiz lobisi, Yahudi lobisi, Avrupa ülkeleri ya da ABD” destekli gruplar suçlamalarında ortaya çıkacaktır. Burada yine vurgu, İslamcılığa ve millettir.

Adil Düzen kitapçığındaki yoksullardan yana, sermaye kesimlerine karşı söylemler, belli rahatsızlıklar da yaratmıştır. İslami iş çevrelerinden gelen eleştiriler sonucu kitapçık yenilenmek zorunda kalınmıştır. Yeni kitapçığın ilk cümlesi ise, “Adil düzen gerçek özel sektör yanlısı düzendir”⁷² şeklinde değiştirilmiştir.

Genel olarak MGH ve özel olarak da Refah Partisi, Necmettin Erbakan’ın liderlik ettiği bir harekettir. Erbakan bu hareketin siyasal lider ihtiyacını önemli oranda doldurmuştur. Bu günümüze kadar taşmış bir etkidir. “Bugün iktidarda devam eden ... geleneğin alamet-i farikasının Necmeddin Erbakan’a ait olduğunu unutmamak gerekir.”⁷³ Diğer yandan tezimizin konusu olarak, “millet” anlayışı da Erbakan gibi bir lider sayesinde tam da iddiasında olan bir içeriği taşıyacaktır. Çalmuk’a göre;

⁷¹ A.g.e., s. 552.

⁷² Akt. Tuğal, s. 176.

⁷³ Türköne (2013); s. 85.

Erbakan MNP'nin kuruluşu öncesinde dönemin genel sağcı, milliyetçi-mukaddesatçı iklimi içinde yer almaktaydı. İTÜ'de kürsü başkanırken Milliyetçiler Derneği'nde konferanslar veriyordu. Odalar Birliği'nden AP hükümetinin müdahalesiyle uzaklaştırıldığında kendisine destek veren üniversite öğrencilerinin sloganları da 'milliyetçi, imanlı Türkiye' idi.⁷⁴

Necmettin Erbakan'ın 1991 yılında hazırladığı Program metninin sonuç bölümünden seçeceğimiz aşağıdaki başlıklar, hem Refah Partisini, hem de Refah'tan AKP'ye evrilen mirası anlamak açısından açıklayıcı olacaktır:

- Önce Ahlak ve Maneviyat bayrağının açılması suretiyle Manevi Kalkınma hamleleri
- Milli, Güçlü, Süratli, Yaygın Kalkınma Hamleleri
- Ağır sanayi hamleleri
- Şahsiyetli Dış Politika
- Müslüman Ülkelerle İşbirliği Hamleleri
- Uşak Değil Lider Ülke Türkiye!
- Refah Gelecek Zulüm Bitecek

Refah Partisi dönemi 28 Şubat'tan sonra kesintiye uğradı ve sona erdi. Rejimin asıl sahibi olarak kendisini gören Ordu, İslamcı eğilimden duyduğu rahatsızlıkla, hükümete müdahalede bulundu. Refah Partisi'nden AKP'ye kalan miras doğrudan bir yekun taşır. AKP, Refah Partisi'nin "hata"larından ders alarak bir "giyim-kuşam" değişikliği söylemiyle daha geniş bir "millet"e seslenerek kurulurken, siyasi kadrolar ve siyasi fikriyat, toplumsal çalışma tarzı Refah'tan miras kalacaktır.

Diğer yandan, AKP'nin ilk dönemlerindeki iddiaları ve oluşumundaki merkez sağcı etki partinin ideolojisine de yansımıştır. Bu bağlamda, bir gelenek olarak Türk sağından AKP'ye yansıyanları incelemek, "millet" anlayışı bağlamında yararlı olacaktır.

⁷⁴ Çalmuk, Fehmi (2004); "Necmettin Erbakan", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Cilt:6 İslamcılık**, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 558.

B. TÜRK SAĞININ MİLLET ANLAYIŞI ve AKP'YE MİRASI

Yukarıda incelenen, AKP'nin oluştuğu ana damar dışında, partinin toplumsal, ekonomik bağlamda yürüttüğü politikalar ışığında, merkez sağ geleneğinin sürdürücüsü olduğu sonucuna ulaşılabilir. AKP'nin üstüne oturduğu iki temelden birinin Türkiye'de sağ siyasetin ana özelliği olan “aktif modernleşme”⁷⁵ olduğunu belirten Kahraman, bunun solda gelişen “kültürel dönüşüme karşı” ortaya koyulan bir model olduğunu savunur. Burada karşımıza, partinin daha sonra dış politikada da işleyeceğimiz “aktif” söyleminin iç politikadaki karşılığı çıkar.

Bora'ya göre, “Türk sağının grameri milliyetçiliktir.”⁷⁶ Tezimiz açısından merkezi önemde bulunan Recep Tayyip Erdoğan da, Bora'nın bu iddiasıyla uyumlu olacak şekilde, “halkı din ve ırk farklılığı gözeterek, kin ve düşmanlığa tahrik etme” uyarınca bir yıl hapis cezasına çarptırıldıktan sonra şu açıklamayı yapacaktır: “Türkiye'de siyasi düşüncesi ne olursa olsun, herkesin ortak paydası Türk milliyetçiliğidir.”⁷⁷

Türkiye'de milliyetçi hareket, siyasal İslamcılığın da siyaset alanında bulunduğu 60'ların sonundan itibaren Alparslan Türkeş'in “başbuğluk” ettiği Milliyetçi Hareket Partisi geleneği tarafından sahiplenilir. MHP milliyetçiliği, resmi ideoloji dışında, “faşizan” bir içeriğe sahip bir milliyetçiliktir. Ülkücü milliyetçilik olarak adlandırılan bu milliyetçilik anlayışı da siyasal İslamcılığın Türk milliyetçiliğinin etkisinde olmasına benzer şekilde, İslamcılık ile ilişki halindedir. Bu özellikle 12 Eylül darbesinden sonra daha somut bir hal almıştır. “12 Eylül

⁷⁵ Kahraman, Hasan Bülent (2009); **AKP ve Türk Sağı**, Agora Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. viii.

⁷⁶ Bora, s. 97.

⁷⁷ Çakır, Ruşen ve Çalmuk, Fehmi (2001); **Recep Tayyip Erdoğan/Bir Dönüşüm Öyküsü**, Metis Kitap, İstanbul, s. 125.

sonrasında, ülkücü hareketin siyasal yönelimlerinde, ideolojisinde, söyleminde ve alt-kültür yapısındaki değişim sürecinin belirleyici olgusu, yaşanan ‘İslamlaşma’dır.’⁷⁸ Bu hareket genel olarak seküler bir karaktere sahip olsa da İslamcılık belirli bir dozda etkiye sürekli sahip olmuştur. İslami referansları dışlayan Türk milliyetçiliği ise belirli uç akımlar dışında çok fazla gelişme olanağı bulmamıştır. MHP’deki İslamcı etki, 90’larda kısmen bir geri dönüş olarak da algılanabilecek bir yeniden düşünme faaliyetine neden oldu. Bu dönemde “siyasi ümmetçiliğe karşı milli İslam”⁷⁹ düşüncesi geliştirilmeye çalışıldı. Ülkücü Hareket özellikle 1980 öncesinde, gençlik içerisinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu etkisi 90’lı yıllarda yeniden başlasa da, siyasal gelenek, merkez sağa önemli oranda yansımıştır. AKP’de ülkücü hareketten pek çok kişiyi barındırmaktadır. Yıllarca ülkücü hareket içerisinde yer almış pek çok siyasetçi günümüzde AKP içerisinde faaliyet göstermektedir.

Çalışmamızda AKP’nin millet anlayışı olarak işlediğimiz milliyetçilik resmi ideoloji olarak milliyetçilik ile olan ilişkisi bağlamında ele alınacaktır. Bu bağlamda, burada öncelikle Merkez sağın AKP’ye yansımaları ve sonrasında, İslamcı milliyetçiliğin düşünsel temelleri tartışılacaktır.

AKP ilk dönemlerinde pek çok farklı kesimden eğilimi içerdiği iddiasında olsa da, özellikle son yıllardaki eğilimleriyle, “toplumun merkezi” değil sağın merkezi görünümü vermektedir. AKP, merkez sağın İslamcılıkla daha kökten bir ilişki içerisine girmesine vesile olmuştur. Parti, İslamcılık ve Türk sağ geleneği arasında

⁷⁸ Bora, Tanıl (2007); **Devlet Ocak Dergah/ 12Eylül’den 1990’lara Ülkücü Hareket**, İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, s. 281.

⁷⁹ Bora, Tanıl ve Can, Kemal (2011); **Devlet ve Kuzgun, 1990’lardan 2000’lere MHP**, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, s. 180.

sınırların bulanıklaşmasına da neden olurken, bu durum AKP'nin siyasal İslamcılığın dış sınır olarak tarif edilmesine de neden olur:

AKP bugün İslamcılığın nesi olmaktadır? Siyasal açıdan verilecek bir cevap AKP'yi İslamcılığın dış sınırlarına bir sınır taşı olarak dikmekte ve AKP'den beriye İslamcılığı tanımlayarak, AKP'yi İslamcılığın dış hududu olarak tanımlayacaktır. Sosyolojik analizin İslamcılığı tanımlaması itibariyle ise AKP, İslamcılığın uzun yıllardır sürdürdüğü 'merkeze yaklaşma' ve 'devletin merkezinden pay kapma' mücadelesinin farklı bir formda devamı olarak tanımlanabilecektir.⁸⁰

Türk sağ için temel politika alanları, millet, din ve muhafazakarlıktır. Çoğunlukla bu değerler üzerinde siyaset geliştirilir. Milliyetçilik ve İslamcılık çoğunlukla çatışmacı değil aralarında dayanışmacı olmuşlardır. "Cumhuriyet dönemi aydınları arasındaki yaygın kanaatin aksine, bu iki akım hiçbir zaman birbirinin can düşmanı ya da ezeli, ebedi bir çatışma içinde olmamıştır."⁸¹ AKP de günümüzdeki haliyle, bu iki eğilimin birlikte temsil edildiği bir millet anlayışı geliştirmiştir. Başbakan pek çok defa, AKP'nin Demokrat Parti ve Anavatan Partisi'nin devamı olduğu, kendisinin de Menderes ve Özal'ın izinden gittiği vurgusunu yapmıştır. "Demokrat Parti, Türkiye'de sağ siyasetin miladı kabul edilir."⁸² Burada, kendisine Milli Görüş'ten daha farklı bir geçmiş seçme eğilimi de yatsa da, konumuz bağlamında da, sağ geleneğin devamı niteliği ortaya çıkar. İslamcı etki altındaki bir milliyetçilik bağlamında düşündüğümüzde, DP geçmişi işlevlidir. Çünkü, "Kemalist rejime muhalefetini meşrulaştırmak amacıyla DP milliyetçiliği geleneksel değerlerle, özellikle de İslam'la ilişkilendirdi."⁸³ Esasında AKP'nin Demokrat Parti (DP) ve ANAP çizgisinde devam eden ve zamanla Milli Görüş Hareketi'nin mirası ve bu

⁸⁰ Yılmaz, Nuh (2004); "İslamcılık, AKP ve Siyaset", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Cilt: 6- İslamcılık**, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 605.

⁸¹ Çetinsaya, Gökhan (2004); "İslamcılıktaki Milliyetçilik", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Cilt: 6- İslamcılık**, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 420.

⁸² Mert, Nuray (2007); **Merkez Sağın Kısa Tarihi**, Selis Kitaplar, 2. Baskı, İstanbul, s. 18.

⁸³ Kanra, s. 94.

çizgiyi birleştiren bir yapı olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlamıyla, Türk sağında birleştirici bir rolü olmuştur. Bu “birleştiricilik” 90’ların etkili merkez sağ partilerinin siyaseten tükenişleri ve AKP’nin bunların yeniden hayat bulmalarını engellemeye yönelik çabalarını da gözetmek zorundadır. AKP’nin ileride göreceğimiz, işlevsel, pragmatist millet anlayışı açısından bu izlek bir etki taşıyor.

AKP’nin Türk sağ geleneğinden devraldığı milliyetçilik anlayışını, sonraki yıllarda ciddi eleştirileri olsa da CHP döneminden başlatmak gerekir. Çünkü “Türk sağının miladı” olarak kabul edilen Demokrat Parti kadroları da CHP içerisinden çıkmıştır. Yani AKP’nin millet anlayışının tarihi, Türkiye’de genel bir siyasi tavır, biricik siyasi tercih olarak CHP’ye kadar uzanır. Demokrat Parti, uzun tek parti döneminde sonra, “Yeter, söz milletin” sloganıyla yola çıkacaktır.

AKP, sağın geleneğini, 1980’lerden 2000’e etkili olan merkez sağ partileri de içererek de sürdürmektedir. AKP’den sonra merkez sağ bir siyasal parti olarak başarılı olamayacaktır. Diğer yandan 80’li ve 90’lı yıllarda çeşitli merkez sağ partileri içinde siyaset yapan pek çok siyasetçi, AKP döneminde bu parti içerisinde yer alacaktır. Bunlara AKP döneminde de önemli siyasal figürler olan Cemil Çiçek ve Abdulkadir Aksu örnek verilebilir.

Türkiye sağ geleneği içerisinde liberal ekonomik tercihler, biricik ekonomi politikası gibi görülür. Kamucu ekonomi politikaları söylemi sağ siyasette kendisine pek de yer bulamayacaktır. Güçlü devlet iddiası bir siyasal organ olma niteliğinde merkezîyetçi bir vurguyla sürdürülürken, ekonomi politikaları konusunda kendilerine yakın “piyasa”lara güvenen bir sağcılık hakimdir. Bu durum, sağcılığın toplumsal siyaseti için yeni araçlar bulmasını gerektirecektir. Türkiye’de “Liberal ekonomik siyasetlerin, toplumsal tabandan yoksun olması, merkez sağı, sıklıkla koyu milliyetçi

ve dindar muhafazakar söylemlere dayanmak durumunda bırakmıştır.”⁸⁴ Bu durum yukarıda da bahsettiğimiz gibi sağın genel olarak tarihsel ve kutsal değerler üzerinden siyaset geliştirmesine neden olmuştur.

AKP'nin ekonomi politikaları açısından işlevsel olması düşünülen millet anlayışı, bu bağlamda Demokrat Parti ve ANAP ile süreklilikler arz etmektedir. Boratav'ın belirttiği üzere:

Menderes döneminde kronik dış açıklar kanalıyla dışa bağımlı hale gelen ekonomik yapı, bu dönemin armağanı olarak Türkiye ekonomisinin kalıcı bir özelliği olma niteliğini kazanacaktır. İşte 1923-1929 yıllarının serbest ticaretçi açık ekonomi özelliklerini farklı bir ortamda yeniden gündeme getiren 1946-1953 dönemini 'dünya ekonomisiyle farklı bir eklemlenme denemesi' olarak nitelendirmemizin ana gerekçeleri bunlardır.⁸⁵

Demokrat Parti döneminde kapitalist dünya ekonomisiyle, bir daha kopmamak üzere yeni bağlar kurulmuştur. Diğer yandan bu dönem, İslami değerlerin de çok fazla öne çıkarıldığı dönemlerdir. Özal dönemindeki 24 Ocak kararlarıyla yürürtülen ekonomi politikaları, Türkiye'nin neoliberal ekonomi ile eklemlenme dönemidir. Özelleştirme süreci bu dönemlerde başlamıştır. Özal, pek çok siyasal eğilimi partide birleştirdiği iddiasında bulunacaktır. Diğer yandan Boratav'a göre, özellikle 1983'teki seçimlerden sonra, "1987'nin sonuna kadar uzanan ... aşamada...burjuvazinin bir bütün olarak Özal iktidarının etrafında bütünleştiği"⁸⁶ görülür. AKP dönemindeki eğilim ise, pek çok ekonomik boyutu bulunan yeni siyaset için elverişli olan bir millet anlayışının geliştirilmesi eğilimidir. Başbakan'ın kendisine çizmeye çalıştığı tarihsel süreklilik, millet anlayışının işlevli olması bağlamında böylesi bir süreklilik çizgisinde ele alınabilir. Ekonomik kriz sonrasında

⁸⁴ Mert (2007); s. 26.

⁸⁵ Boratav, Korkut (2012); **Türkiye İktisat Tarihi**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, s. 95.

⁸⁶ Boratav, Korkut (2005); **1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s. 78-79.

iktidara gelen AKP, burjuva sınıflarının desteğini almak bağlamında ANAP ile bir süreklilik taşır. Mert'e göre muhafazakar kesimin Özal'ın liberal ekonomi politikalarına olan desteğinin arkasında, Özal'ın bu kesime yönelik, “resmi ideoloji ile olan sorunlarını, özelleştirme yoluyla devletin ekonomik gücünün budanarak ideolojik baskının ortadan kalkması” yoluyla çözüme vaadi yatar.⁸⁷ Zaten, ANAP, “milliyetçilik, dindar muhafazakarlık ve ekonomik liberalizmin koalisyonundan oluşuyordu.”⁸⁸ ANAP, 80 öncesinde MGH ve MHP içinde yer alan pek çok siyasetçiye de kapılarını açacaktır. AKP'yi kuran kadrolar çoğunlukla toplumsal olarak “İslamcı camiadan” olsa da, “akılları Özal'ın dediğine yatıyordu.”⁸⁹

Taban açısından Türkiye toplumunun büyük bölümünün, çok-partili sisteme geçildikten sonra “sağ” partileri tercih ettikleri görülür. Sol-sosyal demokrat partilerin iktidar olanağı bulabildikleri ya da koalisyon ortağı olabildikleri dönemler, çoğunlukla sağ partilerin sayıca fazla olduğu dönemlerdir.

Çetinsaya'ya göre “1980'lerin sonu ve 1990'ların başında İslamcılar ve milliyetçiler tekrar birkaç partiye bölünseler de liderler, kadrolar ve söylemler belli noktalarda farklılaşsa da, tabandaki geçişliliğin değişmediği gözlemlenmektedir.”⁹⁰ Bu çoğu zaman yaşanan seçim ittifaklarına da yansiyacaktır. “Milliyetçilik ile İslamcılık arasında sarkacın anlatılan salınımı içerisinde, milliyetçiliğin bir hegemonik söylem, en azından bir leitmotiv olarak ortaya çıktığını gözardı etmemek gerekir.”⁹¹

AKP'nin Türkiye'de sağ geleneğin İslamcı eğilimini pek çok yönüyle kendisinde taşıdığı görülür. Bu düşünsel anlamda da bir tarihe sahiptir. Aşağıda

⁸⁷ Mert, 2007, s. 30.

⁸⁸ A.g.e., s. 30.

⁸⁹ A.g.e., s. 36.

⁹⁰ Çetinsaya, s. 448.

⁹¹ Çetinsaya, s. 451.

öncelikle AKP'nin milliyetçilik anlayışı bağlamında önemli bir düşünsel miras olduğunu düşündüğümüz Yeniden Milli Mücadele Hareketi'nin millet anlayışı incelenecektir.

C. YENİDEN MİLLİ MÜCADELE: “Yaşasın Millet, Kahrolsun Millet Düşmanları”

AKP'nin millet anlayışının tarihsel kökenleri konusunda önemli bir uğrak olarak Yeniden Milli Mücadele (YMM) çevresinin geldiğini düşünüyoruz. 1960'ların sonunda ortaya çıkan “Mücadele Birliği” örgütü çevresindekiler, 1970'te çıkarmaya başladıkları *Yeniden Milli Mücadele* (YMM) dergisinden dolayı Yeniden Milli Mücadeleciler olarak bilinirler. Hareketin önde gelen isimlerinden Aykut Edebalı, sonraki yıllarda İslahatçı Demokrasi Partisi'ni kurdu. Parti, 1991 Genel Seçimlerine Refah Partisi ve Milliyetçi Çalışma Partisi ile birlikte katıldı. Bu harekette yer alan pek çok kişi çeşitli partilerde siyasete devam ediyorlar. Bunlar arasında, AKP'de siyasete devam eden Cemil Çiçek, Melih Gökçek gibi isimler de yer alıyor. Diğer yandan bu gruptan pek çok kişi de, hükümet yanlısı muhafazakar gazetelerde çalışıyor. Bunlara da Ahmet Taşgetiren ve Hüseyin Gülerce örnek gösterilebilir.

Bu hareket ve dergi çevresinde ortaya atılan bazı fikirlerin AKP'nin ve Recep Tayyip Erdoğan'ın söylemiyle önemli benzerlikler taşıdığı görülüyor. Toplumun millet ve millet düşmanları olarak ikiye ayrıldığını belirten YMM, bildirimlerini de “yaşasın millet, kahrolsun millet düşmanları” diye bitiriyordu.⁹² Harekete göre, “milli mücadelenin sonuçları alınmamıştır”, “toplum bunalım içindedir”, “şuurlu

⁹² Aydın, Mustafa (2004); “Bir Milli İslamcılık Serüveni: Mücadelecilik” **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce Cilt: 6, İslamcılık**, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 454.

kadroların rehberliğinde bir milli mücadele verilmezse, Türkiye'mizi, milletimizi, dinimizi bekleyen tek akıbet vardır: yok olmak.”⁹³ Burada Kurtuluş Savaşı olarak Milli Mücadele'nin önemi yadsınmazken, bunun sürdürülmesi, “yenilenmesi” ve tamamlanması vurgusu vardır. AKP'nin, kendisinden önceki Türkiye ile girmeye çalıştığı hesaplaşma da buradakine benzer niteliklere sahiptir. Aydın'a göre, “Müntesiplerinin İslami duyarlılıklarında şüphe yoksa da teşkilatın söylemi, İslamı da içerdiği düşünülen kendine has bir milliyetçiliktir.”⁹⁴ Bu da tam da AKP'nin millet anlayışıyla uyumludur.

YMM'nin kuruluş yıllarında da bulunan ve günümüzde de AKP politikalarıyla uyumlu bir çizgide olan Ahmet Taşgetiren, “öz olarak Yeniden Milli Mücadele'nin hemen her alanda altını çizdiği ‘milli’lik vasfının dayandığı ‘milliyetçilik’ anlayışının ‘İslami’ ölçüleri kollayan, hatta kaynaştırmayı amaçlayan bir nitelik” taşıdığını vurgular.⁹⁵ Milli sözcüğü, bu hareketin metinlerinde, siyasal kurumların ve hedeflerin önüne konan bir sıfat olarak yer almaktadır. Milli kültür, Milli ekonomi, milli siyaset, milli dış politika... Hareketin millet tanımı ise şöyle: “Millet, kan ve dil birliğinin çok ötesinde iman, kültür, ahlak ve ideal birliğiydi. Biyolojik bir vakıa değildir.”⁹⁶

Aydın'a göre, Yeniden Milli Mücadele Hareketi çerçevesinde;

Selçuklu ve Osmanlı üzerinden, eski Türk kültürü milliyetçi bir tema halinde dillendirilmeye çalışıldı. O ana kadar yalın bir biçimde kullanılan ve daha çok ümmet olarak yorumlanan millet kelimesi bir nitelemeyle Türk milletine dönüştü; kültürümüz, ahlakımız gibi kavramlar da Türk kültürü, Türk ahlakı anlamında kullanılmaya başlandı. Şüphesiz bunlar İslamcılık ile Milliyetçilik

⁹³ A.g.e., s. 453.

⁹⁴ A.g.e., s. 454.

⁹⁵ Taşgetiren, Ahmet (2004); “Yeniden Milli Mücadele'nin Milliyetçilik Anlayışı” **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Cilt: 4, Milliyetçilik**, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 614.

⁹⁶ Taşgetiren, s. 614.

arasında bir yerde duran milliliğin milliyetçilik doğrultusunda evrilmesinin göstergesiydi.⁹⁷

Yeniden Milli Mücadele'nin metinlerinde dikkat çeken millet tanımının öne çıkan iki unsuru, milletin milliliği ve İslamiliğidir. Türklük önemli bir veri olsa da ırka dayalı açıklamalar pek kabul görmez. Diğer yandan hareket için, milletin birleştirici unsurları arasında Müslümanlık başta gelmektedir. Aydın'a göre, "Mücadele Birliği başında millilik kavramına daha kararlılıkla sarıldı; onu Erbakan türü bir İslamcı söylemden de, Türkeş türü milliyetçi temadan da farklı kullandı."⁹⁸ Buradan hareketle, başlarda Kürtleri de Türklerin bir kolu olarak açıklayan hareket, daha sonraları, bu doğru olsa da olmasa da bir önem arzetmediğini, Kürtlerle asıl birleştirici noktanın İslam olduğunu vurgular. AKP'nin Kürt meselesinde yeni bir söylem olarak geliştirmeye çalıştığı İslam kardeşliği, bu söylemle benzerlik taşımaktadır.

AKP ve YMM hareketi, "aktif bir millet" anlayışı için elverişli bir milliyetçilik geliştirmek konusunda da, yayılmacı unsurlar bağlamında da benzer bir yaklaşıma sahiptirler. Bu yeni millet içeride bir bütün olarak hareket etmeye yarayacak, dışarıda da aleme gücünü daha iyi bir şekilde gösterme fırsatı verecektir.

Mücadele Birliği dergisinde kullanılan yeni bir kavram da Türkiye milliyetçiliğidir. Bu da AKP'nin dönemselsel olarak denediği Türkiyelilik vurgusuyla örtüşmektedir. Dergide yer alan metinlerde sık sık "Türk halkının büyük çoğunluğunun ideolojisinin milliyetçilik olması gerektiği" vurgulanmaktadır.⁹⁹ Bu da

⁹⁷ Aydın, s. 455.

⁹⁸ A.g.e., s. 464.

⁹⁹ Sayı 256, s. 3'ten aktaran Taşgetiren.

Tayyip Erdoğan'ın yukarıda da değinilen, farklı siyasetleri olsa da “herkesin Türk milliyetçisi olduğu” söylemiyle benzerlik taşır.

Hareketin yeni milliyetçilik anlayışının bir diğer yönü de, resmi ideolojinin milliyetçi görüntüsü olarak CHP'nin altı okundan biri olan milliyetçiliğe olan muhalefettir. Dergide yer alan metinlerde, altı okun milliyetçiliğinin, “gerçek Türk milliyetçiliği ile asla uzlaşmayan, batılılaşma ve halktan kopuş” niteliği taşıdığı iddia edilecektir. “Ateist” bir milliyetçilik olarak görülen bakış açısı çokça eleştirilmektedir. Başbakan ve hükümetin pek çok temsilcisi de sürekli olarak İslami niteliğin ihmal edildiği vurgusunu yapacaklardır. Altı okun milliyetçiliğiyle olan bu muhalif duruşta da Yeniden Milli Mücadele Hareketi'nin söylemleriyle bir süreklilik görülmektedir.

Yukarıdaki kısımda AKP döneminde geliştirilmeye çalışılan millet anlayışının tarihsel izlekleri olarak düşündüğümüz MGH, merkez sağ ve YMM hareketi incelenmiştir. AKP'nin millet anlayışı üzerinden kurduğu söylem, en önemli araçlarını tarihten devşirirken, AKP'nin tarihsel kökenlerine bakmak da millet anlayışını anlamamız bağlamında işimizi kolaylaştıracaktır. AKP, MGH'nin temel yönelimlerini devam ettirmektedir. MGH, siyasal İslamcılığın temsilini sağlarken, AKP'de bu temsil merkez sağdan devşirilen siyasal, ekonomik ve toplumsal söylemlerle harmanlanmıştır. Diğer yandan İslamın siyasal iddiaları, AKP'nin “doğru” ya da “makbul” millet kavrayışlarına düşünsel olanaklar sağlayacak şekilde okunabilmektedir. AKP'nin tarihsel kökenlerinin yanısıra, dinsel milliyetçiliğin düşünsel ve Türkiye'deki bir fikir hareketi bağlamında incelenmesi, geliştirilmeye çalışılan dinsel referanslı millet anlayışını anlamamızı kolaylaştıracaktır. Aşağıda din

ve milliyetçilik ilişkisi, İslam bağlamında, Türkiye'deki tarihi bağlamında incelenecektir.

D. DİN VE MİLLİYETÇİLİK

AKP'nin millet anlayışının, Türkiye'de resmi ideoloji olarak milliyetçiliğin, İslami referanslar kullanılarak yeniden ele alınmasını temsil ettiğini belirtmiştik. Peki bu ne derece mümkündür? Din ve Milliyetçilik nasıl bir ilişkiye sahiptir. Bu bağlamda İslam ve milliyetçilik ne derece uyuşabilir? AKP'nin İslami referanslı milliyetçilik anlayışını anlamak ve tezimiz açısından kuramsal bir giriş yapabilmek için, din ve millet ilişkisini İslamiyet bağlamında tartışacağız. Sonrasında AKP'nin millet anlayışının bir özelliği olarak İslamcı milliyetçiliğin Türk siyasal hayatı ve düşüncesindeki izlerine bakacağız. 1970'lerden itibaren MGH içerisinden geliştiğini belirttiğimiz AKP'nin millet anlayışını, önceleyen İslamcı milliyetçiliğe dair gelişmeleri ele alacağız

1. Dinden Millete: İki Kutsallık Arasında

Milliyetçiliği, “siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilke”¹⁰⁰ olarak niteleyen Gellner, din ve milliyetçilik arasındaki bağı ise, “politik güç, kutsallık olmadan yaşayabilir” mi “yaşayamaz”¹⁰¹ mı sorusuyla incelemeye başlar. Ona göre bu sorunun cevabı açık değildir. Bu soru dinin siyasal alandaki yeri konusuna gönderme yapar. Avrupa'da Rönesans ve Reform ile başlayan süreç, siyasete dinsel kutsallıklar dışında referanslar bulmak için de önemli bir arayış dönemi oldu. Bu sürecin devamı olarak Fransız Devrimi, ulusun siyaset sahnesine bir

¹⁰⁰ Gellner, Ernest (2008); **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çev: Büşra Ersanlı ve Günay Göksoy, Hil Yayın, 2. Baskı, İstanbul, s. 71.

¹⁰¹ Gellner, Ernest (2012); **Milliyetçiliğe Bakmak**, Çev: Simten Coşar vd., İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, s. 90.

daha çıkmamacasına girmesine neden oldu. Ulus da siyasetin aradığı kutsallıklar için bir araç oldu. “İlahlar ve kralların kutsallıkları alındığı zaman ulusların kutsallaştırılması gerektiği”¹⁰² ulusun etkisinin daha geniş bir coğrafyaya yayılması, bu yöndeki etkiyi de yaygınlaştırdı. Bu etkinin yayılmasıyla “kamusal alanda referanslar, daha nadir ve daha az önemli”¹⁰³ bir hale gelmiştir.

Durkheim ise “din ve milliyetçilik arasında gerçek anlamda bir ayrım olmadığını” savunmuştur.¹⁰⁴ Bu düşünce de insanoğlunun her zaman kutsallıklar aradığı düşüncesinden kaynaklanır, dinin boşaltmaya başladığı yer ve zamanda, oluşan boşluk, ulusa kutsallıklar atfedilerek çözülmeye çalışılmıştır. Jaffrelot, “din ve milliyetçilik arasındaki ilişkide otomatik ve sistematik bir gereklilik olmadığını” varsayar. Buna göre din ve milliyetçilik arasındaki ilişki, tarihsel, coğrafi ve toplumsal koşullara göre farklılıklar gösterir. Ona göre, “din ile milliyetçilik arasındaki ilişkileri karmaşıklaştıran, her iki düşüncenin kararsızlığı”¹⁰⁵ dır. Bu kararsızlık olarak görülen şey, her iki tarihsel oluşumun insana dair pek çok toplumsal, siyasal, ekonomik, ekonomik ve psikolojik sürece sahip olmasıdır. Bir yandan da dinsel bir milliyetçiliğin mümkün olmadığını ileri süren görüşler de vardır. Buna göre “sadece dini kültürel özelliklere dayanan etnik milliyetçilik vardır.”¹⁰⁶ Bu iki toplumsal olgunun oluşturduğu hareketler ve bunların birbirlerini içermeleri de o düzeyde karmaşık olmaktadır. Din ve Milliyetçilik konusundaki teorik açıklamalara yer vermek, bu ilişkiyi İslam ve milliyetçilik bağlamında anlamamızı kolaylaştıracaktır.

¹⁰² A.g.e., s. 99.

¹⁰³ Jaffrelot, Christophe (2012); “Din ve Milliyetçilik”, Clarke, Peter B. (Der.) **Din Sosyolojisi/Yaşadığımız Dünya**, içinde, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, s. 167.

¹⁰⁴ A.g.e., s. 170.

¹⁰⁵ A.g.e., s. 180.

¹⁰⁶ Jürgensmeyer, Mark ve Van der Veer, Peter (1993), akt. Jaffrelot, s. 181-182.

Smith, milli kimlikler ve diğerk kimlikler arasındaki ilişkilere eğildiğı metninde, bir yandan “dünya dinleri”nin “etnik sınırları aşmaya ve kaldırmaya çalışırken, belli etnik grupları”nın da” en dindar cemaatler haline”¹⁰⁷ geldiklerini vurgular.

Marksist ve liberal teorilerin millet alanında temel bir açıklama getiremediğı ve “görünüşü kurtarma” yönünde hareket ettiğini ifade eden Anderson, çıkış noktasını, “milliyetçilik kadar milliyetin de özel bir kültürel yapım türü”¹⁰⁸ olarak belirtir. Kitabına da adını verecek şekilde şöyle bir tanımlama yapar: “Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur –kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir.”¹⁰⁹ Gellner de benzer bir şekilde milliyetçiliğı bir icat olarak tarif eder: “Milliyetçilik ulusların kendi öz-bilinçlerine uyanma süreci değildir; ulusların varolmadığı yerde onları icat eder.”¹¹⁰

Hobsbawm’a göre, “Milletler devletleri ve milliyetçilikleri yaratmaz, doğru olan bunun tam tersidir.”¹¹¹ Yani her millet bir inşa sürecidir. Devleti geniş anlamda politika olarak alırsak, bir milleti ortaya çıkaran belirli bir siyasettir. Bu siyaset bazen bir kurtuluş hareketi, bazen de bir devlet olarak ortaya çıkar. Bu durum, milletin sürekli yenilenen ve değışen bir içeriğe sahip olduğunu gösterir. “Bir millet her gün yenilenen bir plebisittir.”¹¹² Toplumların yapıları, geçirdikleri toplumsal tarihsel süreçler, bu süreçlere önderlik eden toplumsal sınıflar ve farklı güçler, o toplumun “millet” olarak inşasına da güçleri ve eğilimleri ekseninde odaklanırlar. Türkiye’deki millet ve milliyetçilik kavrayışı, Osmanlının son dönemlerinden itibaren, tarih olarak

¹⁰⁷ Smith, Anthony (2007); **Milli Kimlik**, Çev: Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, s. 21.

¹⁰⁸ Anderson, Benedict (2011); **Hayali Cemaatler/Milliyetçiliğın Kökenleri ve Yayılması**, Çev: İskender Savaşır, Metis Kitap, 6. Baskı, İstanbul, s. 18.

¹⁰⁹ Anderson, s. 20.

¹¹⁰ Gellner, Akt. Anderson, s. 20.

¹¹¹ Hobsbawm, Eric (2010); **1780’lerden Günümüze Milletler ve Milliyetçilik**, Çev: Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 4. Basım, İstanbul, s. 24.

¹¹² Hobsbawm, s. 21.

Tanzimat ile başlatılabileceğimizi bir dönemin sonunda şekillenmiştir. Bu son, bir yandan bir yandan büyük bir İmparatorluğunu çöküşüken, diğer yandan yeni bir ulus-devletin ortaya çıkmasıdır. Kurtuluş Savaşı'nda etkili olan güçler, sonrasında bu toplumu bir arada tutacağını düşündükleri bir "ulus" yaratmışlardır. Bu dönemde etkili olan güçlerin ve sınıfların tercihi, seküler bir ulus kavrayışıdır. Bunda, Tanzimat'tan bu yana yüzünü Batı'ya dönen ülke siyasetinin varacağı doğal noktadır. Diğer yandan bu anlayış, kendisini pek çok farklı kültürel, etnik grubun etkisizleştirilmesi üzerinden kurmuştur. Türkiye'de bu uluslaşma süreci bazı temel konular üzerinden sorunlar yaşasa da resmi ideolojinin ana unsuru olarak milliyetçilik, canlılığını belirli bir çizgide sürekli olarak korumuştur.

Diğer yandan dinin toplumsal yaşamdan bunun sonucu olarak siyasetten tümüyle dışlandığı söylenemez elbette. Din ve milliyetçilik arasındaki ilişki bir işlevsellik, çatışma ve uyuşma ekseninde devam etmiştir. Bu durum, pek çok din ve milliyet bakımından farklı şekillerde gelişmiştir. Ulus, dinselliği aşan bir baskınlıkta kutsallaştırılabildiği gibi, pek çok örnekte ulusçu hareketler dinlerin kutsallıklarını siyasetlerinin önemli bir parçası haline getirebilmişlerdir. Aşağıda İslam'ın millet ve milliyetçilikle ilişkisine ele alacağız.

2. İslam ve Millet: Ümmetin Milletle İmtihani

Mısırlı milliyetçi lider, Sa'd Zaghoul, "din Allah içindir vatan ise onun tüm üyeleri içindir"¹¹³ der. Buna göre, din ve millet arasındaki ilişkide farklı anlayışlar gelişmiştir. Bazı akımlar din ve millet arasında bir uyuşma ve birini öncelleyen bir

¹¹³ Zubaida, Sami (2004); "Islam and Nationalism: Continuities and Contradictions", **Nations and Nationalism**, 10 (4), s. 407.

işlevsellik, bazıları ise bir çatışma geliştirmişlerdir. Buna yönelik tartışmalar, İslamiyetin etkili olduğu coğrafyalarda da etkili olmuştur.

İslam mesajını evrensel bir şekilde tüm insanlığa vermeye çalışır. Bu İslamcı düşüncenin temel tezidir. Mesaj tüm insanlığadır ve Hz. Muhammed de Allah'ın tüm insanlığa gönderdiği bir elçidir.¹¹⁴ Buna göre tüm insanlık, "ümme"yi oluşturur. Peki İslam'ın insanlığa yaptığı bu çağrı, onu insanlığın daha sonra geliştireceği, siyasal, toplumsal ekonomik kurumlardan biri olarak millet çerçevesindeki tartışmalardan azade mi yapacaktır? İslam dininin gelişimi ve bugüne kadar olan tarihi süreç iki yönlü bir bölünmeye işaret eder. Birincisi, İslam'ın kendisini diğer dinlerden ayırarak dünyanın geri kalan kesimlerini "fethedilmesi" gereken toplumlar olarak tarif etmesidir. İkincisi ise günümüze kadar İslamiyeti benimseyen topluluklar arasındaki bölünmelerdir. Her büyük kültürel ve dinsel sistem gibi, İslam da, tarihsel akışı içinde farklı gruplara ve alt gruplara bölünmüştür. Bu bölünmenin temelinde siyasal çatışmalar vardır. Türkiye coğrafyası açısından da önem taşıyan ana bölünme Sünni-Şii bölünmesidir, Sünniler, Şii'lerden daha büyük bir kesimi oluşturur.

Bu iki topluluk günümüzde pek çok silahlı çatışma yaşasa da, birleştikleri noktalar da vardır. "Müslümanları birbirine bağlayan, Muhammed peygamber ile açık bir bağı olan ve Kuran-ı Kerim kitabı ile öğretisi anlatılan bir Allaha inanmalarındır."¹¹⁵

Hucurat Suresi'nin 13. Ayeti, İslam'ın evrensel mesajına rağmen, neden milletlere ayrıldıkları konusunda bir açıklama yapar:

Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık; sonra da birbirinizi tanıyıp kaynaşasınız ve aranızdaki münasebetleri

¹¹⁴ Araf Suresi'nin 58. Ayeti şöyledir: "Ey insanlar, ben Allah'ın hepinize gönderilmiş elçisiyim."

¹¹⁵ Halm, Heinz (2005); **Der Islam/Geschichte und Gegenwart**, C.H.Beck Verlag, München, s. 7.

bilesiniz diye sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Allah katında en şerefli, Ondan en çok korkmanızdır. Muhakkak ki Allah her şeyi hakkıyla bilir, her şeyden hakkıyla haberdardır.¹¹⁶

Bu Ayet'in muhalif İslamcı İhsan Eliaçık tarafından hazırlanan çevirisi ise şöyledir: “Ey İnsanlar! Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Birbirinizle tanışsınız diye sizi halklara, kabilelere ayırdık...”¹¹⁷

Burada İslamın evrensel çağrısına rağmen, farklı dillerin, farklı toplulukların varlığı konusunda bir açıklama getirilmesi kaygısı vardır. Bu çağrı zorunludur, çünkü İslam, Arap coğrafyasında ortaya çıkmıştır ve Kur'an da Arap dilinde inmiştir. Bu durum, İslam'ın evrensel çağrısı bağlamında zorunlu bir açıklamayı gerektirir. Hucurat suresinde yapılan budur. İslamın belli bir coğrafyada, belli bir dili konuşan bir toplumda ortaya çıkması konusunda çeşitli açıklamalar vardır. Ümmet ve ulusun coğrafya konusunda bir karşıtlık bağlamında oluştuğunu savunan Arslan'a göre ümmet, “kutsalın mekânsal (coğrafi) tezahürü”dür, ulus ise, “coğrafyanın (mekanın) kutsallaştırılması olarak vardır.”¹¹⁸ Arslan, ulus-devletlerde coğrafya üzerine yaşanan sorunların çözümü için de “ümmet tipi örgütlenme”den yararlanmak gerektiğini savunur.

Kur'an, kendi düşüncesinin insanlık adına en doğru ve temel düşünce olduğu iddiasındadır. Bu iddia, bu doğru düşüncenin başka insanlara da anlatılması konusunda bir çaba harcanmasını zorunlu kılar. Bu durum hegemonik bir eğilime evrilir. İslamcı referansları kullanan siyasal akımların tümü, kendilerinin insanlık

¹¹⁶ Döğen, Şaban (Haz.) (2006); “Hucurat Suresi, 13. Ayet”, **Kur'an-ı Kerim'in Açıklamalı Türkçe Meali**, Yeni Asya Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. 675.

¹¹⁷ Eliaçık, İhsan (Haz.) (2006); **Yaşayan Kur'an Türkçe Meal**, İnşa Yayınları, İstanbul, s. 540.

¹¹⁸ Arslan, Abdurrahman (1993); “Peygamberin Ümmetinden, Ulus Devlete”, **Bilgi ve Hikmet**, Yaz 93, s. 29.

açısından en doğru ve temel düşünceye sahip olduklarını, diğer insanların da bu düşünceye kazandırılması gerektiğini düşünür.

“İslam diniyle Hz. Muhammed’in Araplar için milli bir din ortaya koyduğu”¹¹⁹ iddiası, Rahman’a göre, “Medine’de kendisine uymayı reddeden Yahudiler tarafından hayal kırıklığına uğrayan Hz. Muhammed’in onlara karşı bir tavır takınması”yla temellendirilir.¹²⁰

İslam’da millet ayrımına düşünsel olanak sağlayabilecek noktalar hem içte hem de dışa karşı şekillenmiştir. Dışta olan İslam’ın cihat niteliğindedir. “Kur’an inananları cihada davet eder.”¹²¹ Kur’an metni Bakara Suresi 244. Ayette, cihada şu şekilde yer verir: “Allah yolunda savaşın ve bilin ki şüphesiz Allah hakkıyla iştirir ve hakkıyla bilendir.”¹²² Yine, Tevbe Suresi’nde bu çağrı şu şekilde yer alır: “Ey peygamber! Kafirlerle ve münafıklara karşı cihad et ve onlara karşı çetin ol.” Bir diğer örnek de, Tahrir Suresi’nin 9. Ayetidir: “Ey Nebi! Kafirlerle ve münafıklarla savaş ve onlara karşı sert davran. Onların varacakları yer cehennemdir. Ve o kalınacak ne kötü bir yerdir!”¹²³ Burada yer alan ifadelerde de, İslam’ı egemen kılmak için dünyada yaşayan diğer insanları hedefleyen bir yayılmaya yönelik bir çağrı vardır. Buna göre, İslam’ın çağrısı insanlık için en doğru çağrıdır ve bu evrensel çağrı herkes tarafından kabul edilmelidir. Bunun için savaşmak gerekir.

Canetti’ye göre, “İslamda kitlenin iki parçalılığı kayıtsız şartsız mevcuttur. İnananlarla inançsızlar ebediyen ayırdırlar ve birbirleriyle savaşmaları

¹¹⁹ Rahman, Fazlur (2009); **İslam**, Çev: Mehmet Dağ ve Mehmet Aydın, Ankara Okulu Yayınları, 9. Baskı, s. 63.

¹²⁰ A.g.e., s. 63.

¹²¹ A.g.e., s. 85.

¹²² Döğen, s. 39.

¹²³ A.g.e., s. 561.

mukadderdir.”¹²⁴ Bu durum, İslam’da farklı milletlerin temsilini bir yandan kolaylaştırırken, İslamiyet çerçevesinde siyasal egemenlik çabalarının önünü, sonsuz bir şekilde açmaktadır. Dünya üzerinde böylece pek çok İslamcı topluluk kendilerinin en doğru İslam’ı temsil ettikleri iddiasıyla savaşıacaklardır. Bu da İslam’a bağlı topluluklar arasında, önemli ayrımların, tarihsel gelişme içinde şekillenmesine yol açacaktır. Yine Canetti, bu ayrımcı fikriyatın ve savaşçılığın, Hz. Muhammed üzerinden İslam’ın ilk dönemlerinden başladığını şöyle vurgular:

Muhammed savaşmanın ve savaşın peygamberidir... Arap dünyasında ilk başarısını cemaatinin istikbali için bir vasiyet olarak bırakır: kafirlere karşı mücadele ve bu alan Allah’ın iktidarının alanı olduğu için inançtan çok, inancın iktidar alanının genişlemesi. İslam uğruna savaşanlar için önemli olan kafirlerin dinini değiştirmek değil, onlara boyun eğdirmektir.¹²⁵

Böylece, İslam toplumsal bölünmeleri ve etnik ayrımları yok saydığı gibi bir iddiada bulunsa da, geliştirdiği temel eğilimler, farklı ulusların onu kendi ulusal niteliklerini de koruyarak benimsemesini kolaylaştırmasının yanında, milliyetçilikle birlikte de savunulabilmesine de olanak vermiştir. Burada bu toplulukların pek çoğunun kendi İslamlarını en doğru İslam olarak görüp farklı toplumsal kesimlerle bir çatışma içine girmeleri, konumuz açısından dikkat çekicidir. İleride de göreceğimiz gibi, Türkiye’de siyasal İslamcılık, hem en doğru, makbul milleti bulma yönündeki eğilimi hem de İslamiyeti en güzel şekilde temsil etme iddiasıyla, bu düşüncenin bir izleğini oluşturur.

Önde gelen milliyetçilik teorisyenlerinden Gellner’in yaptığı şu tespit de İslam’ın ümmet anlayışı ve milliyetçiliğin yaklaşımı konusunda bir paralelliğe işaret eder:

¹²⁴ Canetti, Elias (2010); **Kitle ve İktidar**, Çev: Gülşet Aygen, Ayrıntı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, s. 147.

¹²⁵ Canetti, s. 147.

Müslüman köktencilüğün altında yatan anonim bir ümmetle kendini özdeşleştirme mekanizması, modern milliyetçiliğin altında yatan mekanizmaya benzer: yerel bir toplumsal yapı içerisindeki yerlerini terk eden ya da kaybeden insanlar, ortak yüksek kültürle tanımlanan bir toplulukla özdeşleşmenin çekimine kapılırlar.¹²⁶

Ali Bulaç'a göre, "modern ulus devlet, hareket noktası, aygıtı içeriği ve yöneldiği hedefler bakımından İslam'la özünde çatışma halinde"dir.¹²⁷ Bulaç "ulus"a İslami açıdan bu şekilde olumsuz bir anlam yüklerken, milletin ise esasında İslam ile çatışmadığını iddia edecektir. Ona göre, İslam milleti bağlamında "millet kelimesi sayısal anlamda insan topluluğunu değil, din, yol, sünnet, şeriat ve fırka manalarına tekabül"¹²⁸ eder. Esasında etimolojik köken açısından da millet terimi, Bulaç'a göre, "Kuran ve sünnetteki kullanımıyla din ve şeriatı ifade ederken, 19. Yüzyılın ilk yarısından itibaren semantiğinde köklü bir değişime uğrayıp kavim ve veya ulus karşılığında" kullanılmaya başlanmıştır.¹²⁹

Önemli İslam uzmanlarından Fazlur Rahman, Türkiye'ye de bir gönderme yaparak, İslam ve millet konusunda şöyle bir belirleme yapar:

Milliyetçilik dil dahil, bir gruba birlik duygusu veren gelenek ve görenekler topluluğuna dair varolan bir duygu olarak tanımlanabilir. Bu birlik duygusu, farklı yoğunluk derecelerine sahip olabilir. Türkiyeli, Mısırlı veya Pakistanlı bir köylü, bu anlamda hep milliyetçi olmuştur. Fakat Türkiyeli, Mısırlı ve Pakistanlı bir köylü, aynı zamanda güçlü bir İslami duyguyla, diğer dindaşlarına sıkı sıkıya bağlıdır. O halde bu milliyetçilik, daha geniş bir sadakat duygusuna ters düşmemekte ve gayri-Müslim bir saldırı söz konusu olduğu takdirde (19. ve 20. Yüzyılda sık sık olduğu gibi) her iki duygu fevkalade bir ilişki kurabilmektedir.¹³⁰

Rahman, milleti özünde İslami duyguların gelişmesinin önünde bir engel olarak görmemektedir. Ancak ona göre bu siyasal kavram, mantıken gidebileceği

¹²⁶ Gellner, Ernest (2012); **Milliyetçiliğe Bakmak**, Çev: Simten Coşar vd., İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, s. 227.

¹²⁷ Bulaç, Ali (2012); **Modern Ulus Devlet**, Çıra Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, s. 16.

¹²⁸ Bulaç, s. 139

¹²⁹ A.g.e., s. 141.

¹³⁰ Rahman, s. 311.

aşırı noktaya dayandığında İslam'ın idealleriyle çatışmak zorunda kalacaktır. Rahman'a göre milliyetçiliğin bu şekilde aşırılaşması, onun "laiklikle birleşmesi ve böylece ırk gibi kavramlar üzereinden inşa edilmesi" sonucu ortaya çıkar. Bu durum, aşırı milliyetçilik olarak, "sadece Türkiye'de resmen yerleşmiş"tir. "Milliyetçilerle İslamcılar arasında cereyan eden uzun bir tartışmadan sonra Milliyetçilik, Türkiye'de resmi bir zafer kazandı."¹³¹

Neticede, İslam toplumsal bölünmeleri ve etnik ayrımları önemsemediği gibi bir iddiada bulunsa da, geliştirdiği temel eğilimler, farklı ulusların onu kendi ulusal niteliklerini de koruyarak benimsemesine neden olmuştur. Burada bu toplulukların pek çoğunun kendi İslamlarını en doğru İslam olarak görüp farklı toplumsal kesimlerle bir çatışma içine girmeleri, konumuz açısından dikkat çekicidir. İslamın tüm insanlığa yaptığı çağrıda, "birbirlerini tanımaları için farklı milletlere bölünmeleri", zamanla, bu milletlerin hem milliyetçi bir eğilim gösterirken hem de dinsel referansları kullanmalarını engellemeyecektir.

Yukarıdaki tartışmalar ışığında gördüğümüz gibi Türk sağcılığının iki referansı olarak din ve millet ya da İslam ve Türklük, çoğunlukla çatışmadan ziyade, bir karşılıklı beslenme aracına dönüşebilmektedirler. Bu beslenmede ortak tarih olarak Osmanlı önemli bir araç olabilmektedir. Din ve miller arasındaki ilişkinin tarihsel ve düşünsel kökenlerine değindikten sonra son olarak Türkiye'de İslam ve Milliyetçiliğin yukarıda işlediğimiz hareket ve partiler dışındaki gelişimini daha kısa bir şekilde ele alacağız.

¹³¹ A.g.e., s. 349.

3. İslamcı Milliyetçilik: “Tanrı Dağı Kadar Türk, Hira Dağı Kadar Müslüman”

İslamcı milliyetçilik, Türkiye topraklarında Osmanlıdan günümüze önemli bir etkiye sahiptir. Kesintilere uğramış olsa da Osmanlıya yapılan bütün göndermelerde bu düşüncenin izleri vardır. Türk siyasal yaşamının temel nesnesinin milliyetçilik olduğu konusunda genel bir anlaşma vardır. Bu nesneyi, tarihsel olarak Osmanlıyı da içine katarak işlersek, İslamcılığın temel bir motif sunduğunu ve milliyetçiliğin de bunun üzerinden geliştiğini görürüz. İslam temeli her zaman için bir şekilde vardır. Bu etki bazı dönemlerde daha az hissedilir, bazı dönemlerde daha etkindir. Ama hiçbir dönemi tümüyle yadsınamaz. Buna dair örnekler çok nadirdir. 1970’lerden itibaren ise İslamcılığın daha temel bir tartışma nesnesi olarak siyasal sahneye gireceğini görürüz. Özellikle Cumhuriyetin ilk on yıllarında kısmen baskılandığı düşünülen İslamcı etki, bu dönemden sonra pek çok şekilde ortaya çıkacaktır. İslamcı etkinin Türk milliyetçiliğiyle buluştuğu noktalar ise, AKP’de sürdürüldüğünü düşündüğümüz millet anlayışını besler. Bu bazı durumlarda, İslamcı etkili bir Türk milliyetçiliği, bazı durumlarda ise Türk milliyetçiliğinin etkisinde bir İslamcılık olarak ortaya çıkar.

Türk milliyetçisi bir İslamcılık konusunda Necip Fazıl’ın tutumu, “birleştirici” bir etkiye sahiptir. Necip Fazıl, doğunun batıya “son bakışı”nın “Doğunun batıya en üstün taarruz ve temsil devleti”¹³² olarak gördüğü Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinden başlayarak sorunlu bir hale geldiğini savunur. İslamın etkili olduğu coğrafya, Batıda kapitalist üretim biçiminin gelişimi ve bununla

¹³² Kısakürek, Necip Fazıl (1976); **İdeolocya Örgüsü**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, s. 30-31.

paralel olarak bilimsel teknolojik gelişmeler sonucu “geri” kalmıştır. Bu durum, Batının dünyayı daha rahat kontrol edebilmesine neden olmuştur. İslamcı aydınlar arasında bu gelişim sürekli Müslüman toplumların baskı altına alınması olarak okunmuştur. Buna göre, Osmanlı İmparatorluğu yükseliş dönemine kadar, bölgedeki etkisiyle bu baskılara izin vermemiştir. Ama şimdi uzun yıllardır süren ezilmişliğe karşı, “doğu”yu ve İslam ülkelerini korumak için yeniden “Türk”e ihtiyaç doğmuştur: “Türk, gitgide bütün mecalini kaybeden Doğuyu, Araptan sonra İslamın bayrağı altında Batının merkezine kadar ulaştırmak cehdi ve hala doğunun en canlı milleti olmak haysiyetiyle, onun baş örnekliliğini elinde bulunduruyor.”¹³³ Buna benzer açıklamalar, Türk milliyetçiliğine uluslararası etki üzerinden bir referans arandığı durumlarda sürekli kullanılmıştır. Çalışmamızın buraya kadar olan kısmında incelediğimiz MGH gibi hareketler, sürekli bu iddia ile ortaya çıkmışlardır. Türk yalnızca kendisi için değil İslam aleminin selameti ve Batı karşısında bir tutum alması için de yeniden bir şahlanma yaşamalıdır. Tezimizin Dış Politik kısmında anlatılacak olan Türkiye’nin dış politikadaki “model ülke”, “lider ülke” olma iddiaları da bunun izlerini taşır. İktidara gelmesinde uluslararası güçlerin önemli bir desteğini alan AKP de, özellikle 2013 yılı sonlarına doğru yaşadığı “siyasal kriz” ortamında Batıya karşı bu tepkileri dillendirmeye başlamıştır. Milletlerin nüfus oranının pek de önemi olmadığını anlatan Kısakürek’e göre: “bu memuriyet, ne şunun 80, ne de bunun 100 milyon nüfusuna bağlı olmayan, kemmiyet üstü tarihi bir keyfiyet hakkından doğuyor ve Türk’ü, Doğu’ya, iflası ve ihyasiyle önder olmak nasibine bağlıyor.”¹³⁴

¹³³ A.g.e., s. 39.

¹³⁴ A.g.e., s. 39.

Kısakürek'in temsil ettiği İslamcılık, “yüzyıl başında Türk milliyetçiliğine karşıtlık içinde konumlanan İslamcılıktan farklı olarak, Türklüğü yücelten, ‘Türk’ü Müslüman olduğu için seven, Müslümanlığı nispetinde değerlendiren’, kendisini ‘İslamı kabul ettikten sonra, Türk’ün Türkçüsü’ olarak tanımlayan ve Türklüğü, İslam dünyasının önderi konumuna yerleştiren milliyetçi muhafazakar, etno-sentrik bir ideoloji”dir.”¹³⁵ Necip Fazıl, Türkiye’de İslamcı bir milliyetçiliğin önemli bir temsilcisi olarak varlığını sürdürmektedir. AKP’ye yakınlığıyla bilinen *Star* gazetesi, Necip Fazıl’ın 70’li yıllarda çıkardığı *Büyük Doğu* dergisinin eski sayılarını okurlarına yeniden sunmaktadır. Bu da İslamcı milliyetçi düşüncenin yenilenmesinde dönülen kaynakları göstermesi bağlamında önemlidir.

Tarihsel ve düşünsel kökenler konusunda yaptığımız açıklamalar, aşağıda işleyeceğimiz, söz konusu “millet” anlayışının iç politikadaki ve dış politikadaki görünümüne olan bakışımızı kolaylaştıracaktır. Diğer yandan, “millet” anlayışının tatbiki anlamında iç ve dış politikadaki unsurlara bakmak, bu “millet” anlayışını daha da belirgin bir hale getirecektir.

¹³⁵ Ateş, (2011); s. 200-201.

II. BÖLÜM

AKP’NİN MİLLET ANLAYIŞININ İÇ POLİTİKADAKİ UNSURLARI

AKP’nin millet anlayışı, iç politikaya dair konulardaki etkisini pek çok unsur üzerinden göstermektedir. Bu unsurlar, birçok toplumsal kesimi ve sorun alanını kapsayan bir içeriğe sahiptir. AKP’nin millet anlayışının iç politikadaki yansıması, kapsayıcı, hegemonik bir merkez partisi olma iddiasından, otoriter-dışlayıcı bir politikaya doğru gelişecektir. Bu, “bir tür ideolojik hegemonyadan siyasi diktatoryaya doğru”¹³⁶ yaşanan bir dönüşüm olarak da tanımlanmaktadır. Kriz ortamından çıkmaya çalışan ülkede, toplumsal rızayı da alarak bir hegemonya kazanmaya çalışan AKP, millet anlayışını da ilk dönemlerde, kapsayıcı, farklı kesimlerin rızasını almaya yönelik olarak şekillendirmeye çalışacaktır. Ama bu durum özellikle AKP’nin iktidarını sağlamlaştırdığını hissettiği son yıllardan itibaren farklı toplum kesimlerini kendi millet anlayışı içinde, muhafazakar, İslamcı

¹³⁶ Sümer, Çağdaş (2010); “Liberal-Muhafazakar Sentezin Eleştirisine Giriş: İttifakın Düşünsel Kaynakları”, Sümer ve Yaşlı (Der.), **Hegemonyadan Diktatoryaya AKP ve Liberal-Muhafazakar İttifak**, içinde, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara, s. 61.

referanslarla eritmeye çalıştığı; ya da kendi millet anlayışını farklı kesimlere dayattığı, otoriter bir kimliğe bürünecektir.

AKP, ilk dönemlerinde eski dinsel siyaset anlayışını terkettiğini iddia edecektir. Başbakan'ın Baş Danışmanı Akdoğan'a göre, "Ak Parti, Milli Görüş Hareketi'nin uzantısı, daha yenilikçi bir parti olmak yerine, farklı bir kulvara oturan yepyeni bir siyasal hareket olmayı tercih etti."¹³⁷ Gerçekten, yukarıda da işlediğimiz gibi özellikle ilk dönemlerde merkeze yakın olma kaygısı, AKP'yi, kendisine uluslararası güçlerle ve Türkiye siyasetiyle daha fazla uyuşabileceği bir geçmiş arama ve bununla ilişkili bir gelecek tasarlamaya itmiştir. Burada en çok öne çıkan geçmiş tercihi, DP'den başlayıp ANAP'la devam eden çizgidir.

Akdoğan, AKP metinlerinde de yoğun bir şekilde ele alınan kapsayıcılığa işaret eder. Elbetteki bu kapsayıcılık dinsel değerlerin dışlanması anlamına gelmemektedir: Muhafazakar bir parti olarak AKP'nin dini değerleri arka plana attığı değil, bu değerleri de içeren şekilde toplumsallığa önem vererek yeni bir siyaset tarzı geliştirdiği söylenebilir.¹³⁸

Burada, AKP'nin millet anlayışına niteliğini kazandıran iç politikaya dair temel unsurlar ele alınacaktır.

A. KAPSAYICI HEGEMONİK MİLLET ANLAYIŞI

AKP, iktidarının ilk yıllarında kapsayıcı bir merkez partisi olduğu ve pek çok eğilimi kendisinde birleştirdiği iddiasındadır. Başbakan AKP'nin kapsayıcılığını anlatmak için şöyle seslenmektedir: "Aziz kardeşlerim, biz bir bölgenin, bir toplumsal zümrenin, bir sınıfın siyasetini yapmıyoruz."¹³⁹ Toplumun tüm kesimlerini

¹³⁷ Akdoğan (2004); s. 104

¹³⁸ A.g.e., s. 106.

¹³⁹ Ak Parti (2002); "Önsöz" **Ak Parti Tüzüğü**, s. 7.

kapsama söylemi, Türkiye’de sağcı pragmatizimin, fikriyatına genel olarak sinen bir unsur olarak görülebilir. Bu pragmatizm, bazı durumlarda düşünsel açıdan, bir boşluğa da düşmek pahasına, liberal-muhafazkar politikaları açıktan savunmama noktasına gelmektedir. Örneğin Yalçın Akdoğan’ın hazırladığı Muhafazakar Demokrasi metni, rahat bir şekilde, sosyal adaletten yana ve sosyal demokrat bir metin olarak okunabilir. Akdoğan, bu metinde, sonraki yıllarda AKP’nin kendisine önemli bir siyasal hasım olarak gördüğü muhalif Müslüman İhsan Eliaçık’ın sosyal adelet vurgusu taşıyan metinlerinden de alıntılar yapmıştır. Buradaki genelleştirici vurgu ilk dönemlerdeki “kapsayıcı” millet söylemine denk düşer. Aşağıda bu kapsayıcılık iddiasının boyutları ve bir “geçiş formu” olarak “tek millet” söylemi işlenecektir.

1. Hegemonya Tesisi ve Kapsayıcılık

AKP’nin ilk dönem metinlerinde kapsayıcılık, toplumun tüm kesimlerine seslenme, bölge siyaseti yapmam gibi söylemler, yoğun bir şekilde kullanılmakta ve partinin pek çok toplumsal kesimi kapsamaya yönelik bir merkez partisi olduğu iddia öne sürülmektedir. Bu durumu, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Gramşiyen anlamda, hegemonya kurmaya yönelik bir siyaset olarak yorumluyoruz. “Hegemonya kavramı, toplumsal sınıflar ya da gruplar arasındaki, kendiliğinden rızaya dayalı ideolojik üstünlük, denetim ve yönlendirme ilişkilerini anlatır.”¹⁴⁰ AKP öncesinde gelişen süreç böylesi bir rızayı kendiliğinden ortaya çıkardı. AKP’nin söylemindeki “sorun çözme” ve “istikrar” partinin ideolojik üstünlük kurmasında işlevli bir araç oluyordu. Diğer yandan AKP’nin kurmaya çalıştığı rıza, daha sonrasında bir zorlamaya

¹⁴⁰ Yetiş, Mehmet (2010); “Hegemonya”, Atılgan ve Aytekin (der.), **Siyaset Bilimi/Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinlerarası İlişkiler**, içinde, Yordam Kitap, İstanbul, s. 87.

evrilecektir. Yetiş'e göre, de "kapitalizme özgü toplumsal egemenlik ve siyasal iktidar süreçleri, burjuvazi ile bağımlı sınıflar arasındaki ilişkiler söz konusu olduğunda, rıza ve zorlamanın özgül bileşimlerini gerektirir."¹⁴¹ Diğer yandan, "hegemonya, kendiliğinden rıza süreçleriyle yaygınlık kazanan egemen sınıf ideolojisinin toplumda 'ortak duyu' haline gelmesini ifade eder."¹⁴² AKP, egemen bloku temsil eder. AKP'nin yapmaya çalıştığı toplumsal mühendislik ve oluşturmaya çalıştığı millet anlayışı, ilk dönemlerdeki kapsayıcılığı ve ikinci dönemdeki otoriterliğiyle, kendi 'duyu'sunu bir 'ortak duyu' olarak toplumda yayma amacı taşır.

AKP'nin millet anlayışının ilk dönemlerdeki propagandası, hegemonyanın bu içeriğine büyük oranda uymaktadır. 2000'lerin başında, özellikle son ekonomik krizin de etkisi, böylesi bir hegemonya projesi için toplum açısından da bir hazır olma durumunu ortaya koyuyordu. "Pek çok kesim ekonomik istikrar ve demokratik restorasyon beklentisi ile 1990'ların hatalarını tekrar etmeyecek bir siyasal arayış ve beklenti içine girdi."¹⁴³ Türkiye, 90'lardan kalan "yönetememe krizi"ni aşacak adımlar istiyordu ve AKP de buna talip oldu.

AKP kuruluşundan önce ve ilk dönemlerinde, geniş millet tanımı vasıtasıyla siyasal bir hat çizmeye çalışacak, bu yönde eğilimler içine girecektir. Bu anlamda liberal demokrat kesimlerin desteğinin alınması, Kürtlerin yoğun bir şekilde partide yer alması, numune gibi olsa da Alevi kökenden gelen bir milletvekiline yer verilmesi bunun temel örnekleridir. Diğer yandan sadece partinin doğal tabanını oluşturan muhafazakar kesime değil, daha farklı yaşam tarzlarına da açık olduğuna dair semboller de kullanılmıştır.

¹⁴¹ A.g.e., s. 88.

¹⁴² A.g.e., s. 89.

¹⁴³ Açikel, Fethi (2013); "Hegemonya'dan Oximoron'a: AKP'nin Eğreti Bonapartizm'inin Sonu", **Birikim Sayı: 288**, s. 15.

AKP programı da kapsayıcı geniş millet iddiasına dair metinlerle doludur. Diğer yandan bu geniş millet, ülkenin bütünlüğünü sağlarken, bölgesinde de bir “barış” unsuru olmasına zemin hazırlayacaktır:

Tüm renkliliğiyle, benzerlikleri ve farklılıklarıyla; kısaca eşsiz zenginlikleriyle Türkiye, kendi içinde, bölgesinde ve tüm dünyada yeniliğin, kalkınmanın, barışın, huzur ve refahın öncüsü olmaya aday bir potansiyele sahiptir. Yeter ki, siyasi irade ve kararlılık sahibi kadrolar tarafından yönetilsin.¹⁴⁴

Elbette bu bütünleşme, tek başına yeterli değildir. Bu iyimser siyasal projenin gerçekleşmesi için siyasi irade/AKP hükümeti ve kadrolar/AKP bürokrasisi elzemdir. AKP yukarıdaki gibi söylemlerinde, aktif millet olmayı aslında toplumun tümünün sadece oy kullanarak yapmasına bağlamaktadır. İnsanlar “milli irade”yi seçecek, milli irade de “siyasi irade ve kararlılık”la aktif bir millet olmanın gereklerini yerine getirecektir. Benzer vurgular AKP programında da yer alır: “Partimiz: Milli değerlerin korunup geliştirilmesi konusunda azami bir gayret içerisinde olacaktır. Yeryüzünde saf bir dil, musiki, mimari vb. bulunmadığı gerçeğinden hareketle kültürel etkileşimi bir zenginlik olarak kabul ediyoruz.”¹⁴⁵ “Kültürel etkileşimin bir zenginlik olarak görülmesi” gibi ifadeler, bu ilk dönemdeki millet anlayışının temel iddialarındandır. Geniş ve kapsayıcı bir millet olmanın gereği olarak, “millet”in ülkede yaşayan bütün kültürleri kapsadığı belirtilirken, ilk cümlede yer alan “milli değerlerin korunması”na yönelik vurgu, temel yönelimi ifade etmektedir.

AKP programı millet için yapılacak çalışmalara yapılan bir vurguyla sona erer:

¹⁴⁴ Ak Parti Programı, s. 629.

¹⁴⁵ A.g.e., s. 661.

Bu program, büyük milletimizin insanlık camiasında layık olduğu yeri alması, ülkemizin muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkması için dürüst, ilkeli, yerli değerler konusunda hassas, küresel dinamiklerin farkında, yaşadığı coğrafya ve çağı çok iyi kavrayan kadrolar tarafından hazırlanmış bir demokratikleşme ve atılım projesidir. Gayret, alın teri, ilkeli siyasi irade ve kararlılık bizden, teveccüh halkımızdandır. Allah milletimizin yar ve yardımcısı olsun.¹⁴⁶

Burada yine benzer iyimser hedefler ve yine bu hedefleri gerçekleştirecek “yaşadığı coğrafya ve çağı çok iyi kavrayan kadrolar” vurgusu dikkat çeker. Millet bu kadrolara güvenmelidir, çünkü bu kadrolar, millet adına en hayırlı olanı gerçekleştirecek kararlılığa sahiptir. Milletten beklenen, sokaklara çıkıp tepkilerin gösterilmesi değil, sandıkta “milli irade”yi belirlemesidir. Recep Tayyip Erdoğan, özellikle Gezi Direnişi’nden sonra demokrasinin tek yolu olarak gösterdiği “sandık”ları, yani seçimleri, milletin en temel görevi olarak belirleyecektir. Recep Tayyip Erdoğan parti tüzüğüne yazdığı önsözde şu ifadeyi kullanacaktır:

Ak Parti, güven ve istikrar arayışında uzun yıllar dalgalı, çalkantılı bir geçmişi yaşayan ülkemizin siyasal iradesini hakkıyla teslim etmek üzere kurulmuştur. Ak Parti, siyaseti, Türkiye’yi hak ettiği itibara kavuşturmak üzere milletimizin medeniyet tasavvurundan, kalbinden, aklında ve vicdanından doğmuştur.¹⁴⁷

Partinin temel metinlerinde kapsayıcı olma çabası her zaman yoğun bir dozda bulunacaktır. Partinin temel düşünsel yapısını oluşturan düşüncenin muhafazakar demokrasi olduğu iddia edilecektir. “Ak Parti siyaset felsefesini muhafazakar demokrasi olarak belirlemiştir.”¹⁴⁸ Parti bir yandan muhafazakar demokrasi gibi belli bir kesime seslenecek bir düşünceden temellendiğini söylerken diğer yandan farklı toplumsal kesimleri dışlamadığını iddia edecektir. Buna göre, “Ak Parti yeni

¹⁴⁶ A.g.e., s. 678.

¹⁴⁷ Ak Parti (2002); “Önsöz”, **Ak Parti Tüzüğü**, s. 5.

¹⁴⁸ Akdoğan, s. 25.

muhafazakar demokrat çizgiyi muhafazakarlığın genlerine ve tarihi kodlarına uygun şekilde ama siyaset yaptığı coğrafyanın toplumsal ve kültürel geleneklerine yaslanarak ortaya koymaktadır.”¹⁴⁹ Burada, kapsayıcılığın yanı sıra, muhafazakarlığın temelini alacağı toplumsal kesimlerin de belirtildiği düşünülebilir. AKP merkez partisi iddiasını dile getirerek pek çok farklı kesimi içerdiğini iddia ederken, esasında bir anlamda sistemin olanakların pek çok farklı İslamcı kesime açtı. “AKP bir yandan eski radikalleri sistemle bütünleştirirken, diğer yandan sistemin kapılarını bu zamana kadar dışlanan radikallere açtı.”¹⁵⁰

AKP, bu kapsayıcılığı pragmatist bir araç olarak da yeğlemiştir. Bir meşruiyet krizinden sonra iktidara gelen ve barındırdığı siyasal toplam bağlamında, sistemle sorun yaşama potansiyeli taşıyan AKP, ilk dönemlerinde, “açık, net, belirgin ve vurgulu bir siyasal kimlik beyanından kaçınmıştır.”¹⁵¹ Bu kaçınma, bir yandan belirli bir siyasal kimliğe sıkışmama olanağı, bir yandan da, her siyasal kimliği içermeye seçeneği sunacaktır.

Recep Tayyip Erdoğan parti tüzüğüne yazdığı önsözde şu ifadeyi kullanacaktır:

Ak Parti, güven ve istikrar arayışında uzun yıllar dalgalı, çalkantılı bir geçmişi yaşayan ülkemizin siyasal iradesini hakkıyla teslim etmek üzere kurulmuştur. Ak Parti, siyaseti, Türkiye’yi hak ettiği itibara kavuşturmak üzere milletimizin medeniyet tasavvurundan, kalbinden, aklında ve vicdanından doğmuştur.¹⁵²

Yukarıda anlatılan toplumun tüm kesimlerine seslenme söylemi, zamanla yerini aşağıda işlediğimizi “tek millet” vurgusu ve otoriter dışlayıcı bir eğilime bırakacaktır.

¹⁴⁹ A.g.e., s. 27.

¹⁵⁰ Tuğal, s. 154.

¹⁵¹ Fedayi, s. 151.

¹⁵² Ak Parti (2002); “Önsöz” **Ak Parti Tüzüğü**, s. 5.

2. Hegemonyadan Otoriteye Geçiş: “Tek Millet” Söylemi

“Tek millet” söylemi, yukarıda anlatılan kapsayıcı, geniş millet ile daha sonradan bunun evrileceği otoriter eğilim arasında bir köprü görevi görebilmekte ve her bir eğilim için kullanışlı olabilmektedir. Bir yandan tüm toplum kesimlerini “tek millet” olarak görme iddiası ilk dönemlerdeki kapsayıcı söyleme denk gelirken, diğer yandan bu “tek millet”in ne olduğunun belirleyeni Sünni-İslamcı bir siyasal çizgi olduğunda da, bu söylem, otoriter dışlayıcı bir siyasetin aracı da olabilmektedir.

Başbakan, özellikle 2011 yılında yaptığı seçim konuşmalarında “tek millet” vurgusunu yoğun bir şekilde yapmaya başlamaktadır. Burada “tek millet, tek bayrak, tek devlet” vurgusu dikkat çekicidir. Başbakan’ın ifadelerindeki vurgu, “tek millet” söylemini anlamak açısından işimizi kolaylaştıracaktır. Bu anlamda, konuşmalarındaki söylemlerine daha geniş bir şekilde yer verilecektir.

Başbakan 2011 Genel seçimlerinde yaptığı konuşmalarda, “tek millet”in gelişimine yönelik şu açıklamaları yapacaktır:

Dedik ki tek millet. Tek millet ne biliyor musunuz? Millet kavramının içinde Türkü de vardır, Kürdü de vardır, Lazı da vardır, Çerkesi de vardır, Abhazası da vardır, Gürcüsü de vardır, Boşnağı da vardır, Romani de vardır. Millet bunlardan oluşan bir zenginliktir, millet budur, onun için tek millet dedik.¹⁵³

Başbakan burada yaptığı tek millet vurgusuna dair bir savunma içerisine girerek, buradan kapsayıcı, bütün kesimleri içeren bir milleti kastettiği iddiasını ileri sürecektir. Ama bu kapsayıcılığın farklı toplumsal kesimleri de, değerlerini bir hak unsuru olarak görüp içermesi, sıkıntılı olacaktır.

¹⁵³ Recep Tayyip Erdoğan’ın konuşmaları için www.akparti.org.tr sitesinden yararlanılmıştır. 30 Nisan 2011, Muş Mitingi konuşması. Erişim Tarihi, 17.09.2013.

Başbakanın yine bu mitinginde “tek bayrak” ve “tek devlet” konusunda yaptığı belirlemeler de millet anlayışının otoriter karakterinin ipuçlarını vermektedir. Başbakan, tek bayrak konusunda şöyle seslenecektir:

Arkadan tek bayrak dedik. Bayrağımız işte elinizde. Rengi şehit kanlarından oluşuyor. Sevgili kardeşlerim, hilal neyimizi ifade ediyor? Bağımsızlığımızı ifade ediyor. Yıldız neyi ifade ediyor? Şehitlerimizi ifade ediyor. Sevgili kardeşlerim, bu birilerini niye rahatsız ediyor? Akif ne diyor: ‘Bayraları bayrak yapan üstündeki kandır, toprak eğer uğrunda ölen varsa varandır’ diyor. Onun için de ne diyoruz? Tek vatan diyoruz. Tek vatan. 780 bin kilometre karede tek vatan. Hepimiz bu vatan için varız. İşte Malazgirt’te Sultan Alparslan’ı unutabilir miyiz? Onunla Anadolu destanını yazdık, unutabilir miyiz? Öyleyse, niçin birileri buralarda ameliyat yapmak istiyor?¹⁵⁴

Burada, kapsayıcı bir millettten ziyade, Türk milliyetçiliğinin, tarihsel referanslarını kullanan, İslami referanslara göndermede bulunan ifadeler yer almaktadır. Özellikle şehitlik ve vatan kavramlarına yapılan vurgu ve vatanın savunulmasının Mehmet Akif Ersoy’dan alınan “kan”lı ve ölümlü bir göndermeyle desteklenmesi, söylemi yoğun bir Türk milliyetçiliğine hapsedmektedir. Geniş bir millet için kullanışlı olmak bağlamında kullanılmaya çalışılan “tek millet” Alparslan’ın 1071’de Anadolu’ya girişine yapılan milliyetçi vurguyla, Türk milletinin teklifine demirlemektedir.

Yine aynı mitingde başbakan “tek devlet” konusunda şu vurguyu yapacaktır: “...tek devlet. Devletimizi bölmeye çalışanların da haa bunu iyi bilmesi lazım, tek devlet.”¹⁵⁵ Burada Kürt sorununa göndermede bulunularak, sağın sürekli canlı tuttuğu bölünme korkusuna gidilmektedir. Türk sağının millet anlayışı içerisinde, “dış güçler” ya da “içerideki hainler” tarafından bölünme korkusu da işlenen söylemlerden biridir. Bu söylem, millet anlayışının üzerinden geliştiği korku söylemi

¹⁵⁴ 30 Nisan 2011, Muş Mitingi, www.akparti.org.tr, Erişim Tarihi: 17.09.2013.

¹⁵⁵ 30 Nisan 2011 Muş Mitingi, www.akparti.org.tr, Erişim Tarihi: 19.09.2013.

bağlamında işlevsellik taşır. Diğer yandan AKP döneminde esasında bu korku, ülkeye karşı düzenlendiği iddia edilen bir “bölme” politikasına esaslı bir cevap verme niteliğindedir. Bu durum, Türk sağındaki genel siyasal söylemlerin AKP ile buluştuğunda yaşadığı dönüşümleri göstermesi bağlamında bir örnektir.

Başbakan yine bu kapsayıcı iddiasındaki konuşmalarından birinde, din ve dil vurgusunun kendileri için önemsiz olduğunu iddia ediyor:

Tek millet, tek bayrak, tek vatan ve 780 bin kilometrekarede tek devlet, bunu söylüyoruz. Bak burada tek din demiyoruz. Niye? Çünkü bu vatan topraklarının üzerinde çok farklı dinlerin mensupları olabilir, yüzde 99'u Müslüman ama veya yüzde 98'i, neyse, yüzde 1, yüzde 2 farklı dinlerin mensupları var, Hıristiyanı var, Musevisi var vesaire. Ve bu yüzde 98'in içinde farklı mezheplere mensup olanlar da var. Değerli kardeşlerim, olabilir. Bunlara da saygı duruyoruz, onlar da bizim güvencemiz altında. Farklı dilde konuşanlar olabilir. Farklı dilde konuşmak da bizim için zenginliktir. Türkçesi, Kürtçesi, Zazacası, öyle mi? Boşnakçası, Lazçası olabilir, Çerkescesi olabilir. Bunlar bizim bir zenginliğimizdir, bundan korkmaya gerek yok.¹⁵⁶

Başbakan burada toptan bir şekilde ele alarak kapsayıcı görünen bir millet anlayışı geliştirmektedir. Ama burada kullanılan ifadelerdeki, dil, belirli bir kesimin –Sünni Müslüman, Türk milletine mensup- üstünlüğünü temel alarak gelişmektedir. Başbakanın temsil ettiği çizgi, bütün toplumsal kesimlerin kendilerini ifade etmelerine “izin vermek” iddiasındadır. Ama bu kesimlerin haklarının yasal güvenceye alınması konusunda bu kadar istekli olunmayacaktır.

Yukarıda işlenen AKP'nin hegemonik geniş milletine yönelik söylem, bir geçiş formu olarak “tek millet”in satır aralarında bulunan otoriter siyasete dönüşecektir. Aşağıda bu eğilimi inceleyeceğiz.

¹⁵⁶ 7 Mayıs 2011 Düzce Mitingi, www.akparti.org.tr, Erişim Tarihi: 19.09.2013.

B. OTORİTER-DIŞLAYICI DÖNÜŞÜM

Toplumun tüm kesimlerini kapsadığı iddia edilen geniş “millet” anlayışı, AKP’nin iktidarını sağlamlaştırdığını düşündüğü 2007 seçimlerinden sonra yeni bir eğilime evrildi. 12 Eylül 2010’daki Referandumla bu otoriter eğilim belirgin bir şekilde ortaya çıkmaya başladı. “Ulusal öneme sahip konularda, tartışmalı bir durum patlak verdiğinde AKP’nin anti-demokratik, otoriter karakteri de görünür”¹⁵⁷ oldu. Bu dönemde AKP’nin ilk yıllarındaki kapsayıcı, toplumun pek çok kesiminin seçimlerine saygı gösteren tavrının yerini, kendi asıl meselesi olarak muhafazakar, dinsel, milliyetçiliği dayatan bir tutum aldı. Kanra’ya göre bu AKP’nin “demokratik paradigmasındaki kayma, güçlü milliyetçi eğilimlere de yaslanmaktadır.”¹⁵⁸ Bu tutum, 2013’te yaşanan Gezi Olayları sırasında zirve yaptı ve o günden bugüne AKP’nin anlayışı bu yönde devam etmektedir. Bu AKP’nin ilk dönemlerindeki siyasal iddialarında bir dönüşüme işaret etmektedir. Diğer yandan bu duruma geçiş, eski kavramların unutulmasını getirmiyor. Açıkel’e göre: “Taban tabana zıt ve çatışmalı söylemler arasında tereddüte mahal bırakmadan hızlı geçişler yapabiliyor; politik söylemlerini çabukça değiştirebiliyor.”¹⁵⁹

Sennet, psikoloji ve siyaset arasındaki ilişkiye dair denemeler olarak yazdığı kitabında, otorite bağının “güçlülük ve zayıflık” imgelerinden oluştuğunu ifade eder.¹⁶⁰ Mendel ise otoriteyi “Fiziksel zorlama olmaksızın ve taleplerini tartışmaya ya da haklı göstermeye çalışmaksızın, gönülden itaat ettirme yolu”¹⁶¹ olarak tanımlarken, diğer yandan bunun “usdışı” ve “düşüncesiz bir itaatkarlık” olduğunu

¹⁵⁷ Kanra, s. 60.

¹⁵⁸ A.g.e., s. 60.

¹⁵⁹ Açıkel (2013); s. 18.

¹⁶⁰ Sennet, Richard (2005); **Otorite**, Çev: Kamil Durand, Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. 12.

¹⁶¹ Mendel, Gerard (2005); **Bir Otorite Tarihi/Süreklilikler ve Değişiklikler**, Çev: Işık Ergüden, İletişim Yayınları, S. 11.

ifade eder. Devamında Mendel, otoritenin başta kutsallıklardan yararlanırken, sonrasında kendine bir “rasyonallık” bulmaya çalışacağını ifade eder. AKP’nin temsil ettiği ve meşruiyetini seçimlerden alan otorite, kendi rasyonalliğini kurmak için, dinsel kutsallıklardan yararlanmaktadır. Mendel’in vurgu yaptığı bir diğer nokta olarak, “temsiliyetle ilgili olmayan demokratik pratiklerin eninde sonunda kökündeki karizmatik şefin lütfuna dönmesi”¹⁶² de AKP’nin yine seçimler yoluyla edindiği siyasal meşruiyetin, karizmatik liderinin davranış tarzında cisimleşen bir siyasette kendisini bulmaktadır. İslami referanslı AKP, dinsel yargıların modernite ile yaşadığı sorunların çözümünde, “ististani bir karizmaya sahip kurucu”¹⁶³ liderinin müdahalesine ihtiyaç duyacaktır.

Bu bağlamda AKP’nin siyasetini otoritaryen, dışlayıcı bir eğilim olarak tanımlıyoruz. Heywood’a göre, “otoriteryenizm, otoritenin halkın rızasına bakılmaksızın uygulandığı ‘yukarıdan aşağıya’ yönetime inanmayı veya böyle bir yönetim pratiğini ifade eder.”¹⁶⁴ AKP’nin 2007’den sonraki süreçte böyle bir eğilim geliştirmeye başladığını, bunun AKP’nin toplumsal siyasetinde önemli bir davranış haline geldiğini düşünüyoruz. Yine Heywood, “otoriteryen rejimlerin, otoriterinin bireysel özgürlüğün üzerinde olması gerektiğini iddia ettiklerini” vurgular. Bu da AKP’nin bireysel özgürlükler konusundaki çabalarında ortaya çıkmaktadır. Bu otoriter eğilim, AKP’nin millet anlayışında da ortaya çıkmaktadır.

Linz, otoriter rejimleri, “Sınırlı, fakat sorumlu olmayan bir siyasal plüralizme yer veren; işlenmiş ve yol gösterici bir ideolojiye değil, kendine özgü zihniyetlere sahip olan... bir liderin veya bazen küçük bir grubun, biçimsel yönden iyi

¹⁶² Mendel, a.g.e., s. 15.

¹⁶³ A.g.e., s. 15.

¹⁶⁴ Heywood, Andrew (2007); **Siyaset**, Çev: Bekir Berat Özipek vd., Adres Yayınları, Ankara, s. 52.

belirlenmemiş fakat fiiliyatta oldukça tatmin edilebilir sınırlar içinde iktidarı kullandıkları siyasal sistemler”¹⁶⁵ olarak tanımlar. Linz burada, “otoriter rejimler” kavramını kullanarak, sonrasında Türkiye’deki müdahalelere de vurgu yapacaktır. AKP’nin bir rejim olarak değil ama Linz’in kullandığı kavramla, “otoriter hükümet sistemi” olarak toplumsal yaşama otoriter bir müdahalede bulunduğu söylenebilir. Burada AKP’nin seçmenden beklediğini belirttiğimiz demokratik haklarını yalnızca sandığa giderek kullanma bağlamında bir işlevsellik görürüz. Linz’in lider veya küçük gruba yaptığı vurgu, AKP’de Tayyip Erdoğan ve onun “çağı çok iyi kavrayan” kadrolarında karşılık bulur.

Adorno, Antisemizmi ya da başka bir azınlık karşıtı önyargının geniş ideoloji ve karakter modelleriyle ilişkisini incelediği Otoritaryen Kişilik Üstüne¹⁶⁶ kitabında Yahudilere ilişkin yapılan bir araştırmadan yararlanmıştı. Bu araştırmaya katılanlara, Yahudilere ilişkin çeşitli sorular sorulmuş ve Adorno buradan otoritaryen kişilik üzerine belirlemelerde bulunmuştur. Türkiye’de özellikle İslamcı kesimler ve milliyetçiler arasında Antisemitizm güçlü bir damar olarak bulunmaktadır. Bu eğilimde Antisemitizm, Türkiye’nin menfaatine olmayan bir “Yahudi”lik üzerinden geliştirilir. AKP’nin Antisemitizm ile ilişkisi bir farklılaşma barındırır. Kuruluşundan önce ve ilk yıllarında, özellikle ABD’deki Yahudi “lobisi”nin desteğini alan AKP, Türkiye’deki İslamcılığın yoğun bir şekilde taşıdığı Antisemitizmden bir kopuş içerisinde görülse de, Gezi Olayları sonrasında yapılan ilk açıklamalarda, ve 2013 sonlarından bakanların çocuklarını da kapsayan yolsuzluk operasyonunda, olayların müsebbiblerinden biri olarak ilk elden “Yahudi Lobisi”nin görülmesi, AKP’nin

¹⁶⁵ Linz, Juan J. (2008); **Totaliter ve Otoriter Rejimler**, Çev: Ergun Özbudun, Liberte Yayınları, Ankara, s. 137.

¹⁶⁶ Adorno, Theodor W. (2011); **Otoritaryen Kişilik Üstüne/Niteliksel İdeoloji İncelemeleri**, Çev: Doğan Şahiner, Say Yayınları, İstanbul.

siyasetinin İslamcı Türk sağının kimliğinin önemli bir göstergesi olan Antisemitizmi kullanmadaki istekliliğini göstermektedir.

Aşağıdaki konu başlıklarında, özellikle AKP'nin Aleviler ve Kürtlere ilişkin siyasetinde bu otoriter-dışlayıcı eğilimlerinin belirgin bir şekilde ortaya çıktığını düşünüyoruz. Açikel'e göre "Gündelik siyasetin makul şiddetini aşan ölçüde solcuları, Alevileri, Kürtleri, Zerdüştlere, üniversite öğrencilerini, LGBT ve liberal yaşam ve tüketim tarzlarını kronik şekilde yaftalanıp mahkum ediyor. Duygulu bir otoriter rövanşizm ile pragmatik bir uzlaşmacılık arasında salınıyor."¹⁶⁷

Başbakan, artık "millet" in sınırları içerisinde belli kriterlere göre tayin etmektedir. Başbakanın milleti içerisinde girenler belli özellikler gösterirken, diğerleri ise, "millet dışı", "milli iradeye saygı göstermeyenler", "millete ihanet edenler" olarak adlandırılmaktadır. Başbakan, mitinglerde yaptığı konuşmalarda, "millet sizsiniz" diyerek, kendisini dinlemeye gelenleri işaret edecektir. Başbakanın yaptığı konuşmalar, çizdiği millet anlayışının izlerini vermektedir. Burada ortaya çıkan, Sünni Müslüman, tercihen Türk bir anlayıştır. Başbakan bu millet anlayışını, partisinin siyasal eğilimleri çerçevesinde ortaya koymaktadır. Bu kısımda yer alan, Kürtler ve Aleviler bölümleri, bu yeni tercihin örnekleri bağlamında önemli örneklerdir.

Yavuz, AKP'nin millet anlayışı üzerinden geliştirmeye çalıştığı kapsayıcılığın sınırlılıklarına işaret eder:

AKP, kendisinin 'millet' tarafından seçildiğini ve 'millete hizmet' için var olduğunu, 'milli çıkarlar' uğruna dış politika yapmakta olduğunu söylüyor. Burada 'millet' bir bütün olarak ele alınıyor ve bu millet içindeki dinsel –Alevi/Sünni- veya etnik –Türk/Kürt-farklılıkları göz ardı ediliyor. Kısacası, farklılıkları hesaba katan

¹⁶⁷ Açikel, a.g.e., s. 19.

değil, farklılıkları homojen bir yapı içinde eritmek isteyen bir zihniyet hala kendisini koruyor.¹⁶⁸

Açıkel de “otoriter-pragmatik sarkaç”¹⁶⁹ olarak nitelendirdiği bu siyasete AKP’nin bir yandan “özcü ontolojik bir içerik kazandırırken, diğer yandan da siyaset alanını esnaf pragmatizminin katma değer yaratabileceği bir uzama dönüştürdüğünü” vurguluyor. AKP, millet anlayışının ilk dönemdeki kapsayıcı eğilimleriyle yaşadığı çelişkilerin yoğunlaşmasına rağmen, buradan hala bir siyasal “rant” devşirmeye çalışıyor. AKP’nin siyaseti her alanda otoriterleşirken, çevresindeki pek çok kesimin desteğini de kaybediyor ama özellikle, demokrasi ve özgürlükler konusunda ilk dönemlerdeki söylemlerini devam ettirmeye çalışıyor. “İleri demokrasi” söylemi toplumsal karşılığını bulamazken, Parti, yaşanan sürecin bir ileri demokrasi süreci olduğunu ve AKP’ye karşı olan güçlerin de bu sürece katılmadıklarını ya da bu sürecin karşısında olduklarını iddia ediyor. Bu süreçte “AKP’nin söylemleri, ideolojik aygıtları ve liderlik stratejilerinin oximoronlaştığını” vurgulayan Açıkel’e göre “Muhafazakar-liberal bir merkez sağ parti olma Ego ideali ile depreşen/kristalleşmiş otoriter gelenek arasında bocalıyor.”¹⁷⁰

Nilüfer Göle’ye göre, de “iktidarın otoriterleştiği, sosyal mühendisliğe yöneldiği bir gerçek.”¹⁷¹ AKP’nin ilk hükümet dönemlerinde AKP’nin reformlarına destek verenlerden biri olan Nilüfer Göle’nin bu tespiti, AKP’ye destek veren liberal kesimin fikirlerindeki değişiklikleri görmek bakımından önemlidir. Diğer yandan Göle’nin sözünü ettiği sosyal mühendislik çabası ve onun kazandığı otoriter karakter, AKP’nin millet anlayışındaki yeni eğilimleri kavramak bakımından önem taşır.

¹⁶⁸ Yavuz, Hakan, “Türk Muhafazakarlığı: Modern, Müslüman” **Zaman Gazetesi**, 01.10.2004.

¹⁶⁹ Açıkel, 2013, s. 18.

¹⁷⁰ Açıkel, 2013, s. 20.

¹⁷¹ Morin, Arzu Çakır (2013); “Ak Parti’nin Gücü Güçsüzlük Haline Geldi.” Nilüfer Göle Ropörtajı, **Hürriyet**, 25.11.2013.

AKP'nin millet anlayışının otoriter karakterlerinden biri de, çoğunluğun görüşüne verdiği haddinden fazla önemden kaynaklanmaktadır. Çoğunluğun keşfinin merkez sağ geleneğin de başvurduğu bir referans olduğunu vurgulayan Açıkel'e göre, "AKP'nin Türkiye toplumunu aritmetik çoğunlukların gölgesinde yeniden yapılandırmaya çalışması, sadık çoğunluk için inayet, muarız kesimler için lütf siyasetinin öne çıkmasına neden olmuştur."¹⁷² Bu eğilim parti tarafından herhangi bir siyasal tartışmada sıklıkla referandum seçeneğinin gündeme getirilmesine neden olabilirken, diğer yandan bu çoğunluğun fikrini topluma dayatma fikri, çoğunluğun millet anlayışını toplumun diğer kesimlerine dayatma şeklinde de ortaya çıkmaktadır. Açıkel'e göre, "Otoriter muhafazakarlık, 'çoğunluğun gölgesinde' şekillenen yeni bir postmodern Millet sistemini adım adım inşa ediyor."¹⁷³

Burada, milliyetçi eğilim ve otoriter dönüşüm arasında karşılıklı bir ilişki görmekteyiz. İlk dönemlerdeki kapsayıcı, demokratik iddialarından uzaklaşarak otoriterleşmesi, "Türk milliyetçiliğinin demokratik siyasete uygulayabileceği baskıyı sergilemektedir."¹⁷⁴ Millet'in otoriterleşmesini ve otoriterliğin milliyetçilikten yararlanmasını gördükten sonra, AKP'nin millet anlayışının iktisadi alandaki anlamlarını incelemeye geçebiliriz.

C. EKONOMİ POLİTİKALARIYLA UYUMLU MİLLİYETÇİLİK

AKP açısından ekonomi politikaları önemli bir önceliktir. Partinin büyük oranda 2001 Krizi'nden sonra şekillendiğini belirtmiştik. Burada pek çok toplumsal grubun arayışı öne çıkar. Bu arayışlardan biri de "Anadolu'da yeşermiş, belli bir noktaya kadar güçlenmiş olan sermayenin kendisine yeni bir ivme noktası

¹⁷² Açıkel, a.g.e., s. 22.

¹⁷³ A.g.e., s. 22.

¹⁷⁴ Kanra, s. 60.

arayışı”¹⁷⁵ dır. Diğer yandan yoksul kesimlerin “güven” arayışı da AKP’nin kuruluşundan kısa süre sonra iktidara gelmesinde önemli bir etken olarak ortaya çıkar.

AKP’nin millet anlayışının ekonomiye bağlı unsurları iki başlık altında incelenebilir. Bunun bir yönünü AKP’nin istikrar söylemiyle yaratılmaya çalışılan toplumsal ortam, diğer yanını da millet anlayışının AKP’nin ekonomi politikaları için taşıdığı işlevsellik oluşturur.

1. Güvenli, İstikrarlı Millet

İstikrar söylemi, AKP’nin tüm iktidar dönemi için merkezi bir önem taşır ve parti, siyasetini çoğunlukla bu söylem üzerinden kurmuştur. Bu, kısmen neoliberal program içinde istikrara yapılan vurgudan ve AKP’nin bir ekonomik krizden sonra kurulmuş olmasından kaynakmaktadır. Recep Tayyip Erdoğan AKP Tüzüğü’ne yazdığı önsöze şöyle başlar: “AK Parti, güven ve istikrar arayışında uzun yıllar dalgalı, çalkantılı bir geçmişi yaşayan ülkemizin siyasal iradesini hakkıyla temsil etmek üzere kurulmuştur.”¹⁷⁶ AKP döneminde ekonomik olarak kısmi bir rahatlama yaşanmıştır. Bu rahatlama, Boratav’ın da belirttiği gibi AKP öncesinden başlayan finansal sermaye akımlarının AKP dönemindeki Türkiye’ye yansımalarının izlerini taşır. Ancak AKP, ekonomideki bu kısmi iyileşmeyi, etkileri kaybolursa da en azından siyasal propaganda olarak da olsa halen sürdürmek istemektedir. İstikrar söylemi bunun üzerinden anlamlı hale gelmiş ve AKP’nin önemli bir siyasal propaganda aracı olmuştur. AKP’nin seçim propagandalarında partinin ülkeyi krizden istikrara taşıdığı yoğun bir şekilde vurgulanacaktır. Özellikle ilk dönemlerde yoğunluk kazanan istikrar söylemi, AKP’nin kapsayıcı millet anlayışı ile uyumlu bir içerik

¹⁷⁵ Kahraman, s. xiii.

¹⁷⁶ Ak Parti (2002); “Önsöz”, **AK Parti Tüzüğü**, Ak Parti Yayını s. 5.

taşımaktadır. “Millet” ve “istikrar” nosyonlarına yapılan vurgu, Recep Tayyip Erdoğan’ın konuşmalarında da önemli bir yer taşır. Örneğin Erdoğan, 3 Mayıs 2011 İstanbul Mitingi’nde şöyle seslenecektir:

Sevgili kardeşlerim; ne varsa istikrarda var, ne varsa güvende var. İstikrarın olduğu ülkeye dünya gelir, güvenin olduğu ülkeye dünya gelir. Bunların olmadığı yere kimse gelmez. İşte bizim iktidarımızdan önce Türkiye’ye kimse geliyor muydu?¹⁷⁷

Başbakan bu mitingdeki konuşmasını şu sözlerle bitirecektir: “Türkiye hazır, hedef 2023. İstikrar sürsün, Türkiye büyüsün. Günümüz kutlu olsun, geleceğimiz hayırlı olsun, 12 Haziran milletimiz, Türk demokrasisi ve vatanımız için hayırlara vesile olsun diyorum.”¹⁷⁸ Erdoğan kendisine karşı olan her türlü muhalefeti sürekli olarak “istikrar”ı bozmaya çalışmakla itham edecektir. Özellikle 2011 seçimleri, hükümetin insanlara “istikrar”ın bozulması tehdidi olarak yansıyacaktır. Bir korku yaratılmak istenmiş, sürekli geçmişteki “istikrarsız” günlere vurgu yapılmıştır. Bu geçmiş, bazen “tek parti” dönemine, bazen 70’li yıllara bazen de 90’ların sonlarına uzanmıştır.

Diğer yandan başbakan, kendi uyguladıkları ekonomi politikalarını milliyetçiliklerinin gereği olarak sunma gayretindedir. Türkiye’de milliyetçilik tüm siyasal yelpazeyi etkilese de, siyasal tarih ve partilerin ana eğilimleri açısından bakıldığında, ağırlıklı olarak MHP bu ideoloji ile bütünleşmiştir. AKP ekonomik alandaki “iyileşmeleri” milliyetçilik üzerinden savunurken, MHP’nin değil asıl kendilerinin daha iyi “milliyetçi”ler olduklarını ifade edecektir. MHP’nin de içinde yer aldığı AKP öncesindeki koalisyon iktidarı, Erdoğan’ın önemli eleştirisi

¹⁷⁷ 3 Mayıs 2011 İstanbul Mitingi konuşması, www.akparti.org.tr, (Erişim Tarihi: 13.11.2013).

¹⁷⁸ 3 Mayıs 2011 İstanbul Mitingi konuşması, www.akparti.org.tr (Erişim Tarihi: 11.11.2013).

noktalarından olacaktır. Örneğin, 2011 seçimleri öncesindeki bir mitingde şöyle diyecektir:

Bakınız, biz iktidarı MHP-DSP-ANAP'tan aldık. O zaman IMF'nin kapısında kuyruktular. 30 milyar dolar borç aldılar, 30 milyar dolar. Ve bize 23,5 milyar dolar borçla devrettiler. Ödedik ödedik, dün itibarıyla 5,1 milyar dolara düşürdük. Onlar borçlandı, biz ödedik. Şimdi diyorlar ki biz milliyetçiyiz. Sevsinler sizin gibi milliyetçiyi.¹⁷⁹

Yine İstanbul Esenyurt'ta yapılan mitingde Başbakan, ekonomi üzerinden MHP'ye yüklenecektir:

Bakınız, bunlar milliyetçiyiz diyorlar değil mi? Lafla milliyetçilik olmaz. Vatanı seviyorsan, üretiyorsan, gerçek manada ortada rakamların varsa çık konuş. İktidardın, 21 bankayı fona devrettiniz. 40 milyar dolar bu millete bedel ödediniz. Biz geldik, şu anda küresel finans krizleri oldu. Bir tane fona devredilen banka var mı? Yok. Tam aksine kocaman Lehman Brothers batarken Amerika'da, bizde bir tane sigorta şirketi batmadı. Biz böyle bir iktidarız, bir tane banka batmadı.¹⁸⁰

Yine benzer bir örnek de Kütahya mitinginde söylenen şu sözlerdir: “Milliyetçilik nedir? Milletini sevmektir. Sevebilirsin ama milletin cebine ne koydun onu konuş. Öyle mi? Vatanını seversin, pek bu vatanda ne yaptın, onu konuş.”¹⁸¹

Yukarıdada görüldüğü gibi, söz konusu millet anlayışı, ekonomi politikaları için elverişli kılınırken, ekonomi politikaları da milletin işleyişine katkıda bulunmaktadır. Bu millet ve hizmet ilişkisini işleyeceğimiz aşağıdaki başlıkta da devam etmektedir.

¹⁷⁹ 3 Mayıs 2011 İstanbul Mitingi Konuşması, www.akparti.org.tr (Erişim Tarihi: 11.11.2013).

¹⁸⁰ 3 Mayıs 2011, İstanbul Esenyurt Mitingi, www.akparti.org.tr, (Erişim Tarihi: 11.11.2013).

¹⁸¹ 11 Mayıs 2011, Kütahya Mitingi, www.akparti.org.tr, (Erişim Tarihi: 11.11.2013).

2. Milletin “Efendisi” Değil “Hizmetkarı” Olmak

AKP'nin millet anlayışının ekonomiyile bağlantılı bir yönü de hizmete yapılan vurgudur. Hizmet, aynı zamanda AKP'nin millet anlayışının dinsel referanslar ve milliyetçilikle olan bağı konusunda önemli bir konudur. Başbakan millete hizmet Başbakan, bir konuşmasında bu durumu kendisi üzerinden şu şekilde ifade edecektir: “Tayyip Erdoğan sizin efendiniz değil hizmetkarınızdır; bunu böyle bilin. Biz bu millete efendiliğe gelmedik, biz bu millete hizmetkar olmaya geldik. Bizim durumumuz bu. Çünkü biz, halka hizmetin Hakk'a hizmet olduğunu bilenlerdeniz, bu yola böyle koyulduk.”¹⁸²

AKP'nin millet anlayışında, MGH'nin ilk dönemlerinden beri “makbul” olanın kendi milliyetçilikleri olduğu söylemi önemli bir yer tutar. Bunu pek çok araç üzerinden vurgulama ihtiyacı doğar. Hizmet, burada da önemli bir göstergedir. Kamunun doğal görevleri de burada hizmet üzerinden milliyetçi bir içeriğe kavuşturulur.

Asıl milliyetçilik, millete hizmet etmektir. Asıl milliyetçilik, ülkesi için eser üretmektir. Asıl milliyetçilik, bu millete, bu ülkeye hizmetkar olmaktır. Milliyetçilik, bu ülkenin zenginliğine zenginlik katmaktır. Milliyetçilik, okul yapmaktır, milliyetçilik hastane yapmaktır, milliyetçilik yol inşa etmektir, üniversite kurmaktır, şehirlere modern konutlar kazandırmaktır. Milliyetçilik bu ülkenin, bu milletin onurunu dik tutmak, bu ay-yıldızlı bayrağı gururla dalgalandırmaktır.¹⁸³

Bir yandan hizmet vurgusu yer alırken, diğer yandan bu vurgu, “milletin onurunu dik tutmak”, “ ay-yıldızlı bayrağı gururla dalgalandırmak gibi milliyetçi söylemlerle sunulmaktadır. Başbakan, millete hizmet konusunu, AKP'nin en büyük hizmet anlayışlarından biri olarak gördüğü inşaat alanıyla birleştirip, Osmanlı

¹⁸² 30 Nisan 2011, Muş Mitingi, www.akparti.org.tr, (Erişim Tarihi: 11.11.2013).

¹⁸³ 4 Mayıs 2011, Kastamonu mitingi, www.akparti.org.tr, (Erişim Tarihi: 11.11.2013).

tarihine de vurgu yaparak, tam da ekonomi ile uyumlu milliyetçiliği şöyle anlatacaktır:

Türkiye’yi imar etmek için, Türkiye’yi baştan başa yeniden inşa etmek için gönüller fethetmek için nasıl bir coşkuyla yola çıktıysak, bugün de aynı coşkuyla yolumuzda yürüyoruz... Birileri bizim bu yola başımızı, canımızı, yüreğimizi koyduğumuzu, bu yola beyaz gömleğimizi giyerek çıktığımızı anlamak istemiyor. Onların anlamadığı şu: Biz Orhangazi’nin emrinde buralarda gönülleri fetheden Düzceli Akçakocaların, Turgutalp’in, Samsa Çavuş’ların torunlarıyız. Biz Düzceli Konuralp’lerin, Gazi Rahman’ların torunlarıyız. Onlar nasıl millet aşkına, memleket aşkına at sırtında canlarını bu yola koydularsa, aynı şekilde millet için, memleket için biz de canımızı bu yola koyduk, bu yola öyle çıktık.¹⁸⁴

Yine başbakan, milliyetçiliği, teknolojik gelişime bağladığı bir diğer konuşmasında, Türklerin tarihine verdikleri önemi de teknolojik gelişmelere vurgu yaparak ifade edecektir:

Bugün tamamen Türk mühendislerinin tasarımıyla Göktürk uydusunu imal eden ve uzaya göndermek için geri sayım yapan bir Türkiye var, kendi mühendislerimizle. Bu ülkede milliyetçilik yapan değil, milliyetçiliği pazarlayanlar var. Bu ülkede milliyetçiliği slogan atmak, el işareti yapmak zannedenler var. Bu ülkede milliyetçi geçinenler, milliyetçilikten geçinenler var. Siz onlara sorun, Orhun Abideleri nerededir diye sorun. Onlar haritadan yerini bilmezken, biz oraya gidip inanır mısınız tarlaya uçakla indik... Niye çünkü yol yok, adeta çöl ve çölde gittik, 42 kilometre... Dedik ki bunu yapmak bize yakışır ve bunu yapacağız. Orhun Abidelerini müze haline getirdik ve... anıtlara kadar 42 kilometre asfalt yol yaptık.¹⁸⁵

Buradaki metinlerde neredeyse, AKP’nin kuruluşu ve siyasetinin millete hizmet dışında bir anlamı olmadığı vurgusu yapılacaktır. “Uzun ve kutlu yolculuğumuzda siyaset bizim için hiçbir zaman, millete hizmet dışında bir anlam

¹⁸⁴ 7 Mayıs 2011, Düzce Mitingi, www.akparti.org.tr, (Erişim Tarihi: 11.11.2013).

¹⁸⁵ 13 Mayıs 2011, Manisa Mitingi, www.akparti.org.tr, (Erişim Tarihi: 11.11.2013).

taşımadı.”¹⁸⁶ Ekonomik kriz sonrasına denk gelen kısmi istikrar dönemi AKP’nin bu söylemi yoğun bir şekilde kullanmasına neden olmuştur. Millete hizmet vurgusu AKP’nin daha önce devletle herhangi bir bağ kurmadığı iddia edilen yoksul kesimlere ulaşılması bağlamında da işlenmiştir: “Yıllardır hatırı sorulmayan insanlarımızın sevinci, ihmal edilmiş, dışlanmış kardeşlerimizin coşkusu, sorunları inkar edilen vatandaşlarımızın heyecanı, devlete güveni sarsılmış bireyleirn tebessümü bizi ve yaptıklarımızı anlatıyor.”¹⁸⁷

Parti seçim bildirgesinde, gelecek vizyonunu da millete hizmet üzerinden kurma çabasıdadır: “Her şey Türkiye için diyerek yola çıkan, ülkemizin itibarına itibar, gücüne güç, değerine değer katan siyasetimiz, yeni dönemde de daha dinamik, daha etkili ve daha büyük bir Türkiye için, milletten aldığı gücü yine sadece milletimizin hizmetine sunmaya hazırlanıyor.”¹⁸⁸ Artık, “devlet milletin efendisi değil, ona hizmet eden bir araç”¹⁸⁹ olarak görülür.

3. “Neo-Liberal Milliyetçilik”

AKP’nin millet anlayışı, ekonomi politikalarına karşı toplumsal muhalefetin yükselmesini önlemeye yönelik bir işlevsellik de taşımaktadır. Söz konusu millet anlayışının unsurları olarak tarihsel ve kutsal göndermeler ekonomik faaliyetler için bir örtü olarak kullanılabilir. Milliyetçilik, ekonomik faaliyetler için bir örtü olarak kullanılabilir.

AKP’nin ekonomi politikaları neoliberal ekonomi politikalarıdır, bunların önemli bir parçası da özelleştirmelerdir. Öztan, AKP’nin millet anlayışı ve ekonomi

¹⁸⁶ Ak Parti, **Hedef 2023, 12 Haziran 2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi**, s. 4.

¹⁸⁷ Ak Parti (2011); **Hedef 2023, 12 Haziran 2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi**, s. 5.

¹⁸⁸ A.g.e., s. 5.

¹⁸⁹ A.g.e., s. 8.

politikaları arasındaki uyuma vurgu yapmak için, AKP'nin millet anlayışını “Neoliberal-milliyetçilik” olarak nitelendirecektir:

AKP döneminde iktidarın marifetiyle milliyetçiliğin... yeniden formüle edildiği haline neo-liberal milliyetçilik adını veriyorum. AKP iktidarında güç kazanan neo-liberal milliyetçilik özünde piyasa ekonomisi ve aktörleriyle barışık, banal milliyetçiliği yeniden üreten sembollerle... “ileri demokrasi” diskurunu harmanlayan, sistemde yer alan gerilimleri popülist – muhafazakâr/dini motiflerle yumuşatmaya çalışan bir milliyetçilik şekli. Yeni-Osmanlıcı eğilimler de bu haliyle neo-liberal milliyetçiliğin tezahürlerinden yalnızca biri.¹⁹⁰

Yeni resmi ideoloji olarak AKP'nin millet anlayışı, “neo-liberal çağın devlet ve iktidar kavramsallaştırması için gayet uygun araçları içinde barındırıyor.”¹⁹¹

AKP'nin devletin güçlü kalması anlamındaki çabası, yalnızca belirli bürokratik yapıların korunmasına yöneliktir. Taşkın'a göre, “İktisadi açıdan bakıldığında, AKP, serbest piyasa ilkelerine bağlı olduğunu her fırsatta vurgulamakla beraber, devletin kimi aktörler lehine veya aleyhine iş dünyasına müdahale etme geleneğini devam ettirmesi açısından devletçi bir partidir.”¹⁹² Neo-liberal politikalarla tümüyle uyumlu ve yoğun bir özelleştirmeci ekonomiye sahip olan AKP, otoriter anlayışını korumak bağlamında devletçi kimliğini korumaktadır.

AKP ile birlikte DP ve ANAP dönemlerinin Türkiye tarihi açısından ekonomik bağlamda üç süreklilik taşıyan evreye tekabül ettiğini görürüz. Demokrat Parti dönemi, Türkiye ekonomisinin ABD ile bir daha kopmamak üzere bağlandığı bir dönemdir. ANAP dönemi, 24 Ocak kararlarıyla neo-liberal politikaların uygulanmaya başlandığı bir dönemdir. Taşkın'a göre,

¹⁹⁰ Öztan, Güven Gürkan, (2013) “Neo-liberal Milliyetçilik ve AKP”, www.bianet.org/bianet/siyaset/144811-neo-liberal-milliyetcilik-ve-akp (Erişim Tarihi: 17.11.2013).

¹⁹¹ Öztan, a.g.e.

¹⁹² Taşkın, Yüksel, s. 12.

Özal, küresel kapitalizmle entegrasyon sürecinin dilini iktisadi milliyetçilik terimiyle karşılanabilecek bir anlayışla popülerleştirme yoluna gitmiştir. Milliyetçilik artık ‘dünyaca kabul görmüş ölçülerde performans gösterebilmek’ adına; küresellikte başarıyla uyumlanma yeteneği olarak yeniden içeriklendirilmiştir.¹⁹³

ANAP dönemindeki bu söylem, AKP ile doğrudan uyuşan bir yapıya sahiptir. AKP dönemi, Türkiye ekonomisinde yoğun özelleştirme süreçlerinin yaşandığı bir döneme tekabül eder. Bu üç dönemde de iktidar partileri, ekonomi politikaları için sağcılığın farklı ideolojik araçlarını korunak yapmışlardır. Taşkın’a göre, “küresel kapitalizmle sorunsuz uyumlanma imkanları bulduğu ve imkanlar üzerinden sessiz muhafazakar kitlelerle bağ oluşturabilmesi”¹⁹⁴ ile, AKP’nin stratejisi örtüşmektedir. AKP’nin kapsayıcı iddiasındaki millet anlayışı, Taşkın’a göre, “içe kapanmacı ve kuşkucu bakiyesini üzerinden atamayan ve Özal’ın ölümüyle pozitif ve dünyaya uyumlu bir iktisadi milliyetçiliği kabullenmekte zorlanan milliyetçi muhafazakarlık, bu konudaki inisiyatifin AKP’ye geçmesini hızlandırmıştır.”¹⁹⁵ Ülkenin milliyetçi hareketinin ana gövdesi olarak MHP, Pazar ekonomisine, ve neo-liberal politikalara karşı olmasa da bunu, milliyetçi seçeneklerle birleştirip bir iktidar alternatifi yaratmaktan geri kalacaktır. Taşkın’a göre, AKP, “Özal’la başlayan bir geleneğin sürdürücüsü olmak istiyor. Sınırları belirsiz, iktisadi-sosyal göstergeler açısından objektif tanımları muğlak bir ortadirek tasavvuruyla, sessiz muhafazakar kitlelerin aynılığı fikrinin kitleler nezdinde popülerleştirilmesidir.”¹⁹⁶

AKP açısından tartışıldığında bir alternatifsizlik vurgusu sürekli yapılır. AKP de özellikle seçim yasasındaki kısıtlamalarla bu alternatifsizliği beslemektedir. Ama diğer yandan burjuvazinin tercihleri açısından da böyle bir durum söz konusudur.

¹⁹³ Taşkın, s. 24.

¹⁹⁴ A.g.e., s. 25.

¹⁹⁵ A.g.e., s. 36.

¹⁹⁶ A.g.e., s. 47.

Boratav'a göre ANAP dönemindeki benzer alternatifsizlik iddiaları, “yerli ve uluslararası sermayenin iktisat politikası modelinin ‘ulusal’ hedefler olarak ve ‘alternatifsizlik’ savları ile Türkiye toplumunun tüm kesitlerine ‘pazarlanmış’; emekçi sınıfları dahi geniş ölçüde etkilemiştir.”¹⁹⁷

AKP'nin iktidar sürecinde etkili olan uluslararası destek, ANAP açısından da geçerlidir. ANAP'ın ekonomi politikaları da uluslararası ekonomik kurumlar tarafından alternatifsiz olarak nitelendirilecektir. Özal, uluslararası sermaye kuruluşları tarafından “Ankara'daki adamımız”¹⁹⁸ olarak adlandırılacaktır.

AKP'nin İslami eksenli millet anlayışı, ekonomi politikaları ile uyumlu bir şekilde hazırlanmaya çalışılmıştır. Tuğal, AKP üzerine hazırladığı metinde, “AKP'nin bir yandan İslami, geleneği, doğaüstücülüğü, karışmayı ve kayıtdışılığı, diğer yandan akılcılığı, hoşgörüyü, piyasa ilişkilerini, profesyonelliği ve kayıtlı ekonomiyi yaratıcı bir şekilde birleştirip kaynaştırdığına”¹⁹⁹ dikkat çeker. Gerçekten de AKP'nin geliştirdiği siyasal ideoloji ve tezimiz bağlamında millet anlayışı, ekonomi politikalarının daha etkin bir şekilde yürütülmesi için önemli olanaklar sağlar.

2001 krizi toplumsal anlamda ABD dolarına karşı bir olumsuz yargı oluşmasına neden olurken, Tuğal'a göre, “hem AKP'nin ekonomiyi istikrara kavuşturması hem de Erdoğan'ın uluslararası mali ilişkileri savunması sayesinde hayatın olağan ibr parçası haline gelmişti. Dini olmayan özelleştirme ve piyasalaştırma bu eski İslamcının siyasi çalışmaları sayesinde doğallaşmıştı.”²⁰⁰

¹⁹⁷ Boratav, 2005, s. 79.

¹⁹⁸ A.g.e., s. 85.

¹⁹⁹ Tuğal, s. 176.

²⁰⁰ Tuğal, s. 181

AKP başlarda İslami duyarlılığına çok da uygun olmayacak konuları programında da açık bir şekilde savunacaktır. Programda şu ifadelere yer verilecektir: “Devletin ilke olarak her türlü ekonomik faaliyetin dışında olması gerektiğini benimser... Özelleştirmeyi daha rasyonel bir ekonomik yapının oluşması için önemli bir araç olarak görür.”²⁰¹

AKP bir yandan taşradaki muhafazakar orta büyüklükteki iş çevrelerinden beslenirken, diğer yandan kendi büyük burjuvasını da ciddi bir şekilde desteklemiş ve büyümüştür. Boratav’a göre;

AKP hükümetleri, sınıf-içi bölüşüm/paylaşım süreçlerini siyasi iktidarın denetimi içinde tutmayı özellikle gözetmiş; Özal zamanından beri etkili biçimlerde uygulanan ‘yarenlerin kayırılması’ yöntemlerini (hem iç, hem de dış sermaye çevrelerini kapsayarak) geliştirmiş; bunlara, ‘muhalif iş çevrelerinin cezalandırılmasını da mümkün kılan (özellikle medya gruplarını hedefleyen) etkili araçları eklemiştir.²⁰²

Yavuz’a göre ise, “AKP, Türkiye’de sessizce gerçekleşen bir devrimin nedeni değil, sonucudur. Bu dönüşümün birinci faili Anadolu’da kök salan yeni burjuvazidir. Bu yeni Anadolu işadamı sınıfı, dönemin başbakanı Turgut Özal’ın neoliberal ekonomik devriminin bir sonucudur.”²⁰³ AKP döneminde muhafazakar İslami burjuvazinin örgütleri büyük oranda artış göstermiş ve sermaye içindeki payları büyümüştür. Anadolu Kaplanları denilen, Anadolu küçük işadamları bunun önemli örneklerindedir. Yankaya’ya göre, bu durum, 28 Şubat sürecine karşı gelişen tepkinin büyümesi sonucudur: “MÜSİAD’ın AKP dönemindeki başarıları, AKP ile iç içe gelişen iktidarlaşmanın göstergeleri. MÜSİAD yerini sağlama aldıkça,

²⁰¹ Ak Parti (2002); **AK Parti Programı**, s. 641.

²⁰² Boratav, s. 201.

²⁰³ Yavuz, Hakan (2010); **AK Parti**, Kitap Yayınevi, s. 7.

yeni İslami burjuvazi kendi gücünü ve kolektif eylem yeteneğini daha büyük bir kararlılıkla ortaya koyar oldu.”²⁰⁴

AKP, dünya ile uyumlu olmak bakımından her türlü fedakarlığa hazır bir ekonomik program benimsemiştir. Bu da dönemin yeni büyüyen muhafazakar İslamcı işadamlarının desteğini almasına yol açmıştır. Uzgel’e göre;

Refah Partisi’ndeki geleneksel liderliğin küreselleşme sürecindeki dönüşümü algılayamadığını gören Anadolu’da konumlanmış İslamcı burjuvazi, küresel sistemle bütünleşmesini kolaylaştıracak, Türkiye’de devlet aygıtıyla daha az sorunlu ve Batı sistemini karşısına almayan bir siyasal hareket arayışına girdi... Bu yüzden AKP’nin ortaya çıkışında bu sınıfın talep ve beklentilerinin kritik bir yere sahip olduğu, AKP’nin bu sınıfa dayandığı söylenebilir.²⁰⁵

AKP döneminde izlenen ekonomi politikaları, sermaye sınıflarından yana ekonomi politikalarıdır. Milliyetçilik bu politikaların işlevselliği bağlamında önemli bir araç olmaktadır. Diğer yandan AKP’nin milliyetçiliği toplumsal olarak, desteklenen ve dışlanan siyasal kesimlere ve tercihlere ihtiyaç duyar. 2013 yılı sonlarında yaşanan ve pek çok bakan ve ailesini de içeren yolsuzluk operasyonu, desteklenen kesimlerin sistemden elde ettikleri kazançların boyutlarını göstermektedir. Aşağıda, AKP milliyetçiliği için gerekli dinsel ve ulusal referanslar ile bu milliyetçilik anlayışı bağlamında sorunlu olan alanlara yer vereceğiz.

D. SÜNNİ MÜSLÜMANLIK ve TÜRKLÜK: Milletın Kutsallığı ve Tarihselliği

AKP’nin millet anlayışı Türk ulusu ve Sünni Müslümanlığa dayanır. AKP özellikle ilk dönemlerde bunu yanlışlayacak girişimler içerisinde olsa da AKP’nin millet anlayışı, geldiğimiz noktada bu ulusal ve dinsel referanslar üzerinden

²⁰⁴ Yankaya, Dilek, “28 Şubat, İslami Burjuvazinin İktidarı Yolunda Bir Milat”, **Birikim**, 278-279.

²⁰⁵ Uzgel, İlhan (2010); “AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü”, Uzgel ve Duru (Der.) **AKP Kitabı/Bir Dönüşümün Bilançosu**, içinde, Phoenix Yayınevi, Ankara, s. 18.

ilerlemektedir. Bunun sonucu olarak, Türk olmayanlar ve Sünni Müslüman olmayanlar, millet anlayışı bağlamında sorunlu alanlar olarak kalmaktadırlar. White'a göre, zaten millet söyleminin kendisi, "Türklüğün ve Müslüman kimliğinin ırkla ilişkilendirilerek yorumlanan anlayışına dayanmaktadır."²⁰⁶

Türkçü ve İslamcı etki, 12 Eylül sonrasında darbeciler tarafından önü açılan siyasal eğilimleri ifade etmek açısından da AKP'nin millet anlayışına yansımıştır. White, "1980'lerde uygulamaya konulan Türk-İslam sentezi müfredat"ın, "Türklük ile Sünnilik arasında organik bir bağlantıyı"²⁰⁷ vurguladığına dikkat çekmektedir.

1. Sünni Müslümanlık: Kutsallık İşlevi

Türklük ve Müslümanlık içerisinde AKP'nin millet anlayışını, resmi ideolojinin süregiden milliyetçilik anlayışından farklılaştıran etki, elbette ki İslamcı etkidir. Ateş'e göre, "Kurucu seküler milliyetçiliğin, ulusu aşkın ve kutsal bir sadakat odağı haline getirerek, dünyevi olanı kutsallaştırması karşısında, ulusun kutsallığını (dünyevi kutsallık) İslam'ın kutsallığıyla (ilahi kutsallık) destekleme arayışında olan bir başka milliyetçilik politik alanda hegemonik olacaktır."²⁰⁸ Siyasal İslamcı etki, kültürel olarak ve yaşam biçimi bağlamında Sünni İslamın etkisiyle şekillendirilmiştir. Bu etkiyi tez boyunca işledik. Bu etki özellikle AKP'nin siyasal program olarak belirlediği Muhafazakar Demokrasi ve bu söylemin, toplumun tüm kesimleri üzerinde muhafazakar İslami yaşam tarzı baskısı anlamında yoğun bir şekilde belirlediği görülüyor. Başbakan, iktidarı boyunca yaratılan pek çok tartışmada İslami referansları kullanma gayretine girmiştir. AKP'nin otoriterleşen ikinci döneminde millet anlayışı üzerinden bu otoriterleşmenin göstergesi, Sünni

²⁰⁶ White, s. 14.

²⁰⁷ A.g.e., s. 113.

²⁰⁸ Ateş, Kazım (2011); **Yurttaşlığın Kıyısında Aleviler**, Phoenix Yayınevi, Ankara, s. 191.

Müslüman inanç ve kültür öğelerinin tüm topluma dayatılması olarak ortaya çıkmaktadır.

İslam referansı, özellikle laik millet anlayışından belli bir oranda kopmayı ifade etmektedir ve resmi ideolojinin millet anlayışından ayrılan en belirgin yanı budur.

İslami etkinin yoğun olduğu millet söylemi, sadece insanların hayat tarzına müdahale eden bir boyutta değil, bu etkiyi, Türkiye toplumunu yönetme anlamında önemli bir araç olarak kullanma bağlamındadır. Bu Sünni İslamcı etkinin dış politikada da belirgin bir hal alan yansıması dış politika bölümünde ele alınacaktır.

AKP, İslam dininin etkin olduğu bir toplum yaratmak istemektedir. Türkiye nüfusunun büyük bir oranının Müslüman olmasının ötesinde, toplumun aynı zamanda bu Müslüman anlayışına uygun bir nesil olarak büyümesi istenmektedir. Başbakan, Kemal Kılıçdaroğlu'na seslendiği bir konuşmasında şu ifadeyi kullanacaktır: “Dindar nesil yetiştireceğiz. Muhafazakar demokrat partisi kimliğine sahip bir partiden ateist bir gençlik yetiştirmemizi mi bekliyorsun?”²⁰⁹

Millet anlayışındaki bu İslami dönüştürme sürecini Mert, şu şekilde ele alacaktır: “AKP ile... daha önce sağ muhafazakarlığın tahakkümü altındaki bir İslamcı eğilimden söz edilebilirdi. Şimdi İslamcılığın baskın olduğu bir sağcılıktan bahsetmek gerekir.”²¹⁰

Çınar'a göre, “AKP'nin devletin hakim olduğu alanları azaltarak İslami kimlik için güvenli yaşam alanları açmayı amaçladığı söylenebilir.”²¹¹ AKP tüm toplumu

²⁰⁹ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/19825231.asp>, Erişim tarihi 07.11.2013

²¹⁰ Mert, Nuray (2004); “İslamcılık ve Türkiye Üzerine Bazı Notlar”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt: 6 İslamcılık**, s. 29-30.

²¹¹ Çınar, Menderes (2009); “AKP: İslamcılıktaki Dönüşümün Sınırları”, Uysal, Ayşen (Der.) **Siyasal İslam ve Liberalizm/Endonezya, İran, Mısır, Tunus Türkiye**, içinde Yakın Kitabevi, İzmir, s. 27.

muhafazakar yönde bir dönüşüme uğratan çalışmalarını yoğun bir şekilde yürütmektedir. Bunların sonucu olarak hem kendi iktidar olanaklarını artıracak, hem de hedeflediği millet anlayışına uygun bir toplum yetiştirecektir. Bu anlayış, eğitim ve sağlık gibi alanlardaki söylemlerde önemli oranda dikkat çekmektedir.

White, yeni millet anlayışının İslami referanslarına vurguyla, bu millet anlayışını “Müslüman milliyetçilik” olarak nitelendirecektir. Ona göre bu yeni Türk kimliği, “Kemalist devlet projesinden kopmuş, Cumhuriyet devletinin çerçevesine yerleştirilen ve Osmanlı’nın emperyal geçmişinin şekillendirdiği bir gelecek vizyonuna ve öznelliğine sahip dindar bir Müslüman Türklüktür.”²¹²

2. Türklük: Milletin “Etnik” Referansı

AKP’nin millet anlayışının etnik referansı elbette ki Türklüktür. Türkiye’de İslamcı hareketler ve milliyetçi eğilimler birbirinden tamamen bağımsız değildirler. İslamcılık, Türk milletine dayanarak ilerlerken, Türk milliyetçiliği de İslamcı referansları tamamen dışlayamaz. Burada farklı olan, Milliyetçi eğilimlerde Türklükten sonra gelen ama onsuz kesinlikle Türklüğün de var olamayacağı Müslüman kimlik, İslamcı hareketlerde ise Müslümanlıktan sonra gelen ama kimliğin olmazsa olmazı olan Türk milliyetçiliğinin varlığıdır. Türklük, AKP’nin millet anlayışı için önemli bir tarihi beslenme noktasıdır.

Türkiye’de siyasal İslamcı hareket olarak MGH’nin mirası da Türk milliyetçiliği ile yakından ilişkilidir. Bora’ya göre:

Türk İslamcılığının ana damarı ve RP’nin ümmetçiliği, bariz biçimde Türk merkezlidir. Bu tasarım, Türkiye’nin İslam Dünyasının ve birliğinin yegane potansiyel lideri olarak düşünülmesine dayanır.²¹³

²¹² White, s. 28.

²¹³ Bora (2009); s. 121.

Başbakan, 10 Mayıs 2011 tarihinde Afyon’da yaptığı bir seçim konuşmasında şu ifadeleri kullanacaktır:

Prizren’in, Priştine’nin Mamuşa’nın sokaklarında ellerinde Türk bayrakları, Kosova bayraklarıyla binlerce çocuğun sevgi gösterileri arasında inanın gözyaşlarıyla geçtik. Melbourne’den Toronto’ya kadar, Bişkek’ten Londra’ya kadar, Trablus’tan Düsseldorf’a kadar nerede Türkiye Cumhuriyeti’nin vatandaşı varsa, nerede soydaşımız, kardeşimiz varsa hepsine el uzattık, hepsini kucakladık. Moğolistan’da Türktarihine ait ilk yazılı eser olan Orhun Abidelerine biz sahip çıktık.²¹⁴

Erdoğan, kafatası milliyetçiliği yapmadıklarını sürekli vurgulayacaktır, ama Türk milliyetçiliğinin etkili olacağını düşündüğü pek çok ortam ve zamanda, Türk milliyetçiliği vurgusunu yapmaktan geri durmayacaktır. MHP ile girilen tartışmalarda sürekli olarak MHP’den daha milliyetçi olduklarını vurgulayacaktır.

Başbakan’ın “kafatası milliyetçiliği yapmadıkları” yönündeki ifadesi yanlış bir ifade değildir ama AKP’nin geliştirdiği milliyetçilik anlayışının, Türk milliyetçiliğinin güncel ihtiyaçlar hesaba katılarak yenilenmesi olduğunu da söyleyebiliriz. White bu durumu şöyle açıklayacaktır: “Müslüman milliyetçiliği, bana göre, kana dayalı Türk etnisitesinden ziyade kültürel Türkçülüğe dayanmaktadır.”²¹⁵

Anadolu coğrafyası, tarih boyunca, pek çok farklı etnik ve dinsel kökenden insane mekan olmuş bir coğrafyadır. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu döneminde de büyük oranda böyle kalmıştır. Osmanlının son dönemlerinden itibaren gelişen milliyetçilik hareketleri, pek çok milletin kendi devletlerini kurmaları ve ayrılmalarına neden olmuştur. Bu dönemde, büyük oranda devletin merkezi yapıyı sağlamasından kaynaklı sorunlar nedeniyle pek çok farklı dinsel ve etnik unsur

²¹⁴ 10 Mayıs 2011 Afyon Mitingi, www.akparti.org.tr (Erişim tarihi: 11.09.2013).

²¹⁵ White, s. 40.

varlığını koruyabilmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra kendisine bir millet seçen devlet aygıtı, siyasal, ekonomik ve toplumsal yapısını da bu millet zamanla yaratmak üzerine kurmuştur. Bunun bedeli Türkiye coğrafyasındaki pek çok zenginliğin yok olması olmuştur. Varlığını koruyabilen etnik ve dinsel topluluklar, daha kitlesel olanlar ya da çok daha kapalı bir yapıya sahip olanlardır. Resmi ideoloji Türk ulusunu kurma konusunda büyük oranda başarılı olmuştur ama çözülemeyen sorunlar tüm iktidarlar boyunca varolagelmıştır. AKP döneminde geliştirilen milliyetçilik anlayışı, bu sorunları çözeceği yönünde bir iddianın içindedir. Ama asıl olarak yapılan, resmi ideolojinin yaptığı toptancılığa farklı bir biçim vermek olmuştur. Burada iktidarın öncelliği Sünni-Müslümanlık olmuştur. Bu Sünni-Müslümanlık, bir “Türk” devleti olarak, Türkiye’nin yeni millet anlayışını inatmede önemli bir araçsallık taşıyacaktır. Aşağıda, Cumhuriyet tarihi boyunca hakim resmi ideoloji nedeniyle sorunlu kesimler olarak kalan ve AKP’nin yeni millet anlayışıyla bambaşka sorunlarla karşı karşıya kalan Aleviler ve Kürtlerin durumu incelenecektir.

E. MİLLET ANLAYIŞININ SORUNLU ALANLARI: KÜRTLER, ALEVİLER

AKP’nin millet anlayışının baskın bir şekilde dinsel ve ulusal referanslar etrafında oluştuğunu gördüğümüzde, temel alınan dinsel ve ulusal referanslar dışında kalan dinsel ve ulusal gruplar da, siyasal bir taleple ortaya çıktıkları sürece bir sorun alanı oluşturmaktadırlar. Bu anlamda Kürtler, Aleviler, farklı milliyetlerden gruplar ve gayri-müslimler temel tartışma alanlarıdır. Bu bölümde Kürtlerin ve Alevilerin

durumuna odaklanacağız. Bu durum, diğer toplulukların önemsizliği anlamına gelmemektedir. Türkiye’de, Cumhuriyet dönemindeki Türk ulus inşası, farklı etnik kökenlerden gelen toplulukların yeni devletin “yeni milleti” etrafında zorunlu ya da “gönüllü” olarak çoğunlukla asimilasyonuna, kısmen de dışlanmasına dayanmaktadır. Bu durum örneğin Lazlar gibi pek çok topluluk açısından da gerçekleşmiş durumdadır. Diğer yandan gayri-müslimler Türkiye tarihi boyunca dışlanmış, 6-7 Eylül olaylarında olduğu gibi fiili saldırılara uğramış ve bu kesimin büyük bir bölümü de farklı ülkelere göç etmişlerdir. Günümüzde ise gayri-müslimlere yönelik tavır uluslararası anlaşmalar çerçevesinde geliştirilmektedir. Eski kiliselerin yeniden kullanımı için açılmasına yönelik girişimler de bu çerçevededir. Konumuz bağlamında, Kürtler ve Aleviler hala büyük topluluklar halinde, siyasal taleplerle ortaya çıkmaktadırlar.

Kürtlerin ve Alevilerin sorunlarına dair AKP’nin aldığı tutum, millet anlayışının temel noktalarını göstermesi bakımından da aydınlatıcıdır. Tezimizin bu kısmında, AKP’nin millet anlayışının Kürtler ve Aleviler için doğurduğu anlamları tartışacağız. AKP bu sorunlu alanları, “krizi fırsata çevirme” anlayışıyla ele almıştır.

Kürtleri ve Alevileri AKP’nin millet anlayışı bağlamında sorunlu hale getiren, Osmanlı’dan bu yana evrilen millet anlayışına getirilen “etno-dinsel” açıklamadır. “Doğal ve organik bütünlük olarak milletin özünü bozacak her türlü sembolik, kültürel farklılık, sapkınlık olarak, etnik (Kürtlük) ve dinsel/mezhepsel (Şiilik ya da Alevilik) farklılıklar, milli bütünlüğü bozmayı amaçlayan dış güçlerin oyunları görülür ve reddedilir.”²¹⁶

²¹⁶ Ateş, s. 205.

Kürtler, Sünni-Müslüman geleneklerini yaşatmaya çalıştıkları sürece, AKP'nin geliştirmeye çalıştığı millet anlayışı içinde "İslam kardeşliği" üzerinden kendilerine bir yer bulabilecek, Alevi Türkler ise, Türk kimliklerini öne çıkardıkları sürece sistem tarafından daha makbul görüleceklerdir. Burada Alevilerin ve Kürtlerin kesişme kümesi olarak, sayıları Alevi nüfusun yarısına yakınına oluşturan Alevi Kürtler²¹⁷ AKP'nin millet anlayışı bağlamında hiçbir formüle uymayan bir yapıyı temsil etmektedirler.

1. Kürtlerle "İslam Kardeşliği"

AKP'nin millet anlayışı açısından Kürt sorunu ve Kürtlük önemli bir sorun ve "fırsat" alanıdır. AKP'nin millet anlayışındaki temel parametreler Kürt sorunu bağlamında da açık bir şekilde ortaya çıkacaktır. İlk dönemlerde kapsayıcı, hegemonik bir dil kullanılarak Kürt sorununu çözme konusunda vaatlerde bulunulacaktır. Geçmiş eleştirisi yapılarak AKP'nin aynı hataları tekrarlamayacağı vurgulanacaktır. Kürt sorunu üzerinden daha önce yapılan hatalar, insan hakları vurgusu üzerinden eleştirilecek ve İslam kardeşliği üzerinden bir çözüm geliştirilmeye çalışılacaktır.

Başbakan, AK Parti Tüzüğü'nün Önsöz'ünde Kürt meselesi konusunda, Kürt sözcüğünü kullanmadan, şöyle bir göndermede bulunur:

Aziz kardeşlerim, biz bir bölgenin, bir toplumsal zümrenin, bir sınıfın siyasetini yapmıyoruz. Ülkemizin bütünlüğü, dirlik ve düzeni üzerinde oynanmak istenen oyunları bozmak için, kardeşlik iklimini pekiştirmeye her zamankinden daha çok ihtiyacımız var.

²¹⁷ Alevi Kürtler Türkiye'de ciddi bir nüfus oluştursalar da, pek çok alan gibi hak ettikleri araştırma merakını cezbedememişlerdir. Bu konudaki az sayıda çalışma arasında, İletişim Yayınları tarafından yayımlanan, Erdal Gezik'in **Dinsel Etnik ve Politik Sorunlar Bağlamında Alevi Kürtler** kitabı öne çıkan bir çalışmadır.

Ülkenin bütünlüğüne, milli birlik ve beraberliğe duyulan ihtiyaç ve ülke üzerinde oynanmak istenen oyunları bozama yapılan vurgu AKP'ye geçmişte Kürt sorununu sadece güvenlik algısı ile ele alan yapılardan miras kalmıştır. AKP, sorunun sadece güvenlik boyutuyla ele alınamayacak kadar büyük bir sorun olduğunu söyleyip, sorunun tartışılması ve çözümü konusunda yeni bir aşamada olduğunun propagandasını yapsa da kendisi de sorunun adını koyamayacaktır:

Kimimizin güneydoğu, kimimizin Kürt, kimimizin terör sorunu dediğimiz olay, maalesef Türkiye'nin bir gerçekliğidir. Partimiz bu sorunun toplum hayatımızda neden olduğu olumsuzlukların bilinciyle, bölge halkının mutluluğunu, refahını, hak ve özgürlüklerini gözeterek, Türkiye'nin bütünlüğü ve üniter devlet yapısıyla birlikte bölgeyi tehdit eden terörün önlenmesinde zaaf yaratmayacak bir şekilde; kalıcı, tüm toplumun duyarlılıklarına saygılı, etkili ve sorunları kökünden çözmeye yönelik bir politika izleyecektir.²¹⁸

Yine AK Parti'nin 2002²¹⁹ tarihli tüzüğünde "Kürt" sözcüğü hiçbir yerde geçmezken, Kürt sorunu dolayısıyla yaşanan gelişmeler, insan hakları bağlamında ele alınır. Tüzüğün 4.3 maddesinde şöyle bir ifade yer alır: "AK Parti... Bütün insanlarımızı, Türkiye coğrafyasında kurulu Türkiye Cumhuriyeti Devleti ismi altında büyük bir aile, diğer devletleri kendi sınırları içinde komşu aileler olarak kabul eder." Yine 4.4 maddesinde, "insanların farklı inanç, düşünce, ırk, dil, ifade etme, örgütlenme ve yaşama doğuştan var olan tüm haklara sahip olduklarını bilir ve saygı duyar. Farklı olmanın ayrışma değil,²²⁰ pekiştirici kültürel zenginliğimiz olduğunu kabul eder"²²¹ ifadesi kullanılır. 2002 tarihli Seçim Beyannamesi'nde de Kürt sorunu insan hakları bağlamında değerlendirilerek şu ifade kullanılır: "Toplumumuzda kısır çekişmelere yol açan, din, mezhep, cinsiyet, etnik ayrımcılık

²¹⁸ Ak Parti, **AK Parti Programı**, s. 639.

²¹⁹ Ak Parti, **Ak Parti Tüzüğü**, s. 19.

²²⁰ Ak Parti, **2002 Seçim beyannamesi**, s. 18.

²²¹ Ak Parti, **AK Parti Tüzüğü**, s. 20.

konularındaki tartışmalı uygulamaların temelinde, hak ve özgürlükler konusundaki eksiklikler yatmaktadır. Demokrasimizi evrensel düzeye taşıyacak ‘insan haklarına dayanan’ devlet anlayışının yerleşmesiyle bu kısır çekişmeler sona erecektir.” Yine seçim beyannamesinin devamında, “temel hak ve özgürlükler konusunda toplumun değişik kesimlerinin sorunlarına ve taleplerine duyarlı olacak, bu alanda çifte standartlara, kısır çekişmelere ve siyasi istismarlara izin vermeyecek”, “işkence, kayıp, gözaltında ölüm, faili meçhul cinayet gibi demokratik hukuk devletinde kabul edilemez insan hakları ihlallerinin üzerine ciddiyetle gidileceği”, “temel hak ve özgürlükler alanındaki eksiklerin giderilmesi için, diğer siyasi parti, sivil toplum örgütleri arasında mutabakat ve işbirliği imkanları aranacağı” vurgulanmaktadır.

Kürt sorunu uzun yıllardır çatışmalı bir şekilde devam etmektedir. Bu çatışmada taraflarından biri olan Kürt siyasal hareketi, sorunun çözümü konusunda, çeşitli zamanlarda farklı özerklik modelleri sunmuşlardır. Son olarak Demokratik Özerklik olarak ifade edilen bir taleple ortaya çıkmaktadırlar. Bu model hazırlanan Demokratik Özerklik Taslağı belgesiyle açıklanmıştır.²²² Türkiye’deki Kürt siyasal hareketini temsilen Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) ve Demokratik Toplum Kongresi (DTK) tarafından sahiplenilen bu taslak Kürt sorununun çözümünde Demokratik Özerkliğin oynayacağı rolü şu şekilde vermektedir:

Demokratik özerklik; sınırların değişmesini değil, sınırlar içinde halkların kardeşliğinin ve birliğinin pekişmesini sağlayacak, böylece Türkiye’de oluşan karşıtlaşmayı durdurup Kürt halkıyla Türkiye’nin yeni bir sözleşme ile Türk-Kürt ilişkilerinde yeni bir dönem başlatacaktır. Modelimiz, Türkiye’nin tüm diğer bölgelerinde de uygulanabilecek bir demokratikleşme modelidir. Zaten dünyada da devletler, katı merkezi karakterlerini bırakarak adem-i merkeziyetçi siyasal sistemlere yönelmektedir. Çünkü

²²² Bu modelin incelenmesi için bkz: <http://www.enternasyonalforum.net/politik-gundem/5720-demokratik-ozerklik-taslagi-tam-metni.html> (Erişim Tarihi: 13.11.2013).

yerinden yönetime dayanan sistemler sorunları daha kolay çözdüğü gibi, her alanda gelişmenin daha da hızlandığı siyasal modeller haline gelmişlerdir. Bu yönüyle demokratik özerklik, yetkilerin yerellere devredilerek devletlerin bu tür sorunları çözüp, demokratikleşmeye yöneldiği eğilimlere de uygun düşmektedir.

Dünyadaki örneklere baktığımızda da bu sorunun çatışmasız bir şekilde çözümü için Kürtlere belirli bir özeklik statüsü verilmesinin bu konuda etkili olacağı söylenebilir. Dünya örneklerine Thomas Benedikter'in Türkçeye henüz çevrilmeyen aşağıdaki eserinden yararlanılarak bakılabilir.²²³ Burada sorun yine AKP'nin millet anlayışının sınırları konusunda düğümlenmektedir. Başbakan Erdoğan'ın şu ifadesi konuyu anlamak açısından temel bir veri sunar:

Ben Belediyecilikten geldim. Adem-i merkeziyetçiliği savunan birisiyim. Ama adem-i merkeziyetçiliğin üç tanımı vardır. Bir siyasi tanımdır, iki idari tanımdır, üç hizmet tanımıdır. Biz siyasi tanıma karşıyız, idari tanımına da karşıyız, hizmet içerikli olanın yanındayız.²²⁴

AKP'nin millet anlayışı, siyasal anlamda, başbakanın da yukarıdaki gibi vurguladığı şekilde çok ciddi bir merkeziyetçilik eğilimi taşımaktadır. Bu merkeziyetçilik, AKP'nin millet anlayışının günümüzdeki belirgin bir eğilimi olarak otoriter anlayışta da kendisini gösterir. AKP'nin merkezi siyasetinin uygulanması, otoriter bir çağrıya ihtiyaç duyar. Bu da daha özerk yapılanmalara izin verilmesini gerektiren Kürt sorununun çözümünü büyük oranda zorlaştırmaktadır.

2011'e gelindiğinde AKP'nin İleri Demokrasi başlığıyla çıkardığı Seçim Beyannamesi'nde, AK Parti dönemi, "Türk Demokrasisinin Normalleşme Yılları"²²⁵ olarak tarif edilmiştir. Buna göre, OHAL'in kaldırılması, önemli bir

²²³ Benedikter, Thomas (2012); **Moderne Autonomiesysteme/Eine Einführung in die Territorialautonomien der Welt**, Eurac Research, Bozen. (Nika Yayınevi'nin 2014 Ocak Yayın Programı'ndadır.)

²²⁴ Tığ, Abdurrahman; Baydaroğlu, İsak ve Pehlivan, Sakiye (ed) (2012); **Recep Tayyip Erdoğan Ne Diyor**, Kim Ne Diyor Yayınları, İstanbul, s. 16.

²²⁵ Ak Parti (2011); "İleri Demokrasi", **Ak Parti 2011 Seçim Beyannamesi**, s. 9.

demokratikleşme göstergesi olarak sayılacaktır. Diğer yandan Beyannamede Dil yasaklarının kaldırıldığı ve Türkçe dışındaki dil ve lehçelerde özel kurslar açılabilenekte olduğu, sürekli Kürtçe yayın yapan bir televizyon kanalı kurulduğu vurgulanacaktır.

AK Parti döneminde Kürt sorunu konusunda atılan en önemli adım, kamuoyunda “Kürt Açılımı” olarak bilinen politikadır. Bu politika ile hedeflenenler, *Soruları ve Cevaplarıyla Demokratik Açılım Süreci/Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi*²²⁶ adıyla çıkarılan belgede ayrıntılarıyla anlatılacaktır. Bu süreç Kürt sorununun çözümü konusunda Cumhuriyet tarihi boyunca ileri sürülen en iddialı süreçtir. Ama projenin kamuoyunda “Kürt açılımı” olarak duyurulması milliyetçi kesimlerden tepkilere neden olunca, projenin adındaki “Demokratik Açılım” ifadesi yerine “Milli Birlik ve Kardeşlik” vurgusu daha fazla tercih edilmiştir.

Recep Tayyip Erdoğan bu belgeye yazdığı Önsözde şöyle diyecektir: “Biz, tarihimizle, kültürümüzle, medeniyetimizle büyük bir milletiz. Her şeyden önemlisi, biz birliğimizle, bin yıllık kardeşliğimizle, farklı inançlarımız, farklı etnik kökenlerimizle, tüm renklerimizle büyüğüz.”²²⁷

Bu belge, Kürt sorununa çözüm konusunda somut öneriler çıkarmaktan uzaktır. Metinde milletin büyüklüğüne büyük bir vurgu yapılmıştır. Kürt sorunu yine insan hakların bağlamında ele alınarak bazı çözüm önerileri sunulsa da asıl vurgu, ülkenin bölünmemesi, Güçlü Ekonomi ve İstikrar, kalkınma konularındadır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun öncesinden başlayan ve Cumhuriyet tarihi boyunca belli bir dozda devam eden sorunda, Kürt ulusal hareketi çerçevesinde belli özerklik

²²⁶ Ak Parti (2010); **Soruları ve Cevaplarıyla Demokratik Açılım Süreci/Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi**, Ak Parti Yayını, Ankara.

²²⁷ Ak Parti, a.g.e., s. 4.

talepleri öne çıkarken, bu belgede ise Türk milliyetçi kesiminin tatmin edilmesi daha fazla öne çıkmaktadır. Ülkenin bölünmeyeceği, Türkçe dışında hiçbir dilde eğitim yapılmayacağı, projenin, Alevi, işsiz gibi grupların sorunlarını çözmeyi de hedeflediği, teröre harcanan büyük bütçe kaleminin artık harcanmaması gerektiği, hükümetin hiçbir illegal yapı ya da oluşuma asla taviz vermeyeceği, milletin istifadesine olmayan hiçbir konuda AKP hükümetinin adım atmayacağı, teröre ve terör örgütüne taviz verilmeyeceği, muhatabın terör örgütü değil 72 milyon vatandaş olduğu, terör örgütü elebaşısının affedilmesi ya da yeniden yargılanmasının söz konusu olmadığı, şehitlerin kanının boşuna akmadığı gibi başlıklar vurgulanacaktır.

Metinde yer alan birinci soru, “Türkiye’nin milleti ve devleti ile bölünmez bütünlüğü tartışma konusu mudur? Üniter devlet yapımız zedelenir mi?” şeklindedir. Bu soruya verilen yanıt ise şudur: “Hayır Türkiye Cumhuriyeti milleti ve devleti ile bölünmez bir bütündür ve böyle kalacaktır. Demokratik Açılım Süreci’nde bunda taviz verileceği sadece kara bir propagandadan ibarettir. Üniter yapımız etrafında bir tartışma ya da ‘tek devlet, tek millet tek vatan tek bayrak’ prensibinden taviz verilmesi asla söz konusu değildir.” Bu soruya verilen cevap, Kürt sorununda AKP’ye kadar olan dönemin propagandasını yoğun bir şekilde taşır. Bunlara ek olarak, milliyetçi kesimin kafasındaki bazı sorulara açıklık getirmek için “tek”lik vurgusu yapılacaktır.

Başbakan Kürt sorununa yönelik yaptığı konuşmalarda Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi’nde de dile getirdiği, “Tek devlet, Tek millet, tek bayrak” söylemini öne çıkaracaktır. Kürtler, İslamiyet üzerinden görülmeye çalışılırken, Kürtlerin İslamiyet dışında kalan ulusal talepleri ve değerleri çoğu zaman yok sayılmakta ya da aşağılanabilmektedir. Başbakan, Kürtlerin tarihi açısından önemli

bir yer taşıyan Yezidiliği, Zerdüştlüğü, Sünni-Müslüman yoğunluğun bulunduğu yerlerde yaptığı konuşmalarda, bir aşağılama konusu ve propaganda aracı olarak kullanmaktadır. Örneğin Başbakan şöyle konuşacaktır:

İmralıdaki, Kürtlerin dininin Zerdüştlük olduğunu ilan etmişti. Acaba bana, Kürtlerin dininin Zerdüştlük olduğunu kabul eden kaç tane Kürt kardeş gösterebilirsiniz? Ben inanıyorum ki, benim Kürt kardeşlerimin tamamına yakını İslam diyecektir. Ayrımcılık, bölücülük... yapmak istedikleri bu.²²⁸

Başbakan burada, İslamı, kendi millet anlayışı açısından işlevsel olarak kullanırken, ülkedeki farklı inançlardan insanlara da açık bir ayrımcılık yapmaktadır. Yezidilik ve Zerdüştlük konusunda kullanılan ifadeler, dışlayıcı anlayışın önemli göstergeleridir. Burada, millet anlayışının İslami sınırları belirgin olmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca, laik rejimin dönemsel olarak irtica tehlikesine dikkat çekiyor olması onun Sünni Türk karakterini gizleyemez. “Sünni Türklük... siyasal İslam tehdidi algıları karşısında bile çok esnetilmeyen bir tercih”tir.²²⁹

Seçim Beyannamesi’nde bu projeyle “Uzun yılların biriktirdiği kronik hale gelen ve bütünlüğü olumsuz etkileyen toplumsal sorunların demokratik yollarla çözümünün hedeflendiği”²³⁰ belirtilecektir.

Başbakan’ın 2011’de yaptığı bir seçim konuşmasında ifade ettiği düşünce AKP’nin anlayışının bir yansımasıdır: “Benim için... bu ülkede Kürt sorunu bitmiştir, artık bu ülkede benim Kürt kardeşlerimin sorunu vardır, ama Kürt sorunu yoktur;

²²⁸ Tığ, Abdurrahman, Baydaroğlu, İsak ve Pehlivan, Sakiye (ed) (2012); **Recep Tayyip Erdoğan Ne Diyor?**, Kim Ne Diyor Yayınları, İstanbul, s. 27.

²²⁹ Taşkın, s. 31.

²³⁰ Ak Parti, **2011 Seçim Beyannamesi**, s. 11.

mesele budur. Nedir benim Kürt kardeşimin sorunu? Neyse onu çözmede ben hizmetkarım, varım.”²³¹

AKP'nin Kürt sorununa çözüm konusunda geliştirdiği politikalar, partinin millet anlayışının kapsayıcılık iddiasının aksine barındırdığı, sınırlılıklar, dayatmalar ve baskıların izlerini taşımaktadır. Millet anlayışının önemli bir unsuru olarak İslam kardeşliği üzerinden geliştirilmeye çalışılan soyut söylemler, somut sorunların çözümünde işlevsiz kalmakta ve Kürt meselesinin demokratik ve Kürt ulusal taleplerini karşılayacak şekilde çözülmesi, AKP'nin millet anlayışının duvarları arasında sıkışmaktadır.

2. “Herkesten Çok Alevi Olmak”: AKP'nin Alevi Sorunu

Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca Aleviler bir toplumsal sorun konusu olarak kalmışlardır. “Türkiye Cumhuriyeti'nin bir Alevi Sorunu vardır.”²³² Bu sorun, Osmanlı'dan miras alınan, Türk etnisitesine ve Sünni-Müslümanlığa dayanan milliyetçilik anlayışının toplumsal tasavvuruna dayanır. “Sünni-İslam dairesi dışında kalan inançlar (özellikle Şiilikle paralelelik içinde Aleviler ve Bektaşiler) bölücü ve sapkın olarak kodlanır.”²³³ Bu kodlama, Osmanlıdan Cumhuriyete ve günümüze devreden bir kodlamadır. Cumhuriyet ile birlikte Alevilerin yaşam biçimleri konusunda kendilerine daha yakın bulacakları seküler bir rejimin egemen olduğu düşünülebilir. Ama toplumsal anlamda hakim durumdaki Sünni-İslam Osmanlıdan günümüze, çoğunlukla da devletin mekanizmalarını da kullanarak, Aleviliği bir

²³¹ 30 Nisan 2011, Muş Seçim Mitingi, www.akparti.org.tr (Erişim Tarihi: 11.11.2013).

²³² Yalçınkaya, Ayhan (2010); “Alevilik Hendeğinde AKP'nin Devesi: Alevi Açılımı Ne Diyor?”, Uzgel ve Duru (Der.), **AKP Kitabı/Bir Dönüşümün Bilançosu**, içinde, Phoenix Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, s. 316.

²³³ Ateş, s. 207.

heretik yaşam tarzı olarak anlatmaya, tarif etmeye devam etmiş ve bu anlayışın yetiştirdiği eğitimle büyüyen nesiller, Alevilere yönelik ayrımcı algının siyasette ve toplumsal yaşamda karşılık bulmasının tabanını oluşturmuşlardır. Bunu hem üreten hem de fırsat bilen siyasiler de Alevilere yönelik olumsuz göndermelerle taraftar toplama gayretleri göstereceklerdir. “Asıl Türk İslamı olarak laik ve çağdaş Aleviliğin, siyasal İslam tehdidi karşısında istismar edildiği iddiası yanlıştır. Çünkü bu tercih muktedirler katında küçük çatlaklar ötesinde bütünüyle sahiplenilmemiştir.”²³⁴

AKP, Alevi sorununu tümüyle görmezden gelememiştir. Parti, ilk dönemlerindeki merkez partisi olma, kapsayıcı millet anlayışı ve sorun çözme iddiasıyla Alevi sorununu da çözeceğini ifade etmiştir. Bu konuda çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

AKP'nin Alevilere yönelik yaklaşımı, millet anlayışının kapsayıcılık iddiası ve otoriter dayatma, ötekileştirme unsurlarını bir arada taşır. Bir yandan ilk dönemlerdeki kapsayıcılık iddiası ile Alevi Çalıştayları da düzenlenip Alevilere de seslenmeye çalışılırken, son dönemlerde, Alevilerin Aleviliğini belirlemeye dönük bir otoriter kimliğe bürünecek bir hal almaktadır. AKP'nin millet anlayışının, Aleviler bağlamındaki en basit yansıması Başbakan'ın şu sözlerinde ifadesini bulmaktadır: “Eğer Alevilik Hazreti Ali'yi Kerremallahu Veche sevmekse, ben Alevilerden daha çok Aleviyim. Eğer buysa.”²³⁵

Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca, Aleviler ile devletin ilişkisi pek çok farklı yön içermiştir. Bir yandan Osmanlıdan kalan ayrımcılık ve Cumhuriyetin Aleviler tarafından yaşam tarzına daha uygun bulunması nedeniyle Aleviler Cumhuriyetle

²³⁴ Taşkın, s. 31.

²³⁵ 5 Mayıs 2011 Amasya Mitingi, www.akparti.org.tr, (Erişim Tarihi: 21. 10.2013).

daha barışık bir ilişki yaşar gibi görünürken, diğer yandan Cumhuriyetin tüm ağırlığı, Alevilerin kendi kültürlerini ve inançlarını yaşama konusunda Alevileri baskı altına alacaktır. Aleviler pek çok tarihte, devlet güçlerinin etkili olmaması nedeniyle saldırılara uğrayacaklardır. Bunlara, 1980 öncesinde yaşanan Çorum, Kahramanmaraş Katliamları örnek verilebilir. 1993 yılında Sivas'ta Madımak Otel'i'nin yakılması sonucu 35 kişinin yaşamını yitirmesi de Alevilerin belleklerinde devletin hiçbir şekilde engellemeye çalışmadığı bir katliam olarak kalacaktır.

Yalçinkaya'ya göre, "AKP'nin Alevilik açılımı 'Alevilik sorununu' çözmemekte, yeni bir Alevilik sorunu inşa etmektedir. AKP açılımı Alevilerin taleplerine değil, kendisinin yeniden inşa etmeye çalıştığı sorunun gerektiği taleplere yönelmektedir."²³⁶

Türkiye'deki Alevilerin sayısı konusunda pek çok spekülasyon vardır. Bu konudaki sayı 5 milyondan 20 milyona kadar uzanmaktadır. Sayı konusundaki belirsizlik, pek çok yerde yaşanan asimilasyon girişimlerine ve insanların kimliklerini saklamaya zorlanmasına da bağlıdır. Birkaç çalışma birlikte değerlendirildiğinde Türkiye'de 10 milyon civarında Alevi yaşamaktadır. Bu Alevilerin 4 milyona yakını Kürt Alevilerdir. Kürt Aleviler, Türkiye tarihi boyunca hakim bakış açıları tarafından bir tehdit şeklinde algılandılar. Bunda, bu Alevi kitlesinin çoğunlukla Türkiye'deki sol örgütlenmeler içinde bulunmalarının da büyük bir etkisi vardır.

Türkiye'deki siyasal İslamcı hareket Alevilere çoğunlukla yakın duramamıştır. Çünkü siyasal İslamcı hareketler, yukarıda da belirtildiği gibi Sünni İslam çerçevesinde gelişmişlerdir. "Sünni İslam açısından kitabi dinler meşrudur ve kendi

²³⁶ Yalçinkaya, s. 318.

hakimiyeti altında bu dinlere mensup topluluklar varsa korunma hakkına sahiptir. Osmanlı'da zımnî kategorisi ve bundan türetilen millet sistemi, gayrimüslim nüfusu, haklar ya da ayrıcalıklar bakımından mahrum bıraksa da, hukusal olarak (İslam hukuku içerisinde) tanır.”²³⁷ Bu durum günümüzde de böyledir. AKP özellikle AB ve diğer ülkelerle ilişkiler bağlamında Hıristiyanların kendilerini ifade etmeleri, yönünde çalışmalar yapmak zorunda kalmaktadır. Örneğin onların ibadethanelerinin açılması konusunda çalışmalar yapılabilir. Ancak, Alevilik gibi “heteredoks inançların hiçbir meşruiyeti olmadığı gibi, bu inançlar daha köklü bir nefretin nesnesidir.”²³⁸ Örneğin AKP döneminde de Alevilerin ibadethane olarak gördükleri Cem Evleri, hükümet tarafından ibadethane olarak kabul edilmemektedir. AKP döneminde Alevilerin sorunlarına dair, somut politika üretmekten uzak bazı adımlar atılmıştır. Örneğin, AKP, Alevilerden bazı bilindik şahısları milletvekili yaparak bu soruna bir şekilde el atmak istemiştir.²³⁹ Diğer yandan Alevilerin sorunlarını çözmeye yönelik olduğu iddia edilen Alevi Çalıştayları toplanmıştır.²⁴⁰ AKP'nin çalışmalarını genel olarak değerlendirdiğimizde Alevilerin sorunlarının çözülmesi yerine toplumsal mühendislik çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Bu yüzden bu çalıştaylar Alevilerin taleplerinin karşılayamamış ve Alevilerden de yeterli bir destek bulamamıştır. Yalçınkaya'ya göre, bu çalıştaylarla “AKP açıkça, doğrudan kendi hakikat söylemi çerçevesinde Aleviliği yeniden kurmaya soyunmaktadır.”²⁴¹

²³⁷ Ateş, s. 240.

²³⁸ A.g.e., s. 240.

²³⁹ Reha Çamuroğlu, bu az sayıdaki milletvekilinden biridir. Çamuroğlu da sonraki dönemlerde AKP'nin yaklaşımını eleştirerek partiden uzaklaşmıştır.

²⁴⁰ Alevi Çalıştaylarının gelişimi ve sonuçları konusunda Pınar Ecevitoğlu ve Ayhan Yalçınkaya'nın **Aleviler Artık Burada Oturmuyor** (Dipnot Kitabevi, 2013) kitabına bakılabilir.

²⁴¹ Yalçınkaya, s. 319.

AKP'nin Alevi anlayışı konusunda Parti başkanı Tayyip Erdoğan'ın kullandığı ifadeler önemli fikirler vermektedir. Başbakan'ın ilk dönemlerdeki kapsayıcı görünmeye çalışan Aleviliğe yönelik yaklaşımı, yerini son dönemlerde Alevileri hedef alan ve Aleviliği kendi tarif etmeye çalışan bir yaklaşıma bırakacaktır. Örneğin, 2011 Amasya seçim mitinginde, seçmenlere şöyle seslenecektir:

Bir zamanlar dedim ki, eğer Alevilik Hazreti Ali'yi Kerremallhu Veche sevmekse, ben Alevilerden daha çok Aleviyim. Eğer buysa, ama bunların yaşamında Hazreti Ali var mı? Hazreti Ali gibi yaşamak var mı? Yok. Hazreti Ali nerede bunlar nerede. Bunların ne yaptığı belli değil.²⁴²

Erdoğan, özellikle Sünni-Türk kesimlerin yoğun olduğu yerlerde yaptığı seçim konuşmalarında Anamuhalefet partisi lideri Kemal Kılıçdaroğlu'nun Alevi kimliğini öne çıkarıp, Sünni Müslüman kesimin bilinçaltındaki “heretik” Alevi imgesine seslenerek oy almayı planlamıştır. Örneğin 2011 seçimleri öncesinde Amasya'da düzenlenen seçim mitinginde, “Malum Alevilik kültüründendir ya, kendisi de Alevidir ya”,²⁴³ 4 Mayıs 2011'de düzenlediği Kastamonu mitinginde, “Alevilik kültüründen gelen birisidir ya, hani Alevilik vardır ya kendisinde”²⁴⁴; 10 Mayıs 2011'de düzenlenen Afyon mitinginde, “işte görüyorsunuz ana muhalefetin lideri çıkıyor, bizim kutsal değerlerimize hakaret ediyor. Yani bu beyefendi güya Alevilik kültürünü de bilir diyorlar, Alevidir diyorlar”²⁴⁵; 8 Mayıs 2011'deki Kahraman Maraş mitinginde, “Ve Kılıçdaroğlu Alevilik kültürünü iyi bilmesi gerekenlerden değil mi? Herhalde Alevi olduğuna göre bunu iyi bilir, bilmesi lazım. Am gel gör ki eline, diline, beline ne yazık ki”²⁴⁶; ifadelerini kullanacaktır.

²⁴² 5 Mayıs 2011 Amasya Mitingi, www.akparti.org.tr (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2013).

²⁴³ 5 Mayıs 2011 Amasya Mitingi, www.akparti.org.tr (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2013).

²⁴⁴ 4 Mayıs 2011 Kastamonu Mitingi, www.akparti.org.tr (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2013).

²⁴⁵ 10 Mayıs 2011 Afyon Mitingi, www.akparti.org.tr (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2013).

²⁴⁶ 8 Mayıs 2011 Kahraman Maraş Mitingi, www.akparti.org.tr (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2013).

Bu politikalar, AKP'nin millet anlayışının, dışlayıcı izlerini taşımaktadır ve bu anlayış, Aleviliğe bir şekil vermek istemektedir. Bu da, “doğrudan Aleviliğin, Alevilerin Aleviliğinin ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır.”²⁴⁷

AKP iktidarının Alevilere yönelik çalışmalarından en güncel ve tartışmalı olanlarından biri de, daha çok Fethullah Gülen çevresi tarafından önyak olunan “cami-cemevi” projesidir. Ankara’da çoğunlukla sol eğilimli Alevilerin yoğun olarak yaşadığı Tuzluçayır semtinde yapılması planlanan “cami-cemevi-aşevi” projesi, bu semtte yaşayanlar tarafından bir asimilasyon projesi olarak görülmektedir. Fethullah Gülen ile birlikte bu projede yer alan Cem Vakfı ve vakıf başkanı İzzettin Doğan, muhalif Alevi kesimleri tarafından çoğunlukla iktidarlara işbirliği halinde algılanmıştır. Fethullah Gülen’in geçmiş yıllarda Aleviler konusunda söylediği aşağılayıcı ifadeler, burada yaşayan kesimin bu projeye soğuk bakmasına neden olmaktadır. Diğer yandan “cami-cemevi” projesinin temel atma töreni, projeyi protesto etmek isteyenlere yönelik yoğun bir polis şiddeti ve çatışma altında gerçekleşmiştir. BBC, bu olayı şu açıklamayla vermiştir: “Ankara’da yapımı planlanan Mamak Cami ve Cemevinin temel atma töreni öncesinde gösteri düzenleyerek yolu trafiğe kapatan gruba polis basınçlı su, biber gazı ve plastik mermiyle müdahale etti.”²⁴⁸ Bu tez yazılmaya devam edilirken, Alevilik konusundaki temel sorunlar gibi temeli atılan “cami-cemevi” konusundaki tartışmalar da devam etmekteydi.

Kürtler ve Aleviler, AKP'nin millet anlayışının sorunlu bir yanını temsil etmektedir. AKP'nin Sünni-Müslüman ve Türklerden oluşan bir toplulukta rahatça

²⁴⁷ Yalçınkaya, s. 321.

²⁴⁸ http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/09/130908_ankara_catisma.shtml

geliştirebileceğini düşündüğü millet anlayışı, bu kalıba sığmayan toplumsal kesimler söz konusu olduğunda bocalamakta ve otoriter bir hal almaktadır.

Bu bölümde, AKP'nin millet anlayışının iç politikadaki unsurlarını ve çelişkili yanlarını ele aldık. Söz konusu millet anlayışı, Türkiye toplumundan, AKP'nin inşa etmek istediği milleti ifade etmektedir. Bu millet anlayışı, AKP'nin daha iddialı olduğu bir millet anlayışıdır. Bu iddialı söylemlerini gerçekleştirmek istedikleri alan ise, uluslararası arenadır. Bu bağlamda uluslararası politika, söz konusu millet anlayışının önemli bir uğrağını oluşturur. Aşağıdaki bölümde, AKP'nin millet anlayışının özelliklerini belirgin bir şekilde taşıyan dış politika alanındaki unsurları ele alacağız.

III. BÖLÜM

AKP’NİN MİLLET ANLAYIŞININ DIŞ POLİTİKADAKİ UNSURLARI

AKP döneminde izlenen dış politika, özellikle konumuz bağlamında iç politikadan ciddi bir şekilde ayrılamaz. Millet anlayışının yansımaları ve işleyişi iç politika ve dış politika arasına birbirlerini besleyen ve tamamlayan bir içeriğe sahiptir. İlginç bir şekilde AKP’nin siyasal tarihi anlamında değerlendirildiğinde, iç politika ve dış politikanın kuruluşları, ilerleyişleri ve son yıllarda geldiği nokta da ciddi bir “kader ortaklığı” taşır. Ancak AKP’nin millet anlayışının uluslararası alandaki yansımaları bakımından ayrı bir başlık olarak incelenmesi, bize verimli bir resim çizecektir. AKP’nin millet anlayışının pek çok unsuru, dış politikadaki anlayış tarafından şekillenmiş veya onu şekillendirmiştir. Günümüze kadar, 12 yıllık süreçte, AKP siyasetinin yaşadığı, yükselme ve gerileme siyasetinin benzer bir yansımasını dış politikada da görmekteyiz.

“Dış politika alanı, milliyetçi söyleme giren, ya da onun taşındığı alan değil, tam aksine kurulduğu alandır. Ve burada kurulan söylem, sadece diğer devletleri değil, aynı zamanda içeriği, bizi hedefler.”²⁴⁹ Bu toplumların tarihi boyunca geçerli olan bir süreçtir. Arslan dinlerin yayılma süreçlerinde de bir dış politika olduğu vurgusunu yapar: “Dün dış politika olarak kendi dinini ifade etme, şimdi ulusun çıkarını temsil ve ifade etmeye dönüşür.”²⁵⁰ Yani İslam’ın ilk bölümde de işlediğimiz kendi düşüncesini yaymaya yönelik düşünsel yapısı, bir anlamda dış politika olarak okunabilir. Bu, ulusların ortaya çıktığı dönemlerde uluslar üzerinden geliştirilmektedir. Dış politikada çoğu zaman “uluslararası politika” olarak kavramsallaştırılmaktadır.

AKP’nin ortaya çıktığı uluslararası bağlam ve sonrasında kendisini var etmeye çalıştığı dış politika anlayışı, partinin düşüncesinde temel belirleyicilerden biri olmuştur. Konumuz açısından milliyetçilik anlayışı, dış politikaya adım atacak bir partinin temel çıkış noktasıdır. Diğer yandan dış politikada izlediği anlayış, Alpkaya’nın da belirttiği gibi iç politikayı da hedeflemektedir. Bu açıdan AKP’nin iç ve dış politikası ile hedefleri ve yaşanan gelişmeler açısından önemli benzerlikler vardır. Bunun tipik bir örneği, iç politikadaki millet anlayışının Sünni kavrayışına koşut bir şekilde, Şii yönetimlerin olduğu Suriye, İran ve Irak ile girilen sorunlarda ortaya çıkmaktadır.

AKP millet anlayışının iç politikadaki kapsayıcılığına benzer bir şekilde dış politikada da sorunları çözücü, on yıllara yayılan sorunlara çözüm bulmak amacıyla yola çıktığını ileri sürecektir. AKP’nin dış politika açısından artık yeni bir dönemde

²⁴⁹ Alpkaya, Gökçen (2004); “Türk Dış Politikasında Milliyetçilik”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt: 4 Milliyetçilik**, İletişim Yayınları, s.157.

²⁵⁰ Arslan, s. 28.

olunduğu söylemini kullanacaktır. Buna göre yeni dönemde geçmişten kalan pek çok sorun ozulecektir. Bu süreçte Türkiye'nin “ok boyutlu bir dış politikanın alt yapısını kurmaya” çalıştığını savunan Dağı'ya göre, “bölgesel gelişmelerde inisiyatif almaktan da kaınılmamakta”dır.²⁵¹

AKP'nin dış politikasını da, millet anlayışıyla bağlantılı olarak i politikadaki gelişmeler gibi iki döneme ayırmak mümkündür. Uluslararası güçlerle uyum içinde, bölgede model ülke olma iddiasıyla, Osmanlı'nın mirasını da devralmak isteyerek başlayan bir dış politika, komşularıyla ciddi sorunlar yaşayan ve bölgede etkili bir dış politika aktoru olmaktan uzaklaşan bir çizgiye savrulmuştur. Burada yaşanan gelişmeler, tezimizin konusu olarak, millet anlayışının dış politikadaki yansımaları bağlamında önemli veriler sunmaktadır.

AKP'nin dış politikasının teorik erevesi, giriş kısmında da değindiğimiz gibi, büyük oranda Ahmet Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik* kitabında ayrıntılı bir şekilde anlatılan bağlamda belirlenmiştir. Bu kitap, AKP siyasetinin dış politikadaki duruşunu anlamamız açısından temel düşünsel kaynaktır. Davutoğlu, kitabının girişinde şu değerlendirmeyi yapacaktır: “Türk dış politikasının en önemli zaaflarından birisi stratejik ve taktik adımların tutarlı bir teorik ereve içinde terkip edilememiş olmasıdır.”²⁵² Davutoğlu'nun yeni dönemin dış politikasının manifestosu şeklindeki kitabı, yukarıda bahsedilen, “stratejik ve taktik adımlar” için kullanışlı bir teorik ereve sunma amaçlıdır:

Davutoğlu'nun... kitabı bir dış politika anlayışı ortaya koymanın ötesinde AKP'nin İşlami muhafazakâr milliyetçi ideolojisinin mantıksal örgüsü, dayanak noktaları ve bu milliyetçilik temelinde

²⁵¹ Dağı, Zeynep (2006); “Giriş”, Dağı, Zeynep (der), **Doğu'dan Batı'ya Dış Politika AK Partili Yıllar**, içinde, s. 9.

²⁵² Davutoğlu, s. 47.

izlenecek siyasetin olası yönelimleri hakkında önemli ipuçları veren doktriner bir metin olma özelliği taşımaktadır.²⁵³

Saraçoğlu'na göre, Davutoğlu'nun bu metninde geliştirilen dış politika anlayışı, “AKP'deki siyasal kadroların daha çok propaganda düzeyinde dile getirdikleri milliyetçi pozisyonu bir doktrin olarak içermektedir.”²⁵⁴ Dış politikadaki millet anlayışı da, yine işlevsel bir araç olarak tasarlanmıştır. Yapılan dinsel, mezhepsel, etnik seçimler, özellikle ilk dönemlerde uluslararası güçlerin bölge politikalarıyla uyumlu olacaktır.

Bu bölümde, millet anlayışının dış politikadaki yansımalarını, uluslararası hegemonya ile uyumlu bir “model ülke” olma arayışı, dış politikada daha etkili bir ülke olmak için aktif dış politika ve bu dış politika için tarihsel ve coğrafi referans olması bağlamında Neo-Osmanlılık üzerinden ele alacağız. Davutoğlu'nun temel çerçevesini çizdiği ve “stratejik derinlikli” bir millet ihtiyacı doğuran dış politika anlayışını, AKP'nin millet anlayışının dış politikadaki görünümünü anlamak bağlamında inceleyeceğiz.

A. ULUSLARARASI HEGEMONYA PROJELERİYLE UYUMLU MİLLİYETÇİLİK

Devletler, doğal olarak dış politikada ülke çıkarları lehine politika izlerler. Bu ülke çıkarları yönünde davranma, bu politikayı geliştiren partinin içerideki politik yönelimleriyle de şekillenir ve Türk dış politikasında olduğu gibi onun şekillenmesinde etkide bulunur. “Türk dış politikası, milliyetçi bir dış politikadır ve dış politikaya ilişkin söylem, milliyetçi ideolojiyi üretmektedir.”²⁵⁵ AKP

²⁵³ Saraçoğlu, a.g.e., s. 55.

²⁵⁴ Saraçoğlu, Cenk (2013); “AKP, Milliyetçilik ve Dış Politika: Bir Milliyetçilik Doktrini Olarak Stratejik Derinlik”, **Alternatif Politika**, Cilt. 5, Sayı. 1, ss. 52-68.

²⁵⁵ Alpkaya, s. 167.

dönemindeki değişiklik, bu dış politikaya, partinin yeni bakış açısıyla yeni bir yön verilmesidir. Yani, Türk dış politikası, AKP döneminde de milliyetçi bir dış politika olmayı sürdürecektir. Ancak AKP döneminde bu milliyetçilik anlayışı, aynı zamanda, uluslararası hegemonya projeleriyle daha uyumlu olmaya çalışan bir çizgiyle başlayacaktır.

1. Uluslararası Hegemonya ile Uyumlu “Model Ülke”

AKP'nin kuruluş süreci ve ilk dönemleri, içeride olduğu gibi dış politikada da bir meşruiyet arayışına denk gelir. AKP'yi kuranlar, 28 Şubat'ın kendilerinin de üzerine çöken etkisinden her alanda kurtulmak için, dış politikada uluslararası güçlerle uyum içinde çalışacakları mesajlarını vermişlerdir. Bu dönemlerde, AKP özellikle ABD ve AB ülkelerine ziyaretlerini yoğunlaştıracaktır. “Erdoğan'ın ABD ve AB ülkelerini ziyaret tercihi partinin İslamcı bir merkez–düzen- partisi kimliğini kazanmaya başladığının temel göstergelerinden biri olarak sunuluyordu.”²⁵⁶ Recep Tayyip Erdoğan, bu dış politikada ABD ve AB gibi güçlerle uyum içinde olmayı “bütünleşme” şeklinde değerlendirerek, şöyle söyleyecektir: “Bugünün dünyası ile bütünleşmeyen; demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti gibi kavramları geliştirmede ve içselleştirmede başarısız olan... ülkeler izolasyona sürüklenmektedir.”²⁵⁷ Dış politikada dünya ile bütünleşme, demokrasi konusunda yaşanacak gelişmeler ve izole bir ülke olmama isteği, AKP dönemine kadar izlenildiği düşünölen ve “ulusalcı” duyarlılıkları daha fazla taşıyan politikadan çıkılmak istendiğinin işaretidir. Türkiye, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında

²⁵⁶ Uzgel, İlhan (2010); “Dış Politikada AKP: Stratejik Ortaklık'tan Stratejik Modele”, Uzgel ve Duru (der), **AKP Kitabı/Bir Dönüşümün Bilançosu**, içinde, Phoenix Yayınevi, Ankara, s. 357.

²⁵⁷ Erdoğan, Recep Tayyip (2006); “Conservative Democracy and the Globalization of Freedom”, Yavuz, Hakan (ed.), **The Emergence of a New Turkey: Democracy and AK Party**, The University of Utah Press, içinde, Ek 1, s. 337.

izlediği siyasetle, zaten Batı bloku içinde yer almış, NATO'ya üye olmuş ve yarım yüzyılı aşan bir süredir de AB'ye girme çabası içindedir. Ama yine de AKP'nin izleyeceği siyaset açısından bu yeterli görülmemektedir.

AKP'yle birlikte İslam tarihinde bir ilkin meydana geldiğini belirten Graham Fuller, bu partinin Türkiye'nin modernleşme çabası ile “İslam unsurlarını birbiriyle uyumlulaştırmaya” çalıştığını vurgulayacaktır. Bu iç gelişmeyi Türkiye'nin yeni aktif olmak isteyen uluslararası pozisyonuyla ilişkilendirir: “Doğu ile Batı arasında daha genişletilmiş bir uluslararası rol oynamaya hazırlandığı kadar, aynı zamanda geleneksel ve modern değerler arasında bir yerel sentez yaratmayı arzulamaktadır.”²⁵⁸

AKP dış politikada da siyasal meşruiyet arayışındayken, ABD gibi uluslararası güçler de özellikle 11 Eylül'deki radikal İslamcı saldırıdan sonra, İslamcı ülkelerdeki radikalleşmeyi önleyecek iktidarlar konusunda bir arayış içine gireceklerdir. Diğer yandan uluslararası sermaye güçleri açısından da, radikal İslamcı hareketlerin etkin olduğu, rahat bir Pazar olarak işleyemeyen Ortadoğu bölgesinin daha “sakin” bir bölge olması ekonomik çıkarlar açısından büyük önem taşımaktadır. Bağcı ve Sinkaya'ya göre, bu dönemde:

Ortadoğu'da genellikle statükocu olan Amerikan politikaları yerini liberal demokrasinin, serbest Pazar ekonomisinin yerleşmesinin ve eğitim sisteminin reforme edilmesinin güçlü şekilde desteklenmesini –zira bu alanlardaki zayıflıkların uluslararası terörizme yol açtığı düşünülüyor- öngören politikalara bırakmaya başladı.²⁵⁹

²⁵⁸ Fuller, Graham E. (2008); **Yükselen Bölgesel Aktör/Yeni Türkiye Cumhuriyeti**, Çev: Mustafa Acar, Timaş Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, s. 30.

²⁵⁹ Bağcı ve Sinkaya (2006); “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye: Ak Parti'nin Perspektifi”, Dağı, Zeynep (der.), **Doğudan Batıya Dış Politika/Ak Partili Yıllar**, içinde, s. 98.

Parti'nin Seçim Beyannamesi'nde Türkiye'nin küresel projelerle uyum içinde olması, AKP'nin dış politika vizyonu olarak kavranır:

AK Parti'nin dış politika vizyonu, Türkiye'nin tarihi birikiminin, jeopolitik konumunun ve küreselleşen dünyanın yeni dinamiklerinin gerçekçi bir şekilde kavranmasına dayanmaktadır. Küreselleşmeyi bir fırsata çeviren partimiz, milli ve evrensel değerler arasında bir denge kurmuş ve Türkiye'yi 21. yüzyılın diğer ülkelerinden biri haline getirme yolunda bir paradigma değişikliğine gitmiştir.²⁶⁰

Davutoğlu, kitabında bunu destekleyen ifadelerle yer verirken, Özal döneminde bu yönde bir eğilimin başladığını vurgulayacaktır. Ona göre,

Özal bir taraftan içeride 2. Cumhuriyet söylemi ile soğuk savaş sonrası dönemin artırdığı mikro milliyetçi atmosferin etkisini dengelemeye çalışırken, diğer taraftan da yeni Avrupa sistemine entegrasyonu ve yükselen Amerikan gücüne uyumu esas alan bir tavır geliştirmeye gayret etti.²⁶¹

AKP'nin iç politikada kendisine bir "geçmiş" ararken başvurduğu ANAP dönemi, dış politika açısından da işlevsel görülecektir. Özal dönemi büyük oranda ekonomiye bağlı pragmatist politikaların öne çıktığı bir dönemdir. Bu anlamda Davutoğlu'nun kendi siyasetleri açısından olumlu bir tarihsel gönderme yapması, aradaki tarihsel sürekliliği anlamak açısından manidardır. Davutoğlu, dış politika stratejisinin bir sonucu olarak İslam dünyasıyla kurulacak yeni ilişkilerde Türkiye'nin ekonomik çıkarlarına bu bağlamda vurgu yapar:

İslam dünyası ile olan ilişkiler uluslararası ekonomi politik etkinlik açısından da büyük bir önem taşımaktadır. Bu dünyada yoğunlaşan doğal kaynaklar, hızla artan Pazar kapasitesi, ulaşım ve ticaret imkanları uluslararası ekonomi politik güç kaymaları için önemli

²⁶⁰ Ak Parti (2011); **Hedef 2023: 12 Haziran 2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi**, s. 148.

²⁶¹ Davutoğlu, s. 85-86.

bir faktör teşkil etmektedir.²⁶²

Küreselleşme süreci 2000'lerin başında yoğun eleştiriler olsa da, AKP, pek çok konuda olduğu gibi, uluslararası güçlerle uyum içinde bu süreci “fırsata çevirme” iddiasında olacaktır. Parti, bu ilk dönemlerinde, bölge ve dünya politikasında dışa açık bir gelişim göstermesi gerektiğini düşünerek hareket edecektir. Bu süreçte AKP ve uluslararası güçler arasındaki bu yakınlık, Türkiye'nin Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi'nde aktif rol almasını getirecektir. Bu proje kamuoyunda kısaca Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) olarak tanınacaktır. Başbakan, Diyarbakır'da yaptığı bir konuşmada, Türkiye'nin bu projenin eş başkanı olduğunu söyleyecektir. Uzgel'e göre:

BOP temelde yeni muhafazakarların geniş bir Ortadoğu bölgesinde yükselişte olan radikal İslam'ın önünü kesmek için uygulamaya koyduğu bir projeydi. Pilot uygulaması Türkiye'deki Milli Görüş Hareketi'nin ılımlılaştırılması olarak AKP'de gerçekleşen bu model Ortadoğu bölgesi için bir örnek teşkil edecektir.”

AKP, özellikle ilk dönemlerinde uluslararası sermayenin gözünde bölgeye açılma yollarından biri olarak, bir model ülke olarak görüldü. AKP kanalıyla, ılımlı İslam'ın etkisiyle uluslararası güçler bu geniş coğrafyayı daha rahat bir şekilde kullanabileceklerdi. Bu model ülke olma payesi, AKP tarafından da memnuniyetle sahiplenildi. “Model ülke” AKP'nin millet anlayışıyla da gayet uyum içindedir. AKP Programı bu konu, partinin istikara söylemiyle de birlikte ele alınarak şu şekilde açıklanır: “Türkiye, demokrasisi, ekonomisi ve insan haklarına saygılı tutumuyla bulunduğu bölgede bir istikrar unsurudur. Bu nitelikleriyle, çevresindeki kriz

²⁶² A.g.e., s. 263.

bölgelerinde daha fazla inisiyatif alacak ve krizlerin çözümüne daha somut katkı sağlamaya çalışacak.”²⁶³

Bu model ülke, aynı zamanda, bölgede lider ülke olma iddiasındadır. AKP'nin aşağıda da izleyeceğimiz, “aktif” dış politikası ve “millet anlayışının içeride sağlayacağı bütünleşme, dış politikada model ülke ile taçlandırılacaktır. 2011 Seçim Beyannamesi de bu model, lider ülke durumuna dikkat çeker: “AK Parti'nin dış politika vizyonu, Türkiye'yi, Cumhuriyetimizin yüzüncü yılında hak ettiği noktaya çıkaracak ve dünyanın lider ülkelerinden biri haline getirecektir.”²⁶⁴

Model ülke olma iddiasının içeride taşıyacağı, kutsallıklara ve tarihselliklere yapılan gönderme ve diğer yandan, bölgede model ülke olmanın gerektirdiği uluslararası söylemler, iç politikayı “İslami muhafazakâr milliyetçi ideolojinin içerisindeki ‘güçlü millet’ kurgusunun bir parçası haline getirir.” Diğer yandan bu “güçlü” millet, özellikle Müslüman nüfusun yoğun bir şekilde yaşadığı bölgede model ülke olma iddiasındadır. Böyle olunca da, aynı zamanda Türkiye, “devraldığı medeniyetin sağladığı potansiyel güçle büyük milletler arasında İslam medeniyetinin doğal lideri olma konumuna erişmiş ‘aktif’ bir ülke olmaktadır ya da olmalıdır.”²⁶⁵

ABD ve Türkiye arasındaki ilişkilerin boyutu yıllardır stratejik ortaklık olarak adlandırılır. AKP döneminde stratejik ortaklığın yeni boyutu model ülke ile birlikte şekillenecektir. Bu yeni boyut model ortaklık şeklinde AKP'nin temel belgelerinde de yerini bulacaktır. 2011 Seçim Beyannamesi bunu açık bir şekilde ortaya koyar: “Türkiye-ABD arasında var olan uzun yıllara yayılan stratejik ortaklık ilişkisi ABD

²⁶³ Ak Parti, **Ak Parti Programı**, s. 674.

²⁶⁴ Ak Parti, **Hedef 2023: 12 Haziran 2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi**, s. 151.

²⁶⁵ Saraçoğlu, **Alternatif Politika**, s. 61.

Başkanı Barack Obama'nın ifadesiyle model ortaklık olarak yeni bir boyut kazanmış bulunmaktadır.”²⁶⁶

AKP döneminde dış politika konusunda temel değişimlere gidildiğini belirttik. Bir yandan Türkiye Cumhuriyeti devletinin süreklilik kazanan dış politikası yeni bir gelişme aşamasına getirilmeye çalışılırken, AKP'nin içerideki toplumsal inşasının dış politikadaki yansımaları da olmaktadır. Dış politikada başvurulan İslami referansların önemli bir hakimiyet kazanması, “AKP'nin İslami muhafazakar milliyetçiliğinin resmi ideoloji haline dönüşmekte olduğunu göstermesi açısından da önemlidir”²⁶⁷

AKP içerideki Sünni İslamcı seçimini dışarıda da bir faktör olarak belirleyecektir. İran, Suriye ve Irak'taki Şii rejimlere karşı Sünni kesimleri destekleyecektir. ABD'nin İran ve Suriye konusundaki politikaları ile uyum içinde bir politikadır bu. Yine Türkiye'nin hedeflediği ekonomik hedefler için de işlevlidir. Diğer yandan bu yeni politika, artık merkezin politikası olmuştur: “Bugün Türkiye'deki iktidar bloğunun dış politika hakkında ‘konuşurken’ İslami muhafazakar milliyetçiliğin söylemsel kalıplarına başvurması AKP'nin milliyetçi anlayışının devletleştiği bir uğrağı işaret etmektedir.”²⁶⁸

Bir genel hareket olarak Türk Sağ ve onun devamında siyasal İslam, bazı durumlardaki karşıt açıklamalarına rağmen, küreselleşme süreçlerinin karşısında bir cephe oluşturmamış, aksine onu destekleyen uygulamalar çoğunlukla sağ muhafazakar iktidarların daha güçlü olduğu zamanlar olmuştur. Demokrat Parti döneminde NATO ile girilen ilişkiler, Kore'ye asker gönderilmesi, Özal döneminde

²⁶⁶ Ak Parti, **Hedef 2023: 12 Haziran 2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi**, s. 152.

²⁶⁷ Saraçoğlu, a.g.e., s. 56.

²⁶⁸ A.g.e., s. 59.

uygulanan neo-liberal politikalar ve AKP'nin kuruluşundan başlayarak uluslararası projelerin bir parçası olması bunun göstergeleridir. Yani, Türkiye'nin uluslararası kapitalist sistemle buluşma dönemleri çoğunlukla, Sağcı iktidarlar dönemindedir. Gülalp'e göre:

Türkiye'de siyasal İslam küreselleşmeye karşı çıkışın değil, küresel düzene uyum göstermenin ve onun içinde daha avantajlı bir konuma ulaşmanın bir aracı, bunu sağlamaya yardımcı olabilecek bir dayanışma ağının kurulması çabası olarak belirmektedir.²⁶⁹

Uluslararası hegemonya ile uyumlu bir dış politikaya sahip AKP, bunun için bölgede bir barış unsuru olduğunu iddia edecektir. Bu anlamda aşağıda işleyeceğimiz komşularla sıfır sorun söylemi, kullanışlı bir araç olarak seçilmiştir.

2. Komşularla Sıfır Sorun

AKP'nin dış politikasında “Komşularla Sıfır Sorun” söylemi büyük önem taşır. Bu dış politika argümanı, Türkiye'nin bölgede sorun çözücü lider ülke argümanı için ihtiyaç duyulan bir argümandır. Bu söylem, AKP'nin iç politikadaki normalleşme söylemiyle de bağlantılıdır. Normalleşme iddiası, ve AKP'nin Hedef 2023 Seçim Beyannamesi'ne şu şekilde yansımıştır:

Biz iç politikada olduğu gibi dış politikada da bir normalleşme sürecini hayata geçiriyoruz. Kendi tarihimizle ve coğrafyamızla barışıyoruz. Zengin tarihimize ve jeo-stratejik konumumuza dayanarak inşa ettiğimiz dış politikamız, hem Türkiye'nin hem de komşularının ve bölgesinin güçlenmesini sağlamaktadır.²⁷⁰

İnat ve Duran'a göre, bölgede Türkiye'ye hareket olanağı sağlayacağı düşünülen “komşularla sıfır problem” politikasının merkez ülke niteliğine sahip bir küresel güç olma yolunda önemli bir adım olarak görülmesi de AKP dış politikasının

²⁶⁹ Gülalp, (2003); s. 12.

²⁷⁰ Ak Parti (2011); Hedef 2023 Seçim Beyannamesi

Realist gelenekten uzak barışçıl niteliğine işaret etmektedir.”²⁷¹ Burada, bölgede aktif bir rol oynayacak olan AKP’nin komşularıyla artık bazı kronikleşmiş ve çözülmez gibi görünen sorunları çözme iddiası vardır. Bu da Ahmet Davutoğlu tarafından geliştirilen bir söylemdir. Uzgel’e göre “Komşularla sıfır sorun söyleminin hem felsefi temeli zayıftı hem de Türkiye’nin tarihsel ve coğrafi bağlamı gözönüne alındığında gerçekçi değildi.”²⁷² Komşularla Sıfır Sorun söylemi, AKP’nin iç politikadaki “istikrar”, eski sorunların çözümü, Türkiye’nin kendisine ayakbağı olan sorunlardan kurtulup ülkenin gerçek sorunlarıyla ilgilenilmesi ve ülkede model alınacak bir aktif ülke olması söylemlerinin bir parçasıdır. “Eski Türkiye” ile bir hesaplaşma iddiasının en önemli yönü, “Kemalizmle dış politika üzerinden girişilen bir hesaplaşma”²⁷³ olmasıydı. Adalet ve Kalkınma Partisi, dış politikada miras aldığı sorunları çözeceği iddiasında bulunmuştur. 2013 yılı sonunda dış politikadaki duruma bakıldığında, bunun pek de gerçekleşmemiş olduğu görülmektedir. En uzun sınır komşusu olan Suriye ile belki de on yıllar sürecekle yeni bir sorun yaratılmıştır. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Suriye ile ilişkilerdeki durum üzerine gelen eleştirileri cevaplarırken, “Biz 'komşularla sıfır sorun' dedik, zalimlerle değil,”²⁷⁴ diyecektir. AKP’nin Suriye konusunda izlediği siyaset, Türk dış politikası açısından gelecekte de ciddi sorunlar taşıyacak bir içeriğe sahiptir. Türkiye, Suriye’ye yönelik dış politikasını, devlet başkanı Esad’ın devrilmesi ve ülkenin Kuzeyindeki Kürtlerin özerklik yönünde bir gelişme göstermemesi üzerine kurmuştur. Bunun için öncelikle Özgür Suriye Ordusu gibi muhaliflerin örgütlediği grupları destekleyen Türkiye,

²⁷¹ İnat ve Duran, s. 26-27.

²⁷² Uzgel, İlhan, “Komşularla Sıfır Sorunun Çöküşü”, **Radikal**, 01.07.2012, http://www.radikal.com.tr/radikal2/sifir_sorunun_cokusu-1092971 (Erişim tarihi: 01.11.2013.)

²⁷³ Uzgel, a.g.m.

²⁷⁴ <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2013/11/29/komsularla-sifir-sorun-dedik-zalimlerle-degil> (Erişim Tarihi: 30.11.2013).

Kürtlerin atacağı adımları engellemek için, kendisi için de sonraki yıllarda tehlike oluşturabilecek, El Kaide yanlısı grupları desteklemiştir. Davutoğlu ve hükümet yetkilileri bu grupların desteklendiği yönündeki iddiasları reddetse de, bu durum özellikle saygın uluslararası medya organlarına da yansımıştır. Bu konuda Suriye Türkiye'yi BM'ye şikayet etmiş, Türkiye'nin hakkında "teröre destek verdiği gerekçesiyle soruşturma açılmasını" istemiştir.²⁷⁵ Suriye konusundaki bu siyaset Kürt sorununa bakış, Sünni kavrayış ve uluslararası güçlerle uyumlu olma konusunda millet anlayışının izlerini taşır. Türkiye'de Kürt sorununun çözümündeki özerklik yanlısı çözümlere kapalı olan millet anlayışı, komşu bir ülkedeki Kürtlerin kazanabileceği özerklik konusunda da duyarlı olup, bunu engellemek için, uluslararası alanda kendisine ciddi sorunlar çıkaracak eğilimler içine girebilmektedir. Suriye ile olduğu kadar sorunlu olmasa da Irak Merkezi Hükümeti ve İran ile de ilişkiler, sıfır sorun düzeyinden çok uzaktadır. Ermenistan ile çözüleceği iddia edilen sorunlar, özellikle 1915 olaylarının 100. Yıldönümü olarak 2015 yaklaştıkça çok daha fazla derinleşmektedir. Diğer yandan Türkiye, fiili komşusu olmayan ama bölge politikaları açısından yakın ilişkide bulunduğu pek çok ülke ile, o ülkelerin iç politikalarındaki tercihlere bağlı olarak ilişkilerini bozmuştur.

Uzgel'e göre komşularla sıfır sorun politikasından bugüne, Ortadoğu'da dengelerin değişmesiyle birlikte, "Türkiye Sünni-Şii, ABD-Rusya çekişmesinde bir cephe ülkesine dönüştü."²⁷⁶

Komşularla sıfır sorun politikası, tezimizin konusu olan millet anlayışının temel iddiaları bağlamında incelendiğinde de pek çok çelişki barındırmaktadır. AKP,

²⁷⁵ http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/11/131117_suriye_turkiye.shtml (Erişim Tarihi: 12.12.2013).

²⁷⁶ Uzgel, a.g.m.

bir yandan Osmanlı mirası üzerinden bölgede kronikleşmiş sorunlarını çözmek ve daha güçlü bir dış politika için bu söylemi üretirken, kullandığı araçlar bunu imkansızlaştırmaktadır. AKP'nin millet anlayışının Sünni-İslamcı bir içeriğe sahip olması, Şii ve Alevi yönetimlerin bulunduğu Irak, İran ve Suriye ile ilişkileri çoğunlukla, tümüyle bitme ya da çok sorunlu olma durumuna getirmiştir. Türkiye'nin pragmatist siyaseti Şii etkisini çok önemsemeyecek olsa da, millet anlayışından kaynaklı geliştirilmeye çalışılan Sünni güçleri destekleme politikası, Suriye'de rejimin hala çökmemesi, Irak'ta Şii hükümetin devamı ve İran'ın da uluslararası güçlerle içine girdiği barış arayışlarının duvarlarına çarpmıştır.

Komşularla sıfır sorun söylemini destekleyecek araçlar olarak AKP'nin istikrar ve normalleşme vurgusu, iç politikadaki kadar dış politikadaki söylemlerine de damga vuracaktır. Burada bir yandan istikrar ve bölgede güçlü devlet vurgusu yapılırken, diğer yandan bunlar için gidilen yer yeni millet anlayışının unsurları olmaktadır:

Biz iç politikada olduğu gibi dış politikada da bir normalleşme sürecini hayata geçiriyoruz. Kendi tarihimizle ve coğrafyamızla barışıyoruz. Daha önce büyük bir yük ve bir sorun telakki edilen tarihimizi ve coğrafyamızı, artık stratejik bir değer olarak görüyoruz. Zengin tarihimize ve jeostratejik konumumuza dayanarak inşa ettiğimiz dış politikamı, hem Türkiye'nin hem de komşularının ve bölgesinin güçlenmesini sağlamaktadır.²⁷⁷

Diğer yandan Türkiye'nin millet anlayışının dinsel temelleri, Hıristiyan komşularla ilişkilerin de belli bir düzeyde kalmasına neden olmaktadır. Elbette bu komşularla din üzerinden bir ilişki geliştirilmemktedir ama İslami vurgu, Yunanistan, Bulgaristan gibi ülkelerle ilişkilerin belli bir düzeyde kalmasına neden

²⁷⁷ Ak Parti (2011); **Hedef 2023: 12 Haziran 2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi**, s. 148.

olmaktadır. Diğer yandan Türkiye'nin en büyük "komşu"larından birkaçı da bir uluslararası örgüt olarak Avrupa Birliği ve doğrudan sınır komşusu olmadığı halde, bölgedeki dengeler açısından bir "komşu" ilişkisi yürüttüğü Mısır ve İsrail gibi ülkelerdir. Avrupa Birliği konusunda AKP döneminde çok belirgin adımlar atılmış ve gelişmeler sağlanmıştır. Ama diğer yandan kanımca, AKP dönemi, AB'ye girilmesi umutlarının tümüyle tükendiği bir dönemdir. Bu konuda, AKP'nin millet anlayışının İslam ekseninde olması ve bunun üzerinden bir dış politika geliştirilmesinin önemli olduğunu düşünüyoruz. Bu durum öylesi bir noktaya varmıştır ki, AB ile müzakereleri sürdürdüğü düşünülen bir ülke olarak Türkiye'nin başbakanı, Rusya Devlet Başkanı Putin ile yaptığı görüşmede, basından gelen AB'ye ilişkin sorular karşısında, Putin'e "Bizi Şangay'a alın da şu AB'den kurtulalım"²⁷⁸ diyecektir.

Türkiye'nin etkili siyaset geliştirmeye çalıştığı bölgedeki siyasette önemli bir etkiye sahip Mısır ile olan ilişkileri, ülkenin iç çatışmalarında, siyaseten kendi fikriyatına yakın bir grubu desteklemesi ve o grubun da bir ordu müdahalesiyle iktidarı kaybetmesiyle durma noktasına gelmiştir. Son olarak Mısır, Türkiye'nin elçisini "istenmeyen adam" ilan etmiştir.

İsrail ile ilişkiler de yine millet anlayışının genişletmeye çalışırken darlaştırdığı anlayış yüzünden bozulmuştur. Türkiye, Mavi Marmara yardım gemisi ve İsrail'in bölgedeki temel düşmanlarından biri olarak gördüğü Hamas konusundaki siyasetiyle İsrail ile olan ilişkilerini de bozmuştur.

Burada görebildiğimiz, Türkiye'nin dış siyasetinin bir parçası olarak "komşularla sıfır sorun" millet anlayışının hedefleri doğrultusunda hazırlanmıştır.

²⁷⁸<http://www.aksam.com.tr/siyaset/bizi-sangaya-alin-da-su-abden-kurtulalim/haber-263383>
(Erişim Tarihi: 30.11.2013).

Ancak gelinen noktada hemen hemen bütün komşularıyla sorun yaşayan bir “millet” haline gelmiştir. AKP’nin millet anlayışının iddialı söylemi, topluma ve AKP kadrolarına da ciddi roller yüklemektedir. Bu konuyu aşağıda inceleyeceğiz.

B. STRATEJİK DERİNLİKLİ MİLLET VE AKTİF DIŞ POLİTİKA

AKP’nin dış politika anlayışı bölgede daha aktif rol oynama üzerine kurulu bir dış politikadır. Türkiye’nin yıllardır söylenegelen jeopolitik konumunu sahiplenen Davutoğlu’na göre bu yalnızca kendi başına ele alındığında etkili bir dış politika geliştirilmesini sağlayamamaktadır. Sovyetlerin yıkılışı sonrasında Türkiye jeopolitiğinin rolü yeniden yorumlanmalıdır. “Jeopolitik konum başlı başına bir değer değildir. Jeopolitik konum bu konuma uygun bir tarzda ortaya konan bir dış politika stratejisinin etkin aracı olması halinde değer kazanır.”²⁷⁹ Buna göre, jeopolitiğin Türk dış politika stratejisi içindeki yeri yeniden yorumlanmalı ve uluslararası çevre içinde yeni bir anlam kazandırılmalıdır:

Türkiye ancak ve ancak zengin tarihi birikimini, jeopolitik ve jeoekonomik imkanlarını etkin ve tutarlı bir iç siyasi yenilenme ile birleştirebildiği takdirde gelecek yüzyılda uluslararası konumunu güçlendirme ve kendi etki alanını oluşturma imkanına sahip olabilir.²⁸⁰

AKP’nin, başbakan’ın ifadeleri de özellikle sürekli bu yöndedir. Bölgesinde iddialı ve politikası belirlenen değil belirleyen olmak gibi bir söylem yoğun bir şekilde kullanılacaktır. Böylesi etkili bir dış politika için insan unsuru da buna göre şekillendirilmelidir:

²⁷⁹ Davutoğlu, s. 117.

²⁸⁰ A.g.e., s. 78-79

Sabit stratejik unsurlar olan coğrafya ve tarihi değiştirmek mümkün değildir; ancak kaliteli insan unsuru bu coğrafya ve tarihe yeni ve ufuk açıcı anlamlar kazandırabilir. Kalitesiz insan unsuru ise aynı tarih ve coğrafya unsurlarını ülkenin zaafı haline dönüştürür.²⁸¹

Davutoğlu burada hem millet olarak “kaliteli” olmaya vurgu yaparken, aynı zamanda bir kalifiye kitle yetiştirmekten de bahsetmektedir. Diğer yandan bu dış politikanın işleyişi açısından milletle güven ilişkisi kurulmalıdır. AKP daha önce de işlediğimiz gibi asıl olarak kendi kadrolarına güvenmektedir ama toplumdan da güven ilişkisi içinde bir beklenti vardır: AKP politikalarının desteklenmesi. Stratejik güç, “o gücü uygulayacak millete güven ile gerçek hüviyetini kazanır.”²⁸² Burada AKP’nin millet anlayışındaki sosyal mühendislik çabasının dış politika açısından kazandığı içeriği görmekteyiz. AKP iktidarı boyunca hem iç politikada hem dış politikada ihtiyaç duyduğu “kaliteli” insan unsuruna dair çalışmalar yaparken, kamuoyuna yönelik çalışmalarını da parti faaliyetlerinin bir parçası olarak yoğun bir şekilde ele alacaktır.

Davutoğlu, yeni dönemin yeni dış politikasını pek çok faktörü ele alarak şekillendirmek istemektedir. Bu genel olarak büyük bir söylem ve politika değişikliğini içerir. Türkiye dış politikası, AKP dönemine kadar, Kürt sorunu konusunda komşu ülkelere müdahaleye yönelik girişimler dışında daha “durağan” ya da bölgede saldırgan olmayan bir eğilim içermektedir. Davutoğlu ise Stratejik Derinlik metni ile çok daha kapsamlı bir değişiklik yapma arzusundadır.

AKP’nin millet anlayışı, aktif, bölgesinde güçlü bir millete ihtiyaç duyar. Bu milletin geçmişinden aldığı özellikler, tarihi ve bölgesel olanakları ve dönemsel durum bir aktif dış politikayı gerektirecektir. Bu aktif dış politika, Türkiye’nin sahip

²⁸¹ A.g.e., s. 35.

²⁸² A.g.e., s. 37.

olduğu tarihsel olanakları da anlamlı kılacaktır. Davutoğlu bu durumu şöyle açıklayacaktır:

Jeopolitik konum kademeli bir şekilde dünyaya açılmanın ve bölgesel etkinliği küresel etkinliğe dönüştürmenin bir aracı olarak görülmelidir. Sınırlara dayalı yerel etkinlikten kıtasal ve küresel etkinliğe yönelmenin öncelikli şartı jeopolitiğin uluslararası ekonomik, siyasi ve güvenlik ilişkilerinde dinamik bir çerçeve içinde kullanılmasına bağlıdır.²⁸³

Diğer yandan Ortadoğu’da Kürt meselesi bağlamında yaşanan tartışmalar, hükümetin Kürt nüfusuna bağlı olarak genişleme planları yaptığını ya da en azında bu konu da fikir yürüttüğünü ortaya koymaktadır. Başbakan bir konuşmasında, “Büyümezseniz küçülürsünüz” diyerek buna gönderme yapacaktır.

Bayram’a göre, AKP döneminde bir toplumsal barışma süreci gelişmiştir ve bu da dış politikaya yansiyacaktır: “...tarihimizle, kültürümüzle, medeniyetimizle barıştık. En azından inkarcı ve retçi değiliz. Sadece milletimizin var ettiğini değil, yaşadığımız coğrafyadaki mevcut insanlık mirası olan her esere kompleksiz bakıyor, onu da kendi malımız sayıyoruz.”²⁸⁴

Ak Parti 2011 Seçim Beyannamesi’nde aktif millet olma durumunu şu şekilde ele alır:

Türkiye, gerek jeostratejik konumu gerekse bölge ve dünya olaylarına bakışı itibarıyla çevresinde yaşanan hadiselerle ilgisiz kalamaz. Zira Türkiye artık olaylara seyirci kalan değil, yön veren bir ülkedir. Çevremizde bir barış ve istikrar ve işbirliği ortamının kurulması, hem ülkemizin hem de komşularımızın menfaatinedir. Bu bölgesel bakış açısı, aynı zamanda küresel sistem için de öngördüğümüz bir ilkedir.²⁸⁵

AKP’nin bu ilk dönemlerdeki “aktif” dış politika anlayışında başarılı olduğunu düşünen Dağı’ya göre, Türkiye bu süreçte Batı ve Doğu arasında yaşanan

²⁸³ A.g.e., s. 118.

²⁸⁴ Bayram, Cezmi (2013); **Türk Milliyetçiliği, Tarihi Seyri, Yeni Hedefleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s. 58.

²⁸⁵ Ak Parti, **Hedef 2023: 12 Haziran 2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi**, s. 148.

pek çok sorunda “uzlaştırıcı” ülke olmaktadır. Bu uzlaştırıcılıkta ve “AB’ye üyelik sürecinde ‘medeniyetler diyalogu’ söyleminin Türkiye’nin dış siyasetinin ana referansı olması dikkat çekicidir. Türkiye’nin Müslüman Doğu ile Batı arasındaki geçişken konumu iki uygarlık arasında uzlaşımın geliştirilmesinde inisiyatif almasını zorunlu kılmaktadır.”²⁸⁶

Davutoğlu’nun aktif milleti elbette Türk milletidir. Ahmet Davutoğlu, 2013 yılı Şubat ayı sonlarında Bursa’da yapılan bir parti içi eğitim toplantısında şu ifadeleri kullanacaktır:

Diğer devletler bize 'dış politikada maceraya atılmayın, aktif bir politika izlemeyin' diyorlar. Biz de diyoruz ki Türkiye, hep özne olur, hiçbir zaman nesneleştirilemez. Biz tarihin yazımında hep özne olduk, bu milleti kimse nesne haline getiremez. Şu anda Ortadoğu’da herhangi bir meseleye, hele hele Filistin, Türkiye olmadan karşı çıkabilir mi? Biz tarihimizin hakkını vermek durumundayız. Bu millet tarihte her zaman özneydi özne olmaya devam edecek.²⁸⁷

AKP dönemindeki dış politikayı “konstrüktivist” olarak değerlendiren, İnat ve Duran’a göre, bu kuramsal yaklaşımda, “sosyal yapılar ve aktörler arasında bir karşılıklı ilişki söz konusudur. Sosyal yapılar, sosyal bir kimlik vermek suretiyle aktörleri inşa ederken, aktörler de interaktif eylemleri ve günlük yaşamlarıyla bu yapıları yeniden üretebilmekte ve değiştirebilmektedirler.”²⁸⁸ Buna göre, AKP oluşturduğu sosyal kimlikle bir dış politika çizgisi belirlemektedir. AKP bunu yaparken, “Türk halkının çoğunluğu tarafından paylaşılan toplumsal normları

²⁸⁶ Dağı, 2006, s. 10.

²⁸⁷ Akın, Osman (2013); “Davutoğlu: Biz Tarih Yazımında Hep Özne Olduk”, <http://www.iha.com.tr/gundem/davutoglu-biz-tarihin-yaziminda-hep-ozne-olduk/265944> (Erişim Tarihi: 08.11.2013).

²⁸⁸ İnat ve Duran (2006); “AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama”, **Doğu’dan Batı’ya Dış Politika AK Partili Yıllar**, Dağı, Zeynep (der.) içinde, Ankara, s. 19.

kimliğinin ana unsuru yaparak seçim sandıklarında oya dönüştürmek konusunda oldukça başarılı bir politika izlemiştir.”²⁸⁹

Aktif dış politika, AKP'nin tüm iktidar dönemi boyunca etkili olan bir anlayıştır. Bunun ilk dönemlerdeki yansıması bir “barışçıl” eğilim olarak ortaya çıkarken, ikinci dönemde daha saldırgan, komşuların iç sorunlarına daha fazla müdahil olan bir hal almıştır. Bu da yine benzer şekilde uluslararası güçler tarafından meşruiyet kaybına yol açınca yeni arayışların kapısını aralayacaktır. AKP'nin Rusya ve Çin ile geliştirmeye çalıştığı ilişkiler bu bağlamda ele alınabilir. Diğer yandan tüm dış politika için çıkış noktası arandığında, AKP'nin millet anlayışının önemli bir unsuru olarak geçmişe gidilecektir. Aşağıda, bu gidişin düşünsel çerçevesi olarak Yeni-Osmanlılık eğilimi incelenecektir.

C. YENİ-OSMANLILIK

Osmanlı, AKP'nin millet anlayışının tarihsel uğrakları açısından tayin edici bir zaman ve mekan uğrağıdır. O yüzden Osmanlı'nın tarihsel ve coğrafi konumunu güncel siyaset açısından kullanma anlamında Yeni-Osmanlılık, millet anlayışı bağlamında önemli veriler sunar. Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve dış politikadaki durumu üzerine yapılan güzellmeler, Türk sağının topluma olan temel vaatleri için ona bir tarihsel kaynak sağlar. “Muhafazakar, dindar taşra, kendisini siyasal ve kültürel alandan dışlayan Cumhuriyet'in Batıcı-seçkinciliğine karşı, Osmanlı mirasına sahip çıkmayı, kendini onunla irtibatlandırmayı muhayyel bir seçkinlik statüsü olarak görmüştür.”²⁹⁰ Bu durum, pek çok sağ eğilimde olduğu gibi Cumhuriyetin ilk dönemlerine yapılan eleştirilerde göze çarpar.

²⁸⁹ A.g.e., s. 24.

²⁹⁰ Mert (2004); s.416.

Türk sağındaki bu eğilim, özellikle siyasal İslamcılarda belirgin bir hal alır. Siyasal İslamcı gelenek için “Osmanlının varisi olmak”, Bora’ya göre, “Türkiye’ye tarihen hatta hilafet tartışmasını hesaba katarsak hukuken bu misyonu yüklemektedir. Bu temelde Osmanlı nostaljisi modern ve milliyetçi bir emperyal veya irredantist tahayyüle dönüşür.”²⁹¹

Milliyetçi akımlar için geçmiş, her zaman kullanılan ve yararlanılan bir araçtır. Türkiye’de de siyasal İslamcılık açısından tercih edilen Osmanlı geçmişi, diğer yandan milliyetçi bir eğilimin gelişmesinin de kapılarını açmıştır. Bora’ya göre: “Osmanlı nostaljisi, İslamcılığı çoğu kez milliyetçi-muhafazakar ideolojinin kaynaklarına geri götürür, oradan da milliyetçiliğe rücu ettirir; daha çok ülkücülerin beslendiği bir hayal olan Müslüman Türkün cihan hakimiyeti mefkuresine kanalize eder.”²⁹²

Osmanlı, bu anlamda, siyasal İslamcılığın milliyetçi akımlarla olan yakınlığı bağlamında da önemli bir işlev görür. Aynı geçmişi bugün için kullanmaya çalışan akımlar, birbirlerine o derece yaklaşmaktadırlar. Türkiye’de “Müslüman milliyetçiliği” ile “İslamiyet olmadan düşünülemez olan Türk”, geçmişte buluşmaktadırlar. AKP, bu eğilimi güncel olarak taşımaktadır. AKP’nin geliştirdiği millet anlayışı açısından Osmanlı, “... dün büyük bir uygarlıktı ve bugünse insanlık için büyük bir uygarlık imkanıdır. Gerçekte Türk milliyetçiliği de Osmanlı gibi bir mirasın üzerine inşa edilmiştir.”²⁹³

Osmanlı işlevli bir mirastır. Saraçoğlu’na göre; “AKP milliyetçiliğinde ‘millet’ kavramının ‘ortak’ İslami kültürel öğeler ve Osmanlı geçmişini

²⁹¹ Bora (2009); s. 136.

²⁹² A.g.e., s. 137.

²⁹³ Süleyman, Huzeyfe (2008); **Statükodan Değişime Milliyetçilik Ufku**, Binyıl Yayınevi, Ankara., s. 74.

temelinde kurulduğunu, ‘Türklük’ ile özdeşleşen ‘ulus’ tasavvurunun resmi söylemdeki ağırlığının Osmanlı geçmişini karakterize eden Sünni İslam lehine çarpıcı bir şekilde azaldığını görüyoruz.”²⁹⁴

AKP iç politikaya yönelik düzenlemeler bağlamında bunu kullanırken, bu söylem dış politikada da önemli bir yer tutar. Osmanlı’nın bölgenin ve dünyanın önemli devletlerinden biri olması ve Müslüman topluluklar açısından önemi, AKP’nin inşa etmeye çalıştığı millet anlayışı ve bunun dış politikadaki uğrakları bağlamında önemli etkilere sahiptir. Uzgel’e göre:

Bazen Yeni-Osmanlılık, bazen de daha farklı kavramlarla tanımlanan bu politik dönüşümün bir ayağı Türkiye’nin dış politikada aktif olmasını öngörürken, bir diğer ayağı da Türkiye siyasetini bu dış politika kavramı üzerinden dönüştürmektir. Diğer bir deyişle, Yeni-Osmanlılık anlayışı Türkiye’nin iç ve dış politikasında kapsamlı bir dönüşümü, Kemalizmin, siyasetin, toplumun, kimliğin yeniden tanımlanmasını içermektedir.²⁹⁵

Osmanlı, sahip olduğu topraklar, güçlü olduğu dönemdeki etkisi ve iç toplumsal yapısı bakımından AKP’nin millet anlayışı için tarihten çağıracağı önemli bir referans olacaktır. Türkiye içinde laikliğin evrilmekte olduğunu iddia eden Fuller’e göre, “ülke yavaş yavaş kendi Osmanlı geçmişi ile birlikte kültürel ve dini gelenekleriyle de yeni ve daha rahat bir ilişki geliştirmektedir.”²⁹⁶ Bu durum Türkiye’nin bölgesinde daha rahat bir ilişki geliştireceği yönünde yorumlanacaktır. Ama AKP döneminde özellikle son yıllarda yaşanan gelişmeler, Osmanlı referansının böylesi kolay bir şekilde gelişmeye neden olmayacağını göstermektedir.

²⁹⁴ Saraçoğlu (2013); a.g.m.

²⁹⁵ Uzgel (2010); s. 359.

²⁹⁶ Fuller, s. 132.

AKP'nin millet anlayışı, yayılmaya meyilli bir özellik gösterir. Osmanlının Ortadoğu, Balkanlar, Avrupa ve Afrika'da sahip olduğu topraklar AKP'nin millet anlayışını geliştirmek istediği bölge açısından bir olumlu örnek sunmaktadır.

AKP, Osmanlı tarihini kendi siyasal anlayışını geliştirmek üzerinden okumaktadır. Osmanlı, İslam kardeşliği ve hoşgörüsü üzerinden huzur içinde yaşanan bir devlet olarak okunmaktadır. AKP'nin millet anlayışının unsuru olarak İslamcılık, Osmanlıdaki haliyle ele alınmaktadır. Ancak, Osmanlının tarihsel koşullar ve zorunluluklar dolayısıyla kısmen daha “federatif” olan yönetim şekli, AKP'nin millet anlayışında yer bulamamaktadır. Bunun yerine merkezin karar verdiği bir millet anlayışı içerisine toplum sokulmaya çalışılmaktadır. Başbakanın, Kürt meselesi konusunda söylediklerinde aktardığımız adem-i merkeziyetçilik anlayışı ve siyasal ve idari merkeziyetçiliğe verdiği önem bunun açık bir göstergesidir.

Saraçoğlu'na göre;

...ortak Osmanlı mazisi dış politika başta olmak üzere herhangi bir siyasi yönelimin doğrulugunun değişmez ölçütünü teşkil eder; bu mirasla uyumlu her siyaset toplumun özünü yansıttığı için doğal ve böylelikle de doğru, uyumsuz olanlar ise bu özün tarihsel gerekliliğiyle uyumsuz olduğu için yapay ve hatalıdır.²⁹⁷

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan sonra Cumhuriyetin yeni kadroları, bir düşman imgesi olarak çevredeki ülkelerden ziyade Osmanlı geçmişini belirlemiştir. Cumhuriyet dönemindeki reformlar ve devrimler de bu süreci aşmaya yönelik olarak ele alınmıştır. Türkiye'de İslamcı siyaset, merkez-çevre tartışmaları üzerinden, özellikle Tek-Parti döneminde “millet” ile “devlet” arasında sınırlar oluştuğunu iddia edecektir. Başbakan Tayyip Erdoğan da eleştiri konusu olarak, Tek-parti dönemine,

²⁹⁷ Saraçoğlu, a.g.m.

özellikle de İsmet İnönü'yü hedef alacaktır. AKP'nin millet algısı, Cumhuriyetin ilk döneminde CHP Tek-parti yönetimini kendisi ve millet için bir düşman imgesi olarak inşa etmeye çalışmıştır. Özellikle Tayyip Erdoğan, bu argümanı sürekli kullanmıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde yaratılan Osmanlı imgesi ve Türklerin Osmanlı öncesi tarihine yapılan olumlu vurguya benzer şekilde, AKP de Tek-parti dönemini bir düşman imgesi olarak yaratıp onun öncesindeki Osmanlı dönemine güzellemede bulunacaktır.

Taner Timur'a göre, "Osmanlı kimliğini ortaya koyabilmek için, önce bu uygarlığın İslami rengini kuvvetle vurgulamamız gerekiyor. Çünkü Türkler Müslüman olduktan sonra, kendilerini ve toplumsal düzenlerini tamamen İslami değerler çerçevesinde tanımlamışlar"²⁹⁸ Osmanlıya yapılan vurgu, bu devletin Müslüman Türklerin kurduğu en büyük devlet olarak görülmesinden kaynaklıdır.

Ahmet Davutoğlu, Osmanlı ile ilişki içinde milletin önemli bir unsuru olarak İslamın ve Türklüğün bu aktif dış politikadaki rolüne de dikkat çeker:

İslam kimliğinin ve kültürünün Avrasya derinliğinde güç kazanması sanıldığı gibi aksine Türkiye açısından bir tehdit değil, önemli bir stratejik imkan oluşturmaktadır. Bu bölgelerdeki Slav ve Rus etkisini kırarak en önemli unsur İslam kimliğinin sağladığı karşı kültürel direniş gücüdür. Avrasya derinliğindeki Türk unsurların Sovyet asimilasyonu karşısında kimliklerini muhafaza edebilmelerinde dini bilincin önemli bir rolü olmuştur. Bu bilincin zayıflaması bölgeyi tekrar Rus kültür etkisine açık bir hale getirecektir. Öte yandan bölgedeki Türk kökenli müslüman unsurların İslam dünyası içinde etkin bir hale gelmesi Türkiye'nin bu dünya içinde de gerek kurumsal gerek siyasi etkinliğinin artması anlamına gelecektir.²⁹⁹

Davutoğlu, AKP'nin millet anlayışının İslami vurgusundan hareketle, Türkiye'nin "tecrübe ve birikimini ideolojik saplantıdan uzaklaşan bir yöntem ile

²⁹⁸ Timur, Taner (2010); **Osmanlı Kimliği**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 5. Baskı, s. 79-80.

²⁹⁹ Davutoğlu, s. 250.

değerlendirerek İslam dünyasına yönelik bakış açısının ana unsurlarını yeniden belirlemek zorunda”³⁰⁰ olduğunu ifade eder. İslamın bu işlevselliği iç politikadaki ekonomik hedeflerde olduğu gibi, dış politikada da ekonomik hedeflere göre önemini artırmaktadır: “İslam dünyası ile olan ilişkiler uluslararası ekonomi politik etkinlik açısından da büyük bir önem taşımaktadır. Bu dünyada yoğunlaşan doğal kaynaklar, hızla artan Pazar kapasitesi, ulaşım ve ticaret imkanları uluslararası ekonomi politik güç kaynakları öneli bir faktör teşkil etmektedir.”³⁰¹

Davutoğlu, Stratejik Derinlik’te zaman ve mekan boyutunun Türk milletinin kökenleriyle ilgili önemini vurgulamak için şu ifadeleri kullanmıştır:

Kendi tarihimizden misal vermek gerekirse, Söğüt civarında göçer Türkmenlerin oluşturduğu küçük bir beylikten başlayarak zamanla antik yerel medeniyet havzalarının tümüne yayılan ve insanlık tarihinin en renkli, sinkretik ve karmaşık siyasi yapılarından biri haline dönüşen Osmanlı Devleti’ni kuran ana unsur da böylesi bir stratejik zihniyetin altyapısını dokuyan zaman ve mekan bilincidir... Geçmiş kuşatan kadim kavramı da, geleceği belirleyeceği iddiasını taşıyan Devlet-i Ebed Müddet kavramı da bu stratejik zihniyetin muhtevasını dokuyan bir tarih ve kimlik bilincini yansıtmaktadır.³⁰²

Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Türk Ocağı İstanbul Şubesi’nin 100. Yıl kutlamaları çerçevesinde gerçekleştirilen Büyük Türkiye’ye Doğru başlıklı sempozyumda yaptığı açılış konuşmasında şöyle demiştir: Dışişleri Bakanı olunca, bakanlık mensuplarına nerede bir Türk var, nerede bir Türk eseri var, ilgi alanınızdadır talimatını verdim.”³⁰³ Bayram’a göre, “böylece Türk ocaklarının başlangıçta ortaya koyduğu Türklerin yaşadığı her yerin faaliyet alanı olması ilkesi, artık devletin görev sahası haline gelmiştir.”³⁰⁴

³⁰⁰ Davutoğlu, s. 261.

³⁰¹ A.g.e., s. 263.

³⁰² A.g.e., s. 30

³⁰³ Bayram, s. 86.

³⁰⁴ A.g.e., s. 86.

AKP, ırka dayalı bir millet tasarımına sahip olmadığını iddia eder ama Türkçü eğilim her zaman ağır basar. Bu, yeni millet anlayışının işlevselliği açısından da böyledir. Örneğin seçim beyannamesinde yer alan şu ifade bunun çarpıcı bir örneğidir: “Ak Parti ata yurdumuz Orta Asya’da bulunan soydaş halklarla olan ilişkilerimizi bundan sonra da geliştirmeye devam edecek ve yeni işbirliği alanlarının oluşturulması için çalışacaktır.”³⁰⁵

Dış politikada Osmanlıya yapılan göndermeler, AKP’nin millet anlayışını anlamamız açısından önemli bir araçtır. Osmanlı devleti Müslüman Türklerin kurduğu en büyük ve etkili devlettir. Osmanlı kendi bölgesinde yayılmacı bir etkiye sahiptir. Pek çok millet ve topluluk Osmanlının egemenlik alanlarında yaşamıştır. Osmanlının halifelik kurumundan dolayı İslam ülkeleri arasındaki üstünlüğü, AKP’nin millet anlayışı bağlamında kurmak istediği “model ülke”, “lider ülke” politikalarından dolayı da önem taşır. Osmanlı dönemseller olarak, AKP açısından muhafazakar yaşam tarzını da temsil etmektedir. Osmanlı, AKP’nin millet anlayışının Cumhuriyetin seküler “ulus” anlayışıyla girdiği hesaplaşmada da başvuracağı bir olumlu örnektir. Osmanlı geçmişi bu anlamda, hem iç politika hem de dış politikadaki anlamlandırmasıyla, AKP’nin millet anlayışının temel bir unsurudur.

³⁰⁵ Ak Parti (2011); **Hedef 2023: 12 Haziran 2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi**, s. 156.

SONUÇ

Bu tezde, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin, millet anlayışı, tarihsel ve kavramsal gelişimi, iç ve dış politikadaki unsurları ve toplumsal yansıması bağlamında incelenmeye çalışıldı. Eğer bir benzetme yapacak olursak, AKP'nin, Türkiye'yi bir inşaat alanı olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Aslında bu sadece mecazi değil, gerçek anlamında da böyledir. AKP döneminde, bir yandan inşaat ve yapı sektörü önemli atılımlar yaparken, diğer yandan toplum da belirli toplumsal inşaların yapılacağı bir alan olarak görülmektedir. Burada her insan neredeyse bir tuğladır. Yapılmak istenen “muhteşem” inşaatın sonunda AKP'nin “millet”i ortaya çıkacaktır.

Türkiye'ye yönelik planlarını uzun erimli yapan Parti, bunun için kendisine toplumsal bir meşruiyet sağlamak üzere bir toplum anlayışı geliştirmektedir. Bu anlayış, yeni bir millet inşasıdır. Yukarıda da bahsedildiği üzere, bu anlayışın iki dönemi bulunmaktadır. Birinci dönemdeki herkesi kapsayan, merkezde yer almaya çalışan, hegemonik iddia, ikinci dönemde yerini, Türk sağının belli bir çizgisine

çekilen, kendisine Sünni Müslümanlığı referans alan ve muhafazakar bir hayat tarzını toplumda hakim kılmaya çalışan bir eğilime bırakmıştır.

Özellikle son dönemlerde ortaya çıkan otoriter eğilim, AKP'nin millet anlayışının hangi bağlamda ele alındığını ortaya koymaktadır. AKP ilk dönemlerdeki kapsayıcı merkez iddiasından, Sünni-Müslüman, Osmanlı referansına giden, muhafazakar, dış politikada daha “aktif” olma iddiasındaki bir millet anlayışı geliştirmektedir. Bu millet anlayışı, tezimizde de belirttiğimiz üzere, AKP'nin içeride ve dışarıdaki ekonomi-politik hedefleri açısından kullanışlı olmak üzere tasarlanmıştır. AKP, neo-liberal politikaların daha rahat uygulanması için, bu millet anlayışının tarihsel ve kutsal unsurlarını kullanacaktır.

Geldiğimizi aşamada, bu millet anlayışı ciddi çatışmalı bir dönemegirmiştir. AKP'nin iktidar ortağı olarak görülen ve muhafazakar yaşam tarzının toplumsal düzeyde daha etkin bir şekilde yerleştirilmesi bağlamında önemli bir ittifak gücü olan Fethullah Gülen Hareketi ile ilişkileri gerilimli ve hatta çatışmacı bir ilişki biçimine dönüşmüştür. Esasen iki yapı fikri anlamda ciddi bir karşıtlık taşımamaktadır. Ama iktidarın cazibesi ve her iki oluşumun da iktidarda en etkili güç olma arzuları, iki tarafı karşı karşıya getirmiştir. Bu çatışma hali, özellikle hükümetin Gülen Hareketi'ne yönelik bir tasfiyesi bağlamında sürmektedir. Gülen hareketi de özellikle AKP ve daha öncesinde kazandığı bürokratik etkinlik vasıtasıyla bu tasfiyeye belli bir dozda karşılık vermektedir.

AKP, bu dönemde millet anlayışının temel unsurlarından vazgeçmiş değildir. Gülen hareketinin toplumsal tabanı bu anlamda AKP'nin bu projesi için oldukça elzemdir. Ancak hareketin yönetici kesimi ile AKP arasındaki uzlaşmazlık büyük oranda çözümsüz görünümü vermektedir. Gülen hareketi de, muhafazakar siyasal

çizgi bağlamında AKP tabanıyla anlaşabilmekte ama yönetici kesimler ile anlaşmamaktadır.

Uluslararası güçlerin desteğiyle iktidar şansı bulan AKP, son dönemlerde bu şansını yitirmiş gibi görünmektedir. Özellikle Avrupa ve ABD basınında AKP siyasetine yönelik eleştiriler yoğun bir şekilde devam etmektedir. Örneğin son olarak dünya politikasında önemli bir etkiye sahip *Financial Times*'ta Leyla Boulton, Recep Tayyip Erdoğan'ı "Türkiye'yi iki ulusa bölen adam"³⁰⁶ olarak tanımlayacaktır.

2013 Mayıs ayı sonunda ortaya çıkan ve Haziran ayı boyunca devam eden Gezi Parkı olayları da,AKP'nin otoriterleşme eğilimi gösteren "millet" anlayışını, berrak bir şekilde görünür hale getirmiştir.³⁰⁷ Gezi Direnişi, bir parkın ortadan kaldırılıp alışveriş merkezi yapılmak istenmesi sonrasında ortaya çıkmıştır ve bu olayda AKP'nin aldığı tutum, millet anlayışının neye tekabül ettiğini çok belirgin bir şekilde göstermektedir. Gezi Parkı, AKP'li bir belediyenin bulunduğu şehirde, şehrin sakinlerinin fikri herhangi bir şekilde sorulmadan, bir yeşil alanın başka bir şeye dönüştürülmesinin planlandığı mekandır. Burada, AKP'nin millet anlayışının üstten belirleyici yönünü görüyoruz. AKP, yapısal ve toplumsal inşaat planlarını, toplumun görüşlerini de alma gereği duymadan uygulamak istemektedir. Göle'ye göre, "Gezi olayları sonrası AKP hükümetinin ortaya çıkan yüzünde, kamusal düzen, kamusal özgürlüklerin önüne geçti. Çünkü kamu düzeni adına giderek her türlü muhalefete ve

³⁰⁶ http://search.ft.com/search?ftsearchType=type_news&queryText=Leyla%20Boulton
(Erişim Tarihi: 01.11.2013).

³⁰⁷ Tezin yazılış sürecinin sonlarına doğru gelişen Gezi Direnişi'ne ilişkin bir değerlendirmenin, çalışmanın ana tezi bağlamında ve bazı öngörülerle birleştirilerek sonuç kısmında verilmesi tercih edilmiştir.

farklı yaşamlara karşı tahammülsüzlük, baskı ve şiddet kullanımını da içeren bir biçimde dışa vuruldu.”³⁰⁸

Gezi Parkı'nın yıkılması sonrasında yerine, alışveriş merkezi, rezidans, Topçu Kışlası ve cami yapılmak istenmektedir. Bu durum AKP'nin toplum ve millet anlayışının iki yönüne vurgu yapmaktadır: Bir yandan piyasanın istekleri sonucu İstanbul'un merkezindeki bir yeşil alan bir ticaret merkezine dönüştürülmeye çalışılırken, bu iktisadi projeye, Osmanlı-Türk tarihinden araçlar ve İslam dininin kutsal bir mekanı korunak yapılmak istenmektedir. Bu da AKP'nin millet anlayışının piyasa mekanizmalarına göre belirlenen ve aynı zamanda işlevselliği bağlamında belli dinsel ve milliyetçi araçları kullanmaya elverişli yapısını gösterir.

Gezi Direnişi sırasında hükümetin ve başbakanın, toplumdaki farklı tutumlara yönelik beyanları, AKP'nin millet anlayışının dışlayıcı niteliğini ortaya çıkarmıştır. Başbakan Gezi Direnişi'ne katılanları “çapulcu” olarak nitelemiş ve onları milletin dışında, millete karşı olarak göstermeye çalışmıştır. Başbakan bu dönemde yaptığı mitinglerde, “Müslümanlık”, “Türklük” üzerinden vurguları yoğun olarak kullanmıştır. Seçimlerde aldıkları oy oranı bağlamında AKP karşıtı eylemlere katılanları “milli irade”yi kabul etmedikleri yönünde eleştiren Başbakan, demokrasinin biricik gerçekleşme yolunun seçimler olduğunu iddia ederek, demokratik tepkilerin sadece sandıkta verilebileceği yönünde açıklamalar yapmıştır. Olaylar, “Kürt” sorunu ile birleştirilerek “terörize” bir kılıfa büründürülmeye çalışılmıştır. Diğer yandan Gezi Direnişi sırasında çıkan olaylara Kemalist taban da yoğun bir şekilde katılmış ve sonrasında ciddi bir ayrışma yaşandığı görülmüştür. Bu

³⁰⁸ Morin, Arzu Çakır (2013); “Ak Parti'nin Gücü Güçsüzlük Haline Geldi.” Nilüfer Göle Ropörtajı, **Hürriyet**, 25.11.2013.

durum yukarıda da değinilen, “Türkiye toplumunun iki ulusa” ayrılması iddiasında denk düşmektedir.

Yakın bir zamanda, Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından yapılan Gezi Direnişi üzerine “demografik” çalışma, tezimiz açısından ilginç bir noktaya işaret etmektedir. Gezi Direnişi, AKP’nin politikalarından rahatsızlık duyan pek çok kesimin katıldığı, “anti-otoriter” bir özgürlük hareketi olarak değerlendirilebilir. Belki de ülke çapında geniş bir etkiye sahip olmasının nedeni çok farklı siyasal kesimlerin katılımıdır. Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından yapılan çalışmada, olaylara katılanların % 78’inin Alevi olduğu yönünde bir haber basına yansdı.³⁰⁹ Cümle anlaşılıyor? Gezi Direnişi’nde çok farklı kesim, yaş ve toplumsal gruptan katılım, hükümeti en çok rahatsız eden durum oldu. Gezi Direnişi’nin belli bir inanç grubuna yüklenmesi diğer kesimlerin katılımını engellemeye yönelik ayrımcı bir tutumdur. Bu durum, Gezi Direnişi’nden sonraki dönemlerde Ankara’da Alevilerin yoğun bir şekilde yaşadığı Tuzluçayır mahallesinde yapılmaya çalışılan, Cami-Cemevi projesine karşı gösterilerin belli bir yoğunlukta sürdürülmesinde de göze çarpmaktadır.

Diğer yandan Gezi Direnişi sırasında tüm ülkeye yayılan olaylarda kolluk kuvvetlerinin tutumu çok sert olmuştur. Çıkan olaylarda, uçurumdan düşen bir polis komiseriyle birlikte 7 kişi hayatını kaybetmiş, 10 binin üzerinde insan yaralanmış, onlarca kişi ise gözünü kaybetmiştir.³¹⁰ Diğer yandan bu olaylarda görev alan polis memurlarına karşı soruşturmalarda ciddi bir yol alınmazken, Gezi Direnişi’ne katılan pek çok kişi gözaltına alınacak, tutuklanacak ya da çeşitli soruşturmalara

³⁰⁹ “Polisten Gezi Direnişi Analizi”, <http://www.bianet.org/bianet/bianet/151567-polisten-gezi-direnisi-analizi> (Erişim Tarihi: 01.12.2013).

³¹⁰ <http://www.baskahaber.org/2013/07/turkiye-insan-haklar-vakfndan-gezi.html> (Erişim Tarihi: 01.12.2013).

maruz kalacaktır. Bu durum, AKP'nin millet anlayışının ilk dönemlerdeki söylemin aksine, şiddeti de yanına alan bir otoriterlikle kurulmak istendiğini ortaya koymuştur.

Millet anlayışının gereği olarak model ülke, aktif ülke iddiasında bulunan AKP, olayları, faiz lobisi, Alman sermayesi gibi kavramlarla açıklamaya başlamıştır. Dışarıdan gelen tepkileri ise "Türkiye'nin büyümesini istemeyen güçlerin tepkileri" olarak okumuştur. Bu durum AKP'nin yeni dönemde inşa ettiği millet anlayışı için uluslararası tepkileri "mantıklı" bir şekilde değerlendiremediğini göstermektedir. Diğer yandan, ilk dönemlerinde uluslararası güçlerin bölgede İslam'ın radikalleşmesini önleyeceğini de düşünerek destekledikleri AKP'den desteklerini çeker gibi bir görüntü belirirken, bunu bir "değerli yalnızlık"³¹¹ olarak okuyan AKP, bölgesindeki başka gelişmelerle birlikte daha fazla içine çekilmektedir. İlk dönemlerdeki uluslararası topluma dair kaygıların yerini, bu tepkileri önemsememe aldığı anda, AKP, daha fazla içe kapanacak ve millet anlayışı da Türk milliyetçiliği ve İslamiyetin kutsallıklarının etkisine daha fazla girecektir.

AKP'nin millet anlayışı, Türkiye'de resmi ideolojinin her zaman ihtiyaç duyduğu milliyetçiliğe, Sünni-İslami argümanlar eklenerek yeni bir aşamaya geçilmesidir. Bu anlayış, İslamın belli bir yorumunu esas almaktadır. Diğer yandan AKP, neo-liberal ekonomi politikalarını yoğun bir şekilde uygulamaktadır. AKP döneminde bunun pek çok yansıması olmuştur. AKP'nin millet anlayışı, bu anlamda, otoriter-muhafazakar hayat tarzını piyasa ihtiyaçlarıyla dengelemeye dönük bir ideolojik yeniden yapılanma olarak ortaya çıkmaktadır.

³¹¹ "Değerli Yalnızlık" Başbakan'ın danışmanı İbrahim Kalın tarafından bir sosyal ağda bırakılan bir mesajla ortaya atılmıştır: "'Türkiye Ortadoğu'da yalnız kaldı' iddiası doğru değil ama eğer bu bir eleştiri ise o zaman söylemek gerekir. Bu, değerli bir yalnızlıktır." www.hurriyet.com.tr/planet/24553602.asp (Erişim Tarihi, 13.11.2013).

KAYNAKÇA

KİTAPLAR ve MAKALELER

Açıkel, Fethi (1996); “Kutsal Mazlumluğun’ Psikopatolojisi”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 70, ss. 153-198.

Açıkel, Fethi (2012); “Muhafazakar Sosyal Mühendisliğin Yükselişi: Yeni Türkiye’nin Eski Siyaseti”, **Birikim**, 276, ss. 14-20.

Açıkel, Fethi (2013); “Hegemonya’dan ‘Oximoron’a AKP’nin Eğreti Bonapartizm’inin Sonu”, **Birikim**, Sayı: 288, ss. 15-23.

Adorno, Theodor W. (2011); **Otoritaryen Kişilik Üstüne/Niteliksel İdeoloji İncelemeleri**, Çev: Doğan Şahiner, Say Yayınları, İstanbul.

Ahmad, Feroz (2009); **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, Çev: Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, 8. Baskı, İstanbul

AK PARTİ (2002); **AK PARTİ PROGRAMI**, Parti Yayını, Ankara.

AK PARTİ (2002); **AK PARTİ TÜZÜĞÜ**, Parti Yayını, Ankara.

AK PARTİ (2011); **Hedef 2023: 12 Haziran 2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi**, Ak Parti Yayını, Ankara.

AK PARTİ (2006); **Demokratikleşme ve Kalkınma Programı**, Ak Parti Yayını, Ankara.

AK PARTİ (2010); **Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi Belgesi**, Ak Parti Yayını, Ankara.

AK PARTİ (2011); **Ak Parti Seçim Beyannamesi, Her Şey Türkiye İçin**, Ak Parti Yayını, Ankara.

AK PARTİ (2003); **59. Hükümet Programı**, Ak Parti Yayını, Ankara.

- Akdoğan, Yalçın (2004); **Ak Parti ve Muhafazakar Demokrasi**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Aktay, Yasin (2004); “Sunuş”, Aktay Yasin (der), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık**, İstanbul, İletişim.
- Alpkaya, Gökçen T. (200x); “Türk Dış Politikasında Milliyetçilik”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, ss. 155-168, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Anderson, Benedict (2009); **Hayali Cemaatler/Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, Çev: İskender Savaşır, Metis Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- Arslan, Abdurrahman (1993); “Peygamber Ümmetinden Ulus’un Devletine” **Bilgi ve Hikmet**, Yaz, 1993, Sayı: 3, ss. 16-30.
- Arslan, Abdurrahman (2012); **Modern Dünyada Müslümanlar**, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.
- Arslan, Huzeyfe Süleyman (Ed.) (2008); **Statükodan Değişime Milliyetçilik Ufku**, Binyıl Yayınevi, Ankara.
- Ataay, Faruk (2008); **Neoliberalizm ve Muhafazakar Demokrasi/2000’li Yıllarda Türkiye’de Siyasal Değişimin Dinamikleri**, Deki Yayınları, Ankara.
- Ateş, Kazım (2011); **Yurttaşlığın Kıyısında Aleviler**, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Aydın, Mustafa (2004); “Bir Milli İslamcılık Serüveni: Mücadelecilik” **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık**, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 452-468.
- Barlas, Mehmet (2000); **Turgut Özal’ın Anıları**, Birey Yayınları, İstanbul.
- Başkaya, Fikret (2002); **Yediyüz/Osmanlı Beyliği’nden 28 Şubata: Bir Devlet Geleneğinin Anatomisi**, Ütopya Yayınevi, Ankara.

- Bayırbağ, Mustafa (2008); “Merkez Çevre’den Piyasa-İslam Sentezine: İkinci Neoliberal Program ve AKP”, **Doğudan Sayı 6**, ss. 21-25.
- Bayram, Cezmi (2013); **Türk Milliyetçiliği –Tarihi Seyri, Yeni Hedefleri-**, Ötüken Yayınları, Ankara.
- Bedirhanoglu, Pınar (2010); “Türkiye’de Neoliberal Otoriter Devletin AKP’li Yüzü”, Uzel, İlhan, ve Duru, Bülent (der), **AKP Kitabı/Bir Dönüşümün Bilançosu**, Phonenix Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, ss. 40-65.
- Besli, Hüseyin ve Özbay, Ömer (2010); **Bir Liderin Doğuşu/Recep Tayyip Erdoğan**, Meydan Yayıncılık, İstanbul.
- Bora, Tanıl (1997); “Türk Muhafazakarlığında Bazı Yol İzleri”, **Toplum ve Bilim, Sayı:74**, ss. 6-30.
- Bora, Tanıl (1998); “Milli Kimliğin Kuruluş Döneminde Resmi Metinlerde ‘Yunan Düşmanlığı’ Neden Eksikti, Nereye Gitmişti”, **Defter Dergisi Sayı: 32**, Metis Yayınları, İstanbul, ss. 35-42.
- Bora, Tanıl (2012); **Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslamcılık**, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul.
- Bora, Tanıl ve Can, Kemal (2007); **Devlet Ocak Dergah: 12 Eylül’den 1990’lara Ülkücü Hareket**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bora, Tanıl ve Can, Kemal (2011); **Devlet ve Kuzgun, 1990’lardan 2000’lere MHP**, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Boratav, Korkut (2005); 1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm, İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Boratav, Korkut (2012); **Türkiye İktisat Tarihi**, İmge Kitabevi Yayınları, 16. Baskı, Ankara.

- Bulaç, Ali (2012); **Modern Ulus Devlet**, Çıra Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Bulaç, Ali (2009); “İslamcılık Düşüncesi/Dün-Bugün-Yarın”, **Özgün Düşünce**,
Sayı:1, İslamcılık, İstanbul, ss. 11-25.
- Canetti, Elias (2010); **Kitle ve İktidar**, Çev: Gülşat Aygen, Ayrıntı Yayınları, 4.
Basım, İstanbul.
- Çağaptay, Soner (2006); **İslam, Secularism and Nationalism in Modern Turkey:**
Who Is A Turk, Routledge, Londra.
- Çakır, Ruşen (2004); “Milli Görüş Hareketi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**
Cilt 6: İslamcılık, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 544-574.
- Çakır, Ruşen (2012); **Ayet ve Slogan: Türkiye’de İslami Oluşumlar**, Metis
Yayınevi, İstanbul.
- Çakır, Ruşen ve Çalmuk, Fehmi (2001); **Recep Tayyip Erdoğan/Bir Dönüşüm**
Öyküsü, Metis Yayınları, İstanbul.
- Çalmuk, Fehmi (2004); “Necmettin Erbakan”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**
Cilt 6: İslamcılık, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 550-567.
- Çetinsaya, Gökhan (2004); “İslamcılıktaki Milliyetçilik”, **Modern Türkiye’de**
Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 420-451.
- Çetinsaya, Gökhan (1999); “Milliyetçilikteki İslam ya da İslamdaki Milliyetçilik: II.
Meşrutiyet’ten Bugüne Türk Siyasi Düşüncesinde İslam ve Milliyetçilik
İlişkisine Bir Bakış”, **Mürekkep Dergisi Sayı: 13**, Ankara, ss. 94-101.
- Çınar, Menderes (2007); **Siyasal Bir Sorun Olarak İslamcılık**, Dipnot Yayınevi,
Ankara.

- Çiğdem, Ahmet (2004); “İslamcılık ve Türkiye Üzerine Bazı Notlar”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık**, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 26-33.
- Çiğdem, Ahmet (Ed.) (2009); **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt: 5 Muhafazakarlık**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çiğdem, Ahmet (2009); **D’nin Halleri: Din, Darbe, Demokrasi**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Dağı, Zeynep (der) (2006); **Doğu’dan Batı’ya Dış Politika/AK Partili Yıllar**, Orion Yayınevi, Ankara.
- Davutoğlu, Ahmet (2012); **Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu**, Küre Yayınları, 81. Baskı, İstanbul.
- Dieckhoff, Alain ve Christophe Jaffrelot (Yay. Haz.) (2010); **Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek/Kuramlar ve Uygulamalar**, Çev: Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Doğan, Ali Ekber (2010); “AKP’li Hegemonya Projesi ve Neoliberalizmin Yeniden Dirilişi”, **Praksis Sayı 23**, Dipnot Yayınevi, Ankara, ss. 21-45
- Duru, Bülent ve Uzgel, İlhan (2010); **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Phoenix Yayınevi, 2. Baskı, Ankara.
- Ecevitoglu, Pınar ve Yalçinkaya, Ayhan (2013); **Aleviler Artık Burada Oturmuyor**, Dipnot Yayınevi, Ankara.
- Eliaçık, R. İhsan (Haz.) (2006); **Yaşayan Kur’an**, İnşa Yayınları, İstanbul.
- Ende/Steinbach (1984); **Der Islam in der Gegenwart/Entwicklung und Ausbreitung Staat, Politik und Recht Kultur und Religion**, Verlag C.H.Beck, München.

- Erbakan, Necmettin (1975); **Milli Görüş**, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Erbakan, Necmettin (1991); **Türkiye'nin Meseleleri ve Çözümleri/Program**, Parti Yayını, Ankara.
- Erbakan, Necmettin (Tarih belirtilmemiş); **Maarif, İç Barış, Herkese Refah, Anahtar ve Milli Görüş, Temel Görüş**, Dağarcık Neşriyat, Ankara.
- Erdoğan, Recep Tayyip (2003) “Önsöz”, **Muhafazakar Demokrasi**, Ak Parti Yayınları, Ankara, ss. 3-4.
- Fedayi, Cemal (2004); “AKP'nin Siyasal Kimliği Üzerine: Kimlik Arkadan Gelsin”, **Muhafazakar Düşünce, Sayı: 1**, Orient Yayınları, Ankara, ss. 149-163.
- Fuller, Graham E. (2008); **Yükselen Bölgesel Aktör/Yeni Türkiye Cumhuriyeti**, Çev: Mustafa Acar, Timaş Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Gellner, Ernest (2008); **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çev: Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, Hil Yayın, 2. Baskı, İstanbul.
- Gellner, Ernest (2012); **Milliyetçiliğe Bakmak**, Çev: Coşar, Özertürk, Soyarık, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Gülalp, Haldun (2003); **Kimlikler Siyaseti: Türkiye'de Siyasal İslamın Temelleri**, Metis Yayınevi, İstanbul.
- Halm, Heinz (2007); **Der Islam/Geschichte und Gegenwart**, Verlag C.H.Beck, 7. Baskı, München.
- Heine, Peter (2009); **Einführung in die Islamwissenschaft**, Akademie Verlag, Berlin.
- Heywood, Andrew (2007); **Siyaset**, Çev: Bekir Berat Özipek vd., Adres Yayınları, Ankara.

- Hobsbawm, Eric (2010); **1780’lerden Günümüze Milletler ve Milliyetçilik**, Çev: Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 4. Basım, İstanbul.
- İridağ, Osman (2003); “Sokakta Ülkücüler Koridorda Mücadeleciler”, **Aksiyon Dergisi Ocak 2003**.
- Jenkins, G. (2008) **Political Islam in Turkey: Running West, Heading East?**, *Palgrave*, New York.
- Kadioğlu, Ayşe (1999); **Cumhuriyet İradesi ve Demokrasi Muhakemesi**, Metis Yayınları, İstanbul.
- Kahraman, Hasan Bülent (2009); **AKP ve Türk Sağı**, Agora Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Kanra, Bora (2013); **Türkiye’de İslam, Demokrasi ve Diyalog**, Çev: Yetkin Başkavak, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kara, İsmail (2012); **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi, Metinler-Kişiler, Cilt: I-II**, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Karakas, Cemal (2007); **Türkei: Islam und Laizismus zwischen Staats-, Politik und Gesellschaftsinteressen**, HSFK, Frankfurt am Main.
- Keyman, F. (2010) “Modernization, Globalization and Democratization in Turkey: The AKP Experience and Its Limits”, **Constellations**, **17 (2)**, ss. 312-327.
- Kısakürek, Necip Fazıl (1976); **İdeolocya Örgüsü**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.
- Kökce, H. (2011); **Ak Parti ve Kürtler**, Okur Kitaplığı, İstanbul.
- Kurt, Ümit (2009); **AKP: Yeni Merkez Sağ mı?**, Dipnot Yayınevi, Ankara.
- Laçiner, Ömer (Ed.), (2009); **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt: 9 Dönemler ve Zihniyetler**, İletişim Yayınevi, İstanbul.

- Lewis, Bernard (2011); **İslamın Siyasal Söylemi**, Çev: Ünsal Oskay, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Linz, Juan J. (2008); **Totaliter ve Otoriter Rejimler**, Çev: Ergun Özbudun, Liberte Yayınları, Ankara.
- Lohlker, Rüdiger (2008); **İslam Eine Ideengeschichte**, Facultas Wuv Verlag, Wien.
- Mardin, Şerif (2009); **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, 19. Baskı, İstanbul.
- Mardin, Şerif (2010); **Türkiye’de Din ve Siyaset**, İletişim Yayınları, 15. Baskı, İstanbul.
- Mardin, Şerif (2011); **Türkiye, İslam ve Sekülerizm**, Çev: Elçin Gen, Murat Bozluolcay, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mendel, Gerard (2005); **Bir Otoriter Tarihi Süreklilikler ve Değişiklikler**, Çev: Işık Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mert, Nuray (2007); **Merkez Sağın Kısa Tarihi**, İstanbul: Selis.
- Mert, Nuray (2004); “Türkiye İslamcılığına Tarihsel Bir Bakış”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 6: İslamcılık**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mevdudi, Ebu’l-Ala (2004); **Açıklamalı Kuran-ı Kerim Meali**, İnkılab Yayınları, İstanbul.
- Özkırımlı, Umut (2009); **Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış**, Doğu Batı Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- Özkırımlı, Umut (der.) (2008); **21. Yüzyılda Milliyetçilik**, Çev: Yetkin Başkavak, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Rahman, Fazlur (2009); **İslam**, Çev: Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- Refah Partisi (1983); **Refah Partisi Tüzüğü**, Parti Yayını, Ankara.

- Roy, Olivier (2003); **Küreselleşen İslam**, Çev: Haldun Bayrı, Metis Kitap, İstanbul.
- Roy, Olivier (2005); **Siyasal İslamın İflası**, Çev: Cüneyt Akalın, Metis Kitap, İstanbul.
- Saraçoğlu, Cenk (2012); “İslami Muhafazakar Milliyetçiliğin Millet Tasarımı: AKP Döneminde Kürt Politikası”, **Praksis, Sayı: 26**, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Saraçoğlu, Cenk (2013); “AKP, Milliyetçilik ve Dış Politika: Bir Milliyetçilik Doktrini Olarak Stratejik Derinlik”, **Alternatif Politika, Cilt. 5, Sayı. 1**, ss. 52-68.
- Sarıbay, Ali Yaşar (2004); “Milli Nizam Partisi’nin Kuruluşu ve Programının İçeriği”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık**, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 576-590.
- Sennet, Richard (2005); **Otorite**, Çev: Kamil Durand, Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Seufer, Günter (2004); **Staat und Islam in der Türkei**, SWP-Studie, Berlin.
- Sevilgen, M. Gündüz (1980); **MSP’de Dört Yıl (1973-1977)**, Yüksel Matbaası, Ankara.
- Smith, Anthony D. (2007); **Milli Kimlik**, Çev: Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Sönmez, Erdem (2010); “Yeni-Osmanlılık: Özal Dönemi Organik Aydınlarının AKP’ye Bıaktıkları Miras”, Sümer ve Yaşlı (der.) içinde, **Hegemonyadan Diktatoryaya AKP ve Liberal Muhafazakar İttifak**, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara, ss. 357-384.
- Sönmez, Mustafa (2010); “Milli Görüş’ten Neoliberalizme ve Krize AKP’nin Ekonomi İcraatı: 2002-2009”, Sümer ve Yaşlı (der.) içinde, **Hegemonyadan**

- Diktatoryaya AKP ve Liberal Muhafazakar İttifak**, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Süleyman, Huzeyfe (Der.) (2008); **Statükodan Değişime Milliyetçilik Ufku**, Binyıl Yayınevi, Ankara.
- Sümer, Çağdaş ve Yaşlı Fatih (2010); **Hegemonyadan Diktatoryaya AKP ve Liberal-Muhafazakar İttifak**, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Şen, Serdar (2004); **AKP Milli Görüşçü Mü/Parti Programlarında Milli Görüş**, Nokta Kitap, İstanbul.
- Taşgetiren, Ahmet (20XX); “Yeniden Milli Mücadele’nin Milliyetçilik Anlayışı”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik**, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 614-617.
- Taşkın, Y. (2009) “Türkiye’de Sağcılık”, Laçiner, Ö. (der.) **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 9: Dönemler ve Zihniyetler**, İstanbul, İletişim.
- Taşkın, Yüksel (2013); **AKP Devri/Türkiye Siyaseti, İslamcılık, Arap Baharı**, Birikim Yayınları.
- Teazis, Christos (2010); **İkincilerin Cumhuriyeti/Adalet ve Kalkınma Partisi**, Mızrak Yayınları, İstanbul.
- Tığ, Abdurrahman, Baydaroğlu, İsak ve Pehlivan, Sakiye (ed) (2012); **Recep Tayyip Erdoğan Ne Diyor?**, Kim Ne Diyor Yayınları, İstanbul.
- Timur, Taner (2008); **Türk Devrimi ve Sonrası**, İmge Kitabevi Yayınları, 6. Baskı, Ankara.
- Timur, Taner (2010); **Osmanlı Kimliği**, İmge Kitabevi Yayınları, 5. Baskı, Ankara.
- Topçu, Nurettin (1978); **Milliyetçiliğimizin Esasları**, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Toprak, Binnaz (2009); **Türkiye’de Farklı Olmak**, Metis Yayınları, İstanbul.

- Tuğal, Cihan (2010); **Pasif Devrim: İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi**, Çev: Ferit Burak Aydar, Koç Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Turam, Berna (2011); **Türkiye’de İslam ve Devlet- Demokrasi, Etkileşim, Dönüşüm**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Türk, Bahadır (2012); “‘Bu diyar, tek mil sizin!’ R. Tayyip Erdoğan’ın Dünyası”, **Birikim, Sayı-283**, Birikim Yayınları, İstanbul, ss.41-57.
- Türk, Duygu (2004); “Adaletin ve Kalkınmanın Üçüncü Yolu”, **Praksis Sayı:12, Türkiye’de Siyasal Partiler**, Dipnot Yayınevi, Ankara, ss: 63-84.
- Türküne, Mümtaz (2011); **Siyasal İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu**, Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- Türküne, Mümtaz (2013); **Doğum ile Ölüm Arasında İslamcılık**, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Uysal, Ayşen (der.) (2009); **Siyasal İslam ve Liberalizm/Endonezya, İran, Mısır, Tunus Türkiye**, Yakın Kitabevi, İzmir.
- Uzgel, İlhan (2010); “AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü”, Uzgel İ., ve B. Duru (der.), **AKP Kitabı/ Bir Dönüşümün Bilançosu**, Phonenix Yayınevi, Ankara, ss. 11-39.
- Uzgel, İlhan (2010); “Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele”, **AKP Kitabı/Bir Dönüşümün Bilançosu**, Phonenix Yayınevi, Ankara, ss. 357-380.
- Volkan, Vamık D., (2005); **Körü Körüne İnanç**, Çev: Özgür Karaçam Okuyanıs Yayınları, İstanbul.

- White, Jenny (2005); “The End of Islamism? Turkey’s Muslimhood Model”, **Modern Muslim Politics**, Robert Hefner (der.), Princeton University Press, Princeton, ss. 87-111.
- White, Jenny (2007); **Türkiye’de İslamcı Kitle Seferberliği/ Yerel Siyaset Üzerine Bir Araştırma**, Çev: Esen Türay, Oğlak Yayınları, İstanbul.
- White, Jenny (2013); **Müslüman Milliyetçiliği ve Yeni Türkler**, Çev: Fuat Güllüpinar, Coşkun Taştan, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yalçınkaya, Ayhan (2010); “Alevilik Hendeğinde AKP’nin Devesi, Alevi Açılımı Ne Diyor?”, **AKP Kitabı/Bir Dönüşümün Bilançosu**, Uzgel ve Duru (Der) içinde, Phoenix Yayınevi, Ankara, ss. 316-354.
- Yankaya, Dilek, “28 Şubat, İslami Burjuvazinin İktidarı Yolunda Bir Milat”, **Birikim**, 278-279, Birikim Yayınları, İstanbul, ss. 29-37.
- Yavuz, Hakan (2003); **Islamic Political Identity in Turkey**, Oxford-New York: Oxford University Press.
- Yavuz, Hakan (2004); “Milli Görüş Hareketi: Muhalif ve Modernist Gelenek”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık**, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 591-603.
- Yavuz, Hakan (2008); **Modernleşen Müslümanlar-Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve Ak Parti**, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Yavuz, Hakan (Ed.) (2010); **Ak Parti/Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri**, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Yetiş, Mehmet (2012); “Hegemonya”, **Siyaset Bilimi/Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinlerarası İlişkiler**, Atılğan ve Aytekin (der.) içinde, Yordam Kitap, İstanbul, ss. 87-98.

Yıldırım, Deniz (2010); “AKP ve Neoliberal Popülizm”, AKP Kitabı/Bir Dönüşümün Bilançosu, **AKP Kitabı/Bir Dönüşümün Bilançosu**, Uzgel ve Duru (Der) içinde, ss. 66-107.

Yılmaz, Nuh (2004); “İslamcılık, AKP ve Siyaset”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt: 6 İslamcılık**, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 604-619.

Yorgancılar, Serkan (2012); **Milli Görüş 1969-1980**, Pınar Yayınları, İstanbul.

Zubaida, Sami (1996); “Turkish Islam and National Identity”, **Middle East Report**, No: 199, ss. 10-15.

Zubaida, Sami (2004); “Islam and Nationalism: Continuities and Contradictions”, **Nations and Nationalism**, 10 (4), ss. 407-420

GAZETE YAZILARI:

- Akdoğan, Yalçın, “Kimlik Siyaseti”, **Zaman**, 05.11.2002.
- Alpay, Şahin, “Putinizm Türkiye’ye Uyar mı?”, **Zaman**, 04.12.2012.
- Alpay, Şahin, “Putinizm Türkiye’de Tutmaz”, **Zaman**, 20.12.2012.
- Alpay, Şahin, “Demokrasinin Namusu Özgürlüklerdir”, **Zaman**, 19.09.2013.
- Alpay, Şahin, “İçeride Kutuplaşma, Dışarıda Yalnızlaşma”, **Zaman**, 05.09.2013.
- Bayramoğlu, Ali, “AKP’nin Kimliği”, **Yeni Şafak**, 25.09.2003.
- Dağı, İhsan, “Post Modern Otoriterlik”, **Zaman**, 14.12.2012.
- Dağı, İhsan, “Dokunulmaz Devletin Dönüşü”, **Zaman**, 21.12.2012.
- Dağı, İhsan, “İslamcılık ve Merkez Sağ Arasında”, **Zaman**, 25.12.2012.
- Dağı, İhsan, “Dışımız, İçimiz Düşmansa...” **Zaman**, 25.06.2013.
- Davutoğlu, Ahmet, “Türkiye Merkez Ülke Olmalı”, **Radikal**, 26.02.2004.
- Ertekin, Orhan Gazi “Bu Daha Başlangıç”, **Radikal İki**, 24.11.2013.
- Ilıcak, Nazlı, “Madalyonun İki Yüzü”, **Sabah**, 27.06.2013.
- Kahraman, Hasan Bülent, “Kim Muhafazakar, Niye Muhafazakar”, **Radikal**, 17.10.2003.
- Morin, Arzu Çakır (2013); “Ak Parti’nin Gücü Güçsüzlük Haline Geldi”, Nilüfer Güle söyleşisi, **Hürriyet**, 26.11.2013.
- Sarıbay, Ali Yaşar, “AKP’nin Politik Kimliği ve Gidişatı”, **Zaman**, 11.10.2003.
- Uzgel, İlhan, “Sıfır Sorunun Çöküşü”, **Radikal**, 01.07.2012.
- Yavuz, Hakan, “Türk Muhafazakarlığı: Modern ve Müslüman”, **Zaman**, 01.10.2004.

İNTERNET SAYFALARI

www.akparti.org.tr

www.bbc.co.uk

www.bianet.org

www.birikimdergisi.com

www.dw.de

www.haber5.com

www.hurriyet.com.tr

www.iha.com.tr

www.konrad.org.tr

www.radikal.com.tr

www.stargazete.com

www.sabah.com.tr

www.turkiybulteni.org

www.yenisafak.com.tr

www.zaman.com.tr

ÖZET

Bu tezde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) millet anlayışı ele alınacaktır. AKP iktidarları dönemi, Türkiye açısından pek çok siyasal, ekonomik ve toplumsal dönüşüme sahne olmuştur. AKP'nin yeni millet anlayışı, bu dönüşümlere eşlik edecek bir yeni resmi ideoloji yaratma çabasıdır.

Bu kapsamda tezin giriş bölümünde tezin konusu olan AKP'nin millet anlayışının ne ifade ettiği ortaya konulacaktır. 1. Bölümde, AKP'nin millet anlayışının tarihsel gelişim süreci ele alınacaktır. Bu tarihsel gelişim, Milli Görüş Hareketi, Yeniden Milli Mücadele Hareketi ve Türk sağ geleneği bağlamında incelenecektir. Bu üç akımın millet anlayışları ve bu geleneklerden AKP'ye yansıyanlar tespit edilmeye çalışılacaktır. 2. Bölümde AKP'nin millet anlayışının iç politikadaki unsurları ele alınacaktır. AKP'nin millet anlayışı iç politikadaki yansımalarıyla ele alınacaktır. Burada, AKP'nin millet anlayışının hegemonik bir merkez kurmaktan, otoriterleşmeye doğru olan eğilimi incelenecektir. Bu bölümde ayrıca, AKP'nin millet anlayışı açısından sorunlu toplumsal kesimler olarak görülen Kürtler ve Alevilerin konumu da incelenecektir. 3. Bölümde AKP'nin millet anlayışının dış politikadaki yansımaları ele alınacaktır. AKP'nin dış politikası millet anlayışının incelenmesi açısından önemli veriler sunar. AKP'nin dış politikada geliştirdiği, Stratejik derinlik, neo-osmanlıcılık, aktif dış politika ve model ülke gibi yaklaşımlar, millet anlayışının izlerini önemli oranda taşır. Sonuç bölümünde ise tezin genel fikri anlatılacak ve 2013 yılı içinde yaşanan toplumsal olaylar AKP'nin millet anlayışı çerçevesinde ele alınarak tez tamamlanacaktır.

ABSTRACT

In this thesis, nation conception of Justice and Development Party (JDP) will be analysed. The government processes of JDP, for Turkey, the process of many political, economical and social transformations. JDP's new conception of nation is an effort of building a new official ideology, which will help to practice this transformations.

In this context, in introduction part of thesis, reflection of nation conception of JDP will be researched. First chapter will focus on historical improvement of JDP's concept of nation. This historical process will be research within the context of three political and ideological traditions. These are: National Vision Movement, Anew National Struggle Movement and Turkish rightist traditions. Nation conceptions of these three traditions and their influence on JDP will be studied.

In second chapter, domestic political elements of this nation concept will be researched. Nation conception of JDP is proceeding from hegemonical inclusive policies to authoritative exclusionist tendencies. Additionally, in this chapter, Kurds and Alawites will be analysed as problematical side of JDP's conception of nation.

In third chapter, concept of nation's reflections on foreign policy will be researched. Foreign policy of JDP is a very useful area to indicate the ray of this concept of nation. JDP's foreign policy is built on Strategical depth, Neo-Ottomanism, active foreign policy and model state politics. This thoughts and political strategies have very crucial reflections of JDP's nation conception.

In finish part of thesis, an abstract of whole thesis will be made. Then, JDP's nation politics will be researched in the context of social events of Turkey in 2013 and thesis will be finished.